

INTERNATIONAL SCIENCE SPACE

*Modern science in a global context: challenges,
discoveries and future perspectives*

International scientific and practical conference

28.09.2026 – Uzhhorod, Ukraine – Glasgow, Scotland
collection of scientific papers

УДК 001(062.552)

DOI - <https://doi.org/10.32782/1790658019>

The 6th International scientific and practical conference “Modern science in a global context: challenges, discoveries and future perspectives” (September 28, 2026, Uzhhorod-Wroclaw) ISS “ <https://iscience-space.com/>”: Uzhhorod, Ukraine – Wroclaw, Poland, 2026. 195 p.

6-та міжнародна науково-практична конференція «Modern science in a global context: challenges, discoveries and future perspectives» (28 травня, 2026 р., Ужгород-Вроцлав). ISS “<https://iscience-space.com/>”: Ужгород, Україна-Вроцлав, Польща, 2026. 195 с.

The recommended citation for this publication is/ Рекомендоване бібліографічне посилання на це видання:

Берч В.В. Народовладдя в системі сучасного конституціоналізму: зміст, форми та гарантії реалізації. Proceedings of the 6th International scientific and practical conference «*Modern science in a global context: challenges, discoveries and future perspectives*» (September 28, 2026, Uzhhorod-Wroclaw) International science space: Uzhhorod, Ukraine – Wroclaw, Poland, 2026. Pp. 37-45.

EDITORIAL BOARD:

Veronika Berch – Doctor of Law, Associate Professor, Professor of the Department of Constitutional Law and Comparative Jurisprudence, Uzhhorod National University, Founder.

Viktoriia Prodan – PhD in Law, Senior Lecturer at the Department of Constitutional Law and Comparative Jurisprudence, Uzhhorod National University, Founder.

Yurii Bysaha – Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Head of the Department of Constitutional Law and Comparative Jurisprudence, Uzhhorod National University.

Larysa Zhdankina – PhD in Law, Researcher in Private Law, University of Glasgow / Scottish Parliament.

Elżbieta Żywucka-Kozłowska – Professor, Doctor of Law, Criminologist, Expert in Forensic Identification, University of Warmia and Mazury.

Vasyl Moskov – PhD in Pedagogy, Executive Director of the Academy of Economics and Pedagogy (Prague, Czech Republic), International Educational Manager, Interdisciplinary Researcher in Educational Policy, Digital Transformation, Artificial Intelligence and Law in the Digital Society.

Massimiliano Blasone – Attorney at the Supreme Court of Italy, International Expert in Civil Procedure and Judicial Enforcement.

Damian Wąsik – PhD in Law, Wyższa Szkoła Kształcenia Zawodowego, Interdisciplinary Legal Researcher in Criminal, Medical and Administrative Law, Specialist in Electoral Crimes and Healthcare Law.

Natalia Wąsik – PhD in Law, Wyższa Szkoła Kształcenia Zawodowego, Legal Researcher in Medical Law and Healthcare Liability, Specialist in Patients' Rights and Medical Errors.

This collection of conference abstracts presents an interdisciplinary overview of pressing issues regarding the development of law, public administration, the economy, and education amidst digital transformation, wartime challenges, and societal changes. The materials address topics such as modern constitutionalism, popular sovereignty, human rights protection, state and national security, judicial integrity, public administration, legislative reform, and European integration. Significant attention is devoted to the use of artificial intelligence, the digitalization of governance processes, information threats, the evolving nature of corruption-related crime, and the development of the digital economy. A distinct section of the research covers issues related to public health, logistics, management, digital competence, and educational partnerships. The publication integrates legal, economic, managerial, technological, and pedagogical approaches, reflecting key areas of contemporary scientific research.

Збірник тез конференції представляє міждисциплінарний огляд актуальних проблем розвитку права, державного управління, економіки та освіти в умовах цифрової трансформації, воєнних викликів і суспільних змін. У матеріалах висвітлено питання сучасного конституціоналізму, народовладдя, захисту прав людини, державної та національної безпеки, суддівської доброчесності, публічного управління, реформування законодавства та європейської інтеграції. Значну увагу приділено використанню штучного інтелекту, цифровізації владних процесів, інформаційним загрозам, трансформації корупційної злочинності та розвитку цифрової економіки. Окремий блок досліджень охоплює проблематику громадського здоров'я, логістики, менеджменту, цифрової компетентності та освітнього партнерства. Видання поєднує правові, економічні, управлінські, технологічні й педагогічні підходи, відображаючи ключові напрями сучасних наукових досліджень.

e-mail: isciencespace@gmail.com

homepage: <https://iscience-space.com/>

© International Educational Platform «International Science Space»

©2026 Authors of the articles

ЗМІСТ

Секція 1. Юридичні науки та державне управління

Żywucka-Kozłowska E. Terror wojenny (war terror)	9-16
Батанов О.В. Концептуальні проблеми розвитку біоконституціоналізму: горизонти конституційного майбутнього України	17-36
Берч В.В. Народовладдя в системі сучасного конституціоналізму: зміст, форми та гарантії реалізації	37-45
Джуган Р.І. Крос-секторальна синергія в науці: фандрайзинг та проєктний підхід як базові компетенції сучасного дослідника	46-49
Коваль Г.С. Тактика проведення допиту свідків у розслідуваннях, пов'язаних із безвісним зникненням особи за особливих обставин	50-55
Коцур М.М. Морально-етична складова поведінки суддів: зміст, стандарти та значення для довіри до правосуддя	56-62
Ланкевич А.З. Межі делегування владного розсуду системам штучного інтелекту у сфері державної безпеки	63-68
Лукащук К.Р. Трансформація корупційної злочинності в умовах цифровізації: кримінологічні ризики та сучасні засоби запобігання	69-74
Меренич М.С., Меренич О.С. Свобода вираження поглядів та інтереси державної безпеки в умовах інформаційних загроз	75-79
Натуркач Р.П. Конституційні гарантії незалежності Національного Банку України	80-84

Улинець В.І. Принцип пропорційності як основа балансу між правами людини та інтересами національної безпеки в умовах воєнного стану **85-90**

Ухаль К.П. Реформування публічної адміністрації України відповідно до європейських стандартів: конституційно-правові виклики та перспективи **91-97**

Ухаль К.П., Щерба О.С. Розвиток цивільного законодавства України в умовах євроінтеграції та цифрової трансформації **98-111**

Холявка Т.С. Трансформація засад формування та реалізації політики у сфері громадського здоров'я **112-115**

Швед І.І. Трансформація форм участі громадян в управлінні державними справами в умовах цифровізації **116-125**

Щерба О.С. Конституційно-правові ризики використання штучного інтелекту в автоматизованому прийнятті рішень органами влади **126-136**

Щербанюк О.В., Шевчук В.А. Позитивні зобов'язання держави при реалізації виборчих прав: доктринальні підходи та практика Європейського суду з прав людини **136-144**

Щур Н.М. Правові засади охорони психічного здоров'я **145-148**

Секція 3. Економічні науки

Кіндратів К.-Л.М. Розвиток бізнесу в умовах цифрової трансформації: сучасні інструменти, стратегії та перспективи **149-155**

Продан М.І. Штучний інтелект у логістиці: можливості та перспективи застосування **156-161**

Семенюк Р.В. Функції менеджменту консалтингових компаній в умовах цифровізації світової економіки **162-168**

Секція 13. Філософські науки

Федоренко В.В., Ничипорук Я.О. Філософія цифрової реальності: соціальні мережі та зміна світосприйняття **169-175**

Секція 14. Педагогічні науки

Kashuba S. Interpretation of digital competence in the works of foreign scholars **176-183**

Луценко В.О., Михайліченко М.В. Виховний потенціал принципів партнерства сім'ї та громади у формуванні культури безпечної життєдіяльності учнівської молоді **184-194**

СЕКЦІЯ 1. ЮРИДИЧНІ НАУКИ ТА ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

UDC 355.01:323.28

TERROR WOJENNY (WAR TERROR)

dr hab. Elżbieta Żywucka-Kozłowska,
<https://orcid.org/0000-0002-6039-5580>

Streszczenie. Tytułowy termin nie jest nowym w nauce. Rozumie się ów jak narzędzie oddziaływania społecznego, co jest wyraźnie akcentowane w literaturze przedmiotu [1]. Celem niniejszego doniesienia jest próba przedstawienia (rzecz oczywista – w ograniczonym zakresie) terroru wojennego jako szczególnej formy przemocy w warunkach konfliktu zbrojnego wobec ludności cywilnej. W tym miejscu zaznaczyć należy, że działania wojenne między stronami konfliktu implikują przemoc wobec członków wojskowych związków taktycznych. Mam tu na myśli wszelkiego rodzaju naruszenia prawa humanitarnego wobec jeńców wojennych. Cechą konstytutywną jest wykorzystanie przemocy oraz jej skutku w postaci strachu jako środka osiągnięcia określonego celu politycznego, militarnego lub społecznego.

Tytułem wstępu. W piśmiennictwie podkreśla się , że przemoc towarzyszy człowiekowi niemal od początku jego istnienia[2] . Definiowanie terminu „przemoc” jest różne, co wynika przede wszystkim z pozycji dziedzin nauki. Inaczej opisywany jest na gruncie prawa, nieco szerzej na gruncie psychologii czy nauk medycznych (w tym ostatnim przypadku kluczowym elementem jest skutek). Przemoc może być określana jako: „zamierzone użycie siły lub ujemnych bodźców fizycznych przez jedną osobę w stosunku do drugiej” [3]. Definicja ta nie wskazuje na przemoc psychiczną, jaka wywołuje strach. Interesującą jest definicja wywiedziona na polu kryminologii, jaką warto w tym miejscu przywołać, a mianowicie przemoc to „

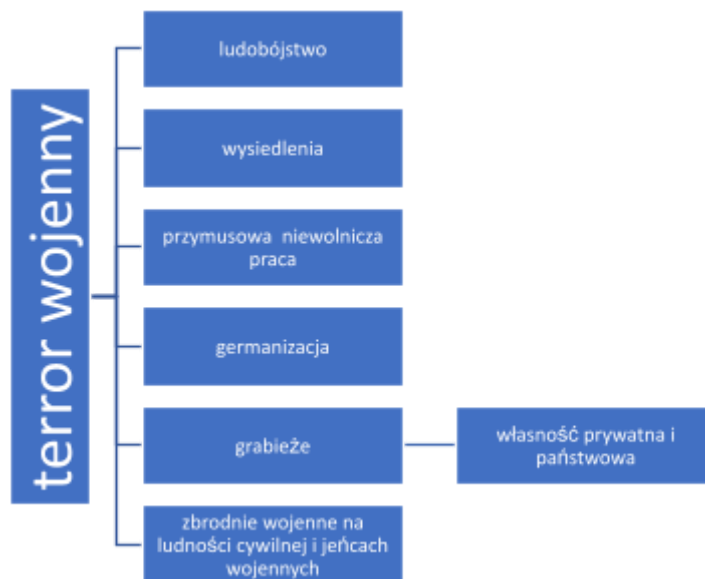
rzeczywiste użycie siły fizycznej wobec człowieka lub groźba jej użycia, jeśli zamiar sprawcy obejmuje spowodowanie szkód fizycznych w postaci śmierci lub uszkodzenia ciała, bez względu na to, czy działanie sprawcy stanowiło cel sam w sobie, czy też miało charakter instrumentalny” [4]. Komponentem szczególnym przemocy człowieka wobec człowieka (ludzi wobec ludzi) jest intencja sprawcy [5]. Warto podkreślić, że przemoc (na gruncie polskiej literatury przedmiotu) jest określana jako zachowanie irracjonalne, prowadzącym do naruszenia praw drugiego człowieka, uniemożliwiającym bądź utrudniającym samoobronę i powodującym określone negatywne skutki dla ofiary takich zachowań [6].

Terror wojenny. Wojna (rozumiana współcześnie jako konflikt zbrojny) tak naprawdę różni się od wcześniejszych, znanych ludzkości wojen sposobem prowadzenia działań wojennych, pojmowanego jako korzystanie z coraz bardziej nowoczesnych środków eliminacji wroga. O ile w odległych nam czasach prowadzono wojny z użyciem mieczy i toporów, o tyle dziś są to rakiet balistyczne różnego zasięgu, drony, samoloty bojowe i wielozadaniowe. Etiologia wojen od wieków jest taka sama: ktoś chce przejąć terytorium innego państwa, podporządkować sobie innych. Terror wojenny jest nieograniczony, nie dotyczy tylko ludności cywilnej, bowiem obserwowany jest także wobec jeńców wojennych, mających przecież inny status prawny. Nie sięgając daleko w przeszłość, wystarczającym na poparcie tezy o nieograniczonym zakresie tytułowego terroru wskazać można zdarzenia z okresu II wojny światowej w Europie. Narodem, który najdotkliwiej doświadczył terroru był naród polski. W literaturze przedmiotu podkreśla się wyjątkowe działania agresorów (Niemcy i Sowieci) wobec ludności cywilnej. Podkreśla się wyjątkowy stopień opresyjności polityki niemieckiej wobec Polaków, związany ze strategią fizycznej i biologicznej eksterminacji. Wskazywany jest także masowy charakter represji sowieckich w latach okupacji 1939–1941. Inni

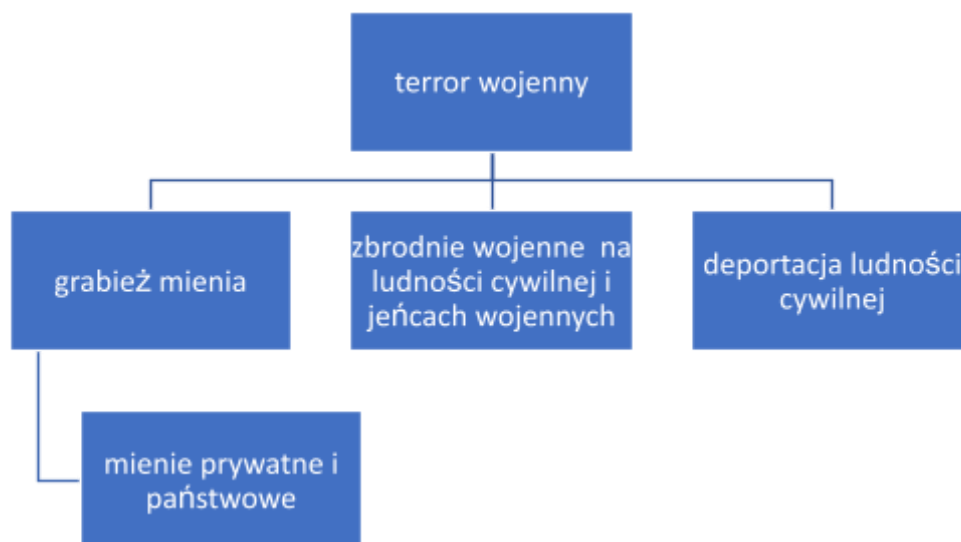
badacze dokonują porównania obu okupacji, akcentując podobieństwa (dążenie do trwałej likwidacji polskiej państwowości i narodu polskiego jako wspólnoty politycznej, eksterminacja elit, terror, praca przymusowa, deportacje do obozów koncentracyjnych i łagrów), jak i różnice w ich charakterze (niemiecki dogmat konieczności biologicznej likwidacji narodu polskiego, sowieckie dążenia do połączenia wybiórczej eksterminacji fizycznej z masową indoktrynacją)[7], [8]. Terror jako zjawisko ma wieloaspektowy charakter. Z jednej strony jest faktem, zdarzeniem o określonych cechach, z drugiej zaś jawą się przyczyny i zachowanie sprawców terroru. Nie sposób w tym miejscu nie wskazać na inne rodzaje tego zjawiska, choćby terror kryminalny czy ten, którego podłożem jest religia [9]. W warunkach wojny celem agresora staje się ludność cywilna. Formy terroru są różne. Na ziemiach polskich niemieccy okupanci organizowali obozy koncentracyjne, w jakich mordowano Polaków, Żydów, Romów oraz przedstawicieli innych narodów. Obsesyjna nienawiść Hitlera do Żydów i Polaków była przyczyną ludobójstwa. Przemysław Waingertner pisze: „realizacji planu biologicznego wyniszczenia narodu polskiego służyły obozy koncentracyjne (m.in. Auschwitz), w których głodzono więźniów, poddawano wymyślnym szykanom, torturom i pseudomedycznym eksperymentom, zmuszano do pracy ponad siły oraz mordowano, gazując, wstrzykując truciznę bądź katując do utraty życia. W latach 1939–1941 Niemcy rozpoczęli również planową eksterminację ludności żydowskiej, zamieszkującej ziemie Drugiej Rzeczypospolitej, które znalazły się pod okupacją III Rzeszy. Wyniszczaniu polskich Żydów w gettach, a następnie obozach zagłady towarzyszyła grabież żydowskiego dobytku”[8]. Obok tego rodzaju działań ludność polską poddawano germanizacji, wysyłano na roboty przymusowe do Niemiec . Polskie dzieci uprowadzano , jeśli uznane zostały zgodnie z polityką rasową nazistów za „wartościowe” pod względem rasowym. Działanie to było wpisane w założenia

niemieckiego Generalnego Planu Wschodniego. „Dzieci uprowadzane były przemocą, często z użyciem podstępów i po zamordowaniu rodziców, na mocy decyzji odpowiednich instytucji niemieckich lub po przeprowadzeniu w sposób ukryty badań rasowych”[8]. Niemiecka polityka rasowa doprowadziła do mordowania osób chorych psychicznie i kalekich. Terror przejawiał się także w formie grabieży mienia prywatnego i państwowego. Wysiedlenia, palenie zabudowań było codziennością na polskich ziemiach. Nie inaczej postępowali Sowieci, którzy napadli Polskę 17 września 1939 roku. Sojusz zawarty pomiędzy Sowietami a Niemcami miał na celu całkowite zniszczenie państwa polskiego.

Schemat 1. Terror wojenny w czasie II wojny światowej na okupowanych ziemiach polskich (ze strony okupanta niemieckiego)

Schemat 2. Terror wojenny w czasie II wojny światowej na okupowanych ziemiach polskich (ze strony okupanta sowieckiego)

Okupanci podczas II wojny światowej dążyli do unicestwienia narodu polskiego. Wydawałoby się, że po zakończeniu tej najbardziej krwawej wojny, już nigdy w Europie nie będzie wojen. Niestety, wybuchła wojna w dawnej Jugosławii. Zbigniew Kuźniar i Artur Fronczyk podkreślają, że był to najbardziej krwawy konflikt po zakończeniu II wojny światowej. Piszą „zmiany polityczne w Europie, związane z rozpadem systemu socjalistycznego wywołały wybuch skrajnego nacjonalizmu, który stał się siłą napędową wojny domowej oraz spowodował niespotykaną po II wojnie światowej falę prześladowań narodowościowych, religijnych oraz czystek etnicznych” [10]. Dziś tytułowy terror ma miejsce na Ukrainie. Od 2022 roku trwa wojna wywołana przez Rosję. Zbrodnie wojenne, ludobójstwo, uprowadzenia dzieci ukraińskich i ich rusyfikacja, grabieże stały się faktem [11], [12], [13].

Podsumowanie. Parząc z perspektywy czasu minionego, agresorzy postępują podobnie, a niekiedy tak samo jak dawniej. Zmienia się świat, zmieniają się ludzie. Nie zmieniają się wojny. One były, są i będą. Terror wojenny jest najbardziej podłym i niehumanitarnym zachowaniem człowieka wobec człowieka. Tortury, głód, porwania, gwałty, grabieże to najbardziej znane zachowania agresorów. Wojna staje

się areną nie tylko walki , ale też bezprawia. Skutki wojennego terroru są znane z licznych publikacji, procesów (choćby najbardziej znanych – norymberskich). Sprawcy rzadko kiedy zostają ukarani za zbrodnie wojenne, ludobójstwo. Nie wróci to jednak życia ich ofiarom, nie wróci rodzicom uprowadzonych dzieci, nie wróci dobytku ograbionym, nie wróci rodzinom najbliższych , którzy zaginęli bez wieści.

Bibliografia

1. Struniawski J., Czupryński A. Terror w wymiarze kryminalnym, terrorystycznym i dywersyjnym. Zeszyty Naukowe Collegium Witelona. 2025. Nr 55 (2). S. 87–99. URL: <https://zn.collegiumwitelona.pl/article/557296/pl> (data звернення: 23.09.2026).
2. Borkowski R. Terroryzm. Konflikty współczesnego świata / red. R. Borkowski. Kraków : Uczelniane Wydawnictwa Naukowo-Dydaktyczne Akademii Górniczo-Hutniczej, 2001. S. 115–136. ISBN 83-88408-17-8. URL: <https://badap.agh.edu.pl/publikacja/5267> (data звернення: 23.09.2026).
3. Wolfgang M. E. Agresja i przemoc – przestępstwo i kontrola społeczna. Przestępczość na świecie / red. B. Hołyst. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1977. T. IX. URL: https://informatorects.uw.edu.pl/pl/courses/view?prz_kod=3401-PR1-SP-PK-PKPz (data звернення: 23.09.2026).
4. Błachut J., Gaberle A., Krajewski K. Kryminologia. Gdańsk : Arche, 2006. 517 s. URL: <https://katalog.wspia.eu/index.php?001=RPWSPIA15009293&KatID=0&typ=record> (data звернення: 23.09.2026).
5. Straus M. A. Conceptualization and Measurement of Battering: Implications for Public Policy. Woman Battering: Policy Responses / ed. M.

Steinman. Cincinnati, OH: Anderson Publishing Co., 1991. P. 19–47. URL: <https://cola.unh.edu/family-research-laboratory/bibliography-resources> (дата звернення: 23.09.2026).

6. Linowski K., Wysocki I. Agresja, autoagresja i przemoc w życiu człowieka: przyczyny, przejawy, przeciwdziałanie i resocjalizacja. Radom : Politechnika Radomska. Wydawnictwo, 2012. 335 s. URL: <https://wip.pbp.poznan.pl/5674403/Agresja%2Bautoagresja%2Bi%2Bprzemoc%2Bw%2B%C5%BCyciu%2Bcz%C5%82owieka> (дата звернення: 23.09.2026).

7. Szawłowski R. Wojna polsko-sowiecka 1939: tło polityczne, prawnomiędzynarodowe i psychologiczne. Agresja sowiecka i polska obrona. Sowieckie zbrodnie wojenne i przeciw ludzkości oraz zbrodnie ukraińskie. T. 1–2. Warszawa : Neriton, 1995. 2 t. (520; 353 s.). ISBN 83-86842-02-4. URL: <https://biblioteka.sejm.gov.pl/file/offline/tezaurus/03/tezaurus00000303.html> (дата звернення: 23.09.2026).

8. Waingertner P. Niemiecka i sowiecka okupacja ziem Drugiej Rzeczypospolitej (1939–1941). Refleksje na marginesie dyskusji dotyczących prób porównania polityki okupantów. *Studia Rossica Gedanensia*. 2020. Nr 7. S. 181–198. DOI: <https://doi.org/10.26881/srg.2020.7.14>. URL: <https://czasopisma.bg.ug.edu.pl/index.php/SRG/article/view/5600> (дата звернення: 23.09.2026).

9. Ostrowska M., Stojcka-Zuber R. Terroryzm a przestępczość zorganizowana – ujęcie teoretyczne. *Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka*. 2023. Nr 2 (LI). S. 79–96. DOI: <https://doi.org/10.48269/2451-0718-btip-2023-2-006>. URL: <https://repozytorium.ua.fm.edu.pl/items/df8964dd-ca30-44cf-88a9-f2ad82e2bf81> (дата звернення: 23.09.2026).

10. Kuźniar Z., Fronczyk A. Wojna etniczna w byłej Jugosławii – źródła i skutki. Wybrane aspekty. Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych im. gen. T. Kościuszki. 2013. Nr 2 (168). S. 37–45. URL: https://yadda.icm.edu.pl/baztech/element/bwmeta1.element.baztech-5a76425e-478f-4770-904f-68ef495e135a/c/kuzniar_fronczyk.pdf (дата звернення: 23.09.2026).

11. Matwijczuk M., Skarbarczuk O. Zbrodnie wojenne i ich dokumentowanie na przykładzie Ukrainy. Studia – Konteksty Pogranicza. 2023. Nr 7. S. 93–110. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/9632/1/Studia%20-%20Konteksty%20Pogranicza%207%2C%202023-92-111.pdf> (дата звернення: 23.09.2026).

12. Grzebyk P. „Specjalna operacja wojskowa” Rosji w Ukrainie – indywidualna odpowiedzialność za zbrodnie agresji i zbrodnie wojenne. Państwo i Prawo. 2022. Nr 9. S. 56–76. URL: <https://www.wolterskluwer.com/pl-pl/news/panstwo-i-prawo-9-2022> (дата звернення: 23.09.2026).

13. Turowski P. M. Rosyjski terror państwowy i masowe represje zastosowane wobec ludności cywilnej podczas agresji na Ukrainę. Wnioski dla państw wschodniej flanki NATO i Polski. Bezpieczeństwo Narodowe. 2023. T. 43, nr 2. S. 57–79. DOI: <https://doi.org/10.59800/bn/176735>. URL: <https://www.bezpieczenstwo-narodowe.pl/Rosyjski-terror-panstwowy-i-masowe-represje-zastosowane-wobec-ludnosci-cywilnej-podczas%2C176735%2C0%2C1.html> (дата звернення: 23.09.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.09.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 24.09.2026

Дата публікації: 28.09.2026

УДК 342.7:572.5(477+100) (043.5)

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ
БІОКОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ: ГОРИЗОНТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО
МАЙБУТНЬОГО УКРАЇНИ**

Батанов Олександр Васильович,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
провідний науковий співробітник відділу
конституційного та муніципального права,
Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України
e-mail: batanov_olexandr@ukr.net

Одним з новітніх мегатрендів трансформації сучасного конституціоналізму та конституційного права є їх дедалі тісніша взаємодія з біомедичними науками, біоетикою та новітніми технологіями, що безпосередньо впливають на природу, тіло, здоров'я, репродуктивні можливості, генетичну ідентичність та інші фундаментальні виміри людського існування. Цей процес доцільно розглядати не лише як своєрідну «біологізацію» конституціоналізму, а передусім як формування біоконституційного виміру правового регулювання, у межах якого конституційне право має відігравати провідну роль, реагуючи на принципово нові можливості та ризики втручання науки і технологій у людську природу.

Безумовно, не варто абсолютизувати значення біологізації конституційного права, а становлення біоконституціоналізму – зводити лише до появи нових різновидів прав людини чи розширення предмета конституційно-правового регулювання. Розвиток біомедицини та біотехнологій поступово актуалізує фундаментальні питання щодо змісту людської гідності,

життя, тілесної та генетичної автономії, особистої ідентичності, репродуктивної свободи, меж наукового втручання та допустимості технологічної модифікації людини. У цьому сенсі біоконституціоналізм створює передумови для глибокої антропологічної та нормативної трансформації конституціоналізму, змушуючи його переосмислювати не лише межі взаємовідносин особи і держави, а й самі уявлення про людину як центральний суб'єкт конституційно-правового захисту.

Також було б передчасно розглядати біоконституціоналізм як самодостатню парадигму, що докорінно замінює класичні засади конституціоналізму. Радше йдеться про їх подальшу еволюцію та розширення під впливом біомедичних і технологічних трансформацій. На відміну від таких фундаментальних тенденцій розвитку сучасного конституціоналізму як демократизація, верховенство права, глобалізація, європеїзація, цифровізація, екологізація та конституційна стійкість, біоконституціоналізм перебуває на стадії формування. Проте його потенціал визначається тим, що він торкається граничних засад конституційного правопорядку – визначення статусу людини, меж її автономії та допустимих способів втручання у саме життя. Тому біоконституціоналізм доцільно розглядати не як альтернативу сучасному конституціоналізму, а як один із його нових і найбільш концептуально складних горизонтів, здатний у перспективі істотно змінити його антропологічний, ціннісний та нормативний виміри.

З огляду на це, ми розглянемо відповідні проблеми насамперед у фокусі можливих горизонтів конституційного майбутнього України. Саме з цієї позиції можна говорити про те, що біоконституціоналізм найбільшою мірою створює перспективи такої трансформації. При цьому, говорячи про феномен біоконституціоналізму, ми маємо виходити з значно ширшого змістового наповнення, аніж просто вплив біології та медицини на право. Йдеться

насамперед про характерне для сучасної зарубіжної правничої доктрини розуміння процесів формування та розвитку юридичних, політичних і біомедичних уявлень про життя, тіло, особистість, науку, межі влади тощо у їх системному взаємозв'язку [13].

Органічний та нерозривний зв'язок конституціоналізму з розвитком біомедичних технологій та проблемами біоетики у сучасній національній правничій доктрині послідовно та системно доводять М. В. Громовчук [3], Б. В. Островська [4], Т. Ю. Тарасевич [7], Ю. І. Турянський [8], Д. С. Чорненька [9] та інші дослідники, праці яких засвідчують динамічний розвиток в українській юридичній науці самостійного комплексу конституційно-правових досліджень, предметом якого є права людини у сфері біомедицини, соматична та репродуктивна автономія, біоетичні засади медичних втручань, трансплантація, біомедичні дослідження та інші новітні форми впливу науки і технологій на людську природу.

Інноваційний потенціал цієї проблематики зумовлений насамперед тим, що на перетині біомедицини, біоетики та конституційного права виникає принципово нове коло питань, у яких науково-технологічний прогрес безпосередньо стикається з фундаментальними конституційними цінностями. Нові можливості втручання у людський організм, генетичну інформацію, репродуктивну функцію, процеси народження, життя і смерті актуалізують питання про межі людської автономії, зміст і гарантії права на життя, гідність, фізичну та психічну недоторканність, приватність, охорону здоров'я, генетичну ідентичність та інші права і свободи. У цьому сенсі біоетика стає не лише етичним орієнтиром для розвитку біомедицини, а й одним із важливих чинників трансформації сучасного конституційного права.

Водночас біоконституційна проблематика є значно ширшою за традиційне дослідження соматичних прав людини. Її формування відображає поступове розширення предмета конституційного регулювання на відносини, що виникають унаслідок застосування біомедичних і біотехнологічних інновацій. Саме тому йдеться про становлення нового виміру конституціоналізму, в якому предметом конституційно-правової концептуалізації стають не лише традиційні форми взаємодії особи і держави, а й нові виклики, породжені можливістю технологічного впливу на біологічну природу людини.

Попри зростання наукового інтересу до цієї проблематики, її комплексне конституційно-правове осмислення в Україні перебуває на етапі становлення. Відповідні дослідження тривалий час розвивалися переважно у площині загальної теорії прав людини, медичного права, біоетики та міжнародно-правового регулювання, тоді як системна концептуалізація біомедичних викликів саме крізь призму сучасного конституціоналізму залишається недостатньо розробленою. Це зумовлює потребу в подальшому формуванні цілісної біоконституційної доктрини, здатної поєднати досягнення біомедичної науки з фундаментальними принципами конституціоналізму та забезпечити належний баланс між свободою наукової творчості, технологічним прогресом, суспільним інтересом і невідчужуваними правами людини.

З огляду на це, біоконституційна проблематика постає одним із перспективних горизонтів розвитку доктрини конституціоналізму в Україні та у світі в цілому. Її специфіка визначається необхідністю динамічного конституційного реагування на технологічні зміни, які здатні трансформувати самі параметри людського існування. Саме тому її подальше дослідження має не лише теоретичне, а й безпосереднє практичне значення для визначення конституційних меж біомедичних втручань, формування ефективних гарантій

прав людини та забезпечення гуманістичної спрямованості технологічного розвитку.

Також в останні десятиліття суттєвої трансформації зазнало і нормативно-правове регулювання відносин у біомедичній сфері, що було зумовлено стрімким розвитком медичної науки і технологій, фундаментальними відкриттями у сфері генетики, розшифруванням генетичного коду людини, поширенням новітніх репродуктивних технологій, зокрема екстракорпорального запліднення та сурогатного материнства, легалізацією евтаназії в окремих державах, активним розвитком трансплантації органів і тканин, дослідженнями у сфері клонування, гендерної медицини та іншими напрямками біомедичних втручань. Стрімке розширення можливостей медичної науки закономірно актуалізувало питання про межі допустимого втручання у фізичну та психічну цілісність людини, її автономію, гідність і приватне життя.

Водночас динаміка розвитку практичної біомедицини постійно породжує нові форми суспільних відносин, які не охоплюються традиційними правовими конструкціями. Тому сучасний етап характеризується не лише подальшим утвердженням уже визнаних прав людини у сфері здоров'язбереження, а й постійною юридизацією нових біомедичних практик, визначенням їх допустимих меж та формуванням відповідних гарантій прав людини. Водночас, як доводить М. В. Співак, запровадження та послідовна реалізація політики здоров'язбереження «дає можливість сформувати новітнє світобачення, що зміщує центр уваги на гармонію людини, довкілля та соціуму шляхом формулювання нової місії людини – бути здоровою, а відтак щасливою та успішною. Політика здоров'язбереження має спиратися на європейську людиноцентричну систему цінностей. Важливою метою політики здоров'язбереження є здорова людина. Концепція здорової людини включає,

по-перше, розуміння людиною соціальної цінності здоров'я, фізичного, духовного і соціального благополуччя, що забезпечує повноцінне виконання трудових, психічних і біологічних функцій при максимальній тривалості життя, а також нерозривного зв'язку з природою; по-друге, світоглядну орієнтацію людини, усвідомлення нею своєї ролі й значення для держави і суспільства» [6, с. 461-462].

Саме ця тенденція зумовлює розширення предмета конституційно-правового регулювання та відкриває нові горизонти розвитку конституціоналізму, в межах яких людська гідність, тілесна автономія, генетична недоторканність і право на самовизначення набувають нового конституційного змісту.

Розвиток інноваційних біомедичних технологій і генетики та геномної медицини вимагає на глобальному рівні визначення та універсалізації основних засад та стандартів, які виступатимуть пріоритетами національного конституційно-правового регулювання. На разі на міжнародному рівні частково врегульовано та визначено основні засади та можливості використання біомедичних технологій та генної інженерії, зокрема було прийнято Загальну декларацію про геном людини та права людини від 11 листопада 1997 року [17], Міжнародну декларацію про генетичні дані людини від 16 жовтня 2003 року [10], Загальну декларацію «Про біоетику та права людини» [16] від 19 жовтня 2005 року, а також Декларацію Організації Об'єднаних Націй «Про клонування людини» [15] від 8 березня 2005 року, у якій міститься заклик до заборони усіх форм клонування людини, оскільки вони несумісні з людською гідністю та захистом життя людини (п. b) тощо.

Рецепція нових міжнародних стандартів у національне конституційне право відкриває нові горизонти розвитку сучасного конституціоналізму,

створюючи передумови не лише для якісного переосмислення традиційних прав людини, а й для подальшого розширення їх каталогу відповідно до нових суспільних, технологічних та цивілізаційних викликів. Водночас міжнародно-правові стандарти здебільшого визначають лише загальні ціннісні та нормативні орієнтири, залишаючи простір для їх конкретизації та розвитку на національному рівні. Саме тому їх сприйняття не може обмежуватися механічною рецепцією, а має здійснюватися шляхом доктринального переосмислення, конституційно-правової трансформації та динамічної конституційної інтерпретації. У такому розумінні рецепція міжнародних стандартів постає не завершенням, а одним із механізмів подальшої еволюції конституціоналізму, його адаптації до нових реалій та формування перспективних моделей захисту прав людини.

Як доводить Б. В. Островська, «утвердження біоетичного підходу до численних правових проблем справило важливий вплив на прийняття національних та міжнародних правових актів, які регулюють правовідносини у сфері права людини на життя. Згідно з принципом універсальності право на життя належить кожній людині. Проте нині постала необхідність конкретизації суб'єктів цього права, оскільки в контексті науково-технічного прогресу в біомедицині поняття «людина» наповнюється більш глибоким змістом, що у поєднанні з правовим аспектом допомагає розв'язати проблему захисту права людини на життя на усіх стадіях розвитку (ембріону на преімплантаційній чи пренатальній стадії розвитку, дорослої людини в перманентному вегетативному чи коматозному стані тощо). Особливо гостро питання захисту життя та гідності людини стосується періодів, коли людина за стадією свого розвитку чи станом здоров'я не спроможна самотійно приймати усвідомлені рішення та виражати власну волю, зазвичай щодо біомедичного втручання, при здійсненні клінічних

досліджень на дітях, вагітних жінках, психічнохворих, а також експериментів над ембріонами людини тощо. Погляд на вищезазначені проблеми крізь призму біоетики дає змогу виявити нові аспекти захисту прав людини та зумовлює потребу в переосмисленні понять людини та гідності, що притаманна кожній особистості, законодавчому закріпленні початку людського життя (моменту його зародження), правосуб'єктності ембріона людини тощо» [4, с. 9-10].

Як зазначала Т. Ю. Тарасевич, «розвиток національного і міжнародного права, що регулює сферу застосування геномних, репродуктивних та інших біологічних технологій, здійснюється через закріплення соматичних прав людини і принципів права на конституційному рівні». З огляду на це, вважала вона, «поява конституційних засад і норм, які регулюють межі впровадження досягнень науково-технічного прогресу в біотехнологіях, як тенденція зумовила висування нового напрямку наукових досліджень – біоконституціоналізму» [7, с. 40-41].

Вона також наголошувала «на правомірності впливу геномних досліджень на конституційний статус особистості, а саме: біомедицина і сучасна генетика зумовлюють потребу розглядати проблему захисту конституційної правосуб'єктності людини і громадянина». На її переконання, «включеність конституційної правосуб'єктності особистості до сфери біоправа, біомедицини, у майбутньому – до царини нейроправа є важливою складовою частиною розвитку сучасного біоконституціоналізму», у центрі якого «має бути людська гідність, яка потребує правового регулювання і як гідність пацієнта в умовах формування біоправа» [7, с. 41].

Витоки цієї тенденції пов'язані із загальною гуманізацією сучасного конституціоналізму, посиленням універсального характеру прав людини та поступовим зміщенням центру конституційно-правової системи від держави до

особи. Визнання людської гідності, життя, свободи, фізичної та психічної недоторканності, приватності, автономії волі та інших природних прав фундаментальними конституційними цінностями зумовлює необхідність особливого правового захисту людини у сферах, де розвиток біомедицини та біотехнологій створює можливості безпрецедентного втручання у її тілесну, генетичну та психофізичну автономію. У цьому контексті біоетика поступово виходить за межі суто медичної або філософської проблематики та набуває безпосереднього конституційно-правового значення.

Так, наприклад, Ю. І. Турянський констатує, що «сучасна доктрина конституціоналізму виступає ідеологічною основою прав людини та визначає матрицю функціонування прав людини нового покоління, в тому числі соматичних прав. Вказане зумовлено тим, що доктрина конституціоналізму як сучасна правова ідеологічна система створює «ідеальне» поле для: оптимального поєднання державно-правових (загальнодержавних) та приватноправових інтересів (індивідуальних інтересів у сфері виявлення своєї тілесності, ідентичності, сексуальності, репродукції та інших чинників); визначення новітніх категорій, які би не узурпувалися усталеними доктринальними стандартами, а створювали широке поле для автономії індивідуальності; узгодження морально-етичних, соціальних норм громадянського суспільства та новітніх правил поведінки, що подекуди створюють протидію усталеним культурним парадигмам соціуму; забезпечення людини від надмірного державного та громадського примусу та дискримінації у сфері тілесності; належної реалізації прав та можливостей людини на основі загальновизнаних принципів та правових постулатів із первинним відстоюванням людської гідності, рівності, справедливості» [8, с. 2-3].

Особливо виразно це проявляється у тих сферах біомедицини, де науково-технологічний прогрес безпосередньо торкається фундаментальних питань людського існування: трансплантації органів і тканин, допоміжних репродуктивних технологій, генетичного тестування та редагування геному, використання ембріональних матеріалів, визначення меж медичного втручання, проблем абортів, паліативної допомоги та евтаназії, зміни або юридичного визнання статі, а також застосування штучного інтелекту та інших цифрових технологій у медицині. Ці явища вже не можуть залишатися виключно предметом професійної етики або спеціального медичного законодавства, оскільки вони безпосередньо пов'язані з реалізацією та обмеженням конституційних прав людини.

Саме тому перед сучасним конституціоналізмом постає принципово нове завдання – визначити допустимі межі втручання держави, науки, медицини та технологій у сферу людської автономії. Біомедицина відкриває можливості не лише для лікування та продовження життя, а й для модифікації окремих характеристик людського організму, впливу на репродуктивні функції, генетичну інформацію та процеси, пов'язані з народженням, життям і смертю людини. Розвиток геномних технологій, генетичного редагування, клонування, репродуктивної медицини, нейротехнологій та інших напрямів біотехнологічного розвитку актуалізує питання, які ще донедавна перебували переважно у площині наукової фантастики, але сьогодні поступово стають предметом права і публічної політики.

З огляду на це, показовим прикладом нових горизонтів біоконституціоналізму є розвиток 3D-біопринтингу, особливо у випадках використання як клітинного компонента біочорнила людських ембріональних стовбурових клітин. У такому разі технологічна проблема створення тканинних

конструкцій безпосередньо трансформується у комплекс біоетичних і конституційно-правових питань, пов'язаних із походженням біологічного матеріалу, моральним і правовим статусом людського ембріона, інформованою згодою, межами наукового втручання, людською гідністю та недопустимістю інструменталізації людського життя. Саме тому біопринтинг демонструє, що новітні біотехнології розширюють предмет конституційного регулювання від захисту вже сформованої особистості до визначення правових та етичних меж використання людського біологічного матеріалу, створюючи принципово новий вимір взаємодії конституційного права, біоетики та біомедицини.

Так, дослідники з Університету Вікторії (Канада) у 2023 році опублікували дослідження «A handheld bioprinter for multi-material printing of complex constructs» [12] у журналі «Biofabrication», у якому заявили про розробку модульного портативного біопринтеру для *in situ* біодруку, тобто нанесення біочорнил безпосередньо на ділянку тканинного дефекту. Автори розглядають цю технологію як перспективну для тканинної інженерії. За своїм задумом, апарат призначений для застосування у сфері регенеративної медицини. Зазначається, що біодрук *in situ* створить можливості подолати колишні обмеження, даючи змогу продукувати біосумісні структури і тканини для організму. Така схема спрощуватиме створення живих структур будь-якої складності. Дослідники зазначають, що технологія біодруку *in situ* ідеально підходить для відновлення значних фізіологічних дефектів, що можуть виникнути через травму, хірургічне втручання або ж онкологічні захворювання. Отже, у перспективі ця інноваційна технологія може розв'язати проблему нестачі донорів органів і знизити ризики для життя пацієнтів, які пов'язані з проведенням трансплантацій.

Також у 2023 році у журналі «ACS Applied Materials & Interfaces» було опубліковано статтю «Paintable Bioactive Extracellular Vesicle Ink for Wound Healing» [11], автори якої пов'язані із кількома університетами Китаю та займаються проблемами лікування шкірних ран, що супроводжується складними біологічними процесами. У цій статті вказується про розробку так званого ефективного чорнила на основі позаклітинних везикул (EV) для регулювання запального мікросередовища та стимулювання регенерації судин з метою загоєння ран. Ця технологія отримала назву «портативні біоактивні чорнила для загоєння тканин» (PAINT). Суть PAINT полягає у використанні біоактивного гелю, який містить позаклітинні везикули, отримані від макрофагів M2, та альгінат натрію. Компоненти змішуються безпосередньо в 3D-друкувальній ручці, утворюючи гель приблизно протягом трьох хвилин. Його можна наносити на рани різної форми та розміру, геометрично адаптуючись до них для відновлення тканин. Під час оцінки на моделі ран у мишей технологія PAINT показала прискорення загоєння шкірних ран, стимулюючи ангіогенез ендотеліальних клітин та поляризацію макрофагів до фенотипу M2 *in vivo*, що продемонструвало високий потенціал біоактивних чорнил на основі екзосом як експериментальної платформи для локального нанесення біоактивного гелю, перспективної для регенеративної медицини у майбутньому.

Попри перспективність, відповідні можливості використання технології біопринтингу також пов'язуються із включенням до складу «біо-чорнила» ембріональних стовбурових клітин людини. Сучасні дослідження ембріональних стовбурових клітин викликають суперечки з моральної та політичної точок зору, оскільки процес отримання ембріональних стовбурових клітин призводить до загибелі ембріонів. Так, якщо ембріони визнавати, як

стверджують одні дослідники, є джерелом і початковою стадією людського буття, то дослідження ЕС-клітин, безперечно, є неприпустимим. Якщо ж, з іншого боку, бластоцисти, з яких отримують ембріональні стовбурові клітини, ще не є людьми, а лише мікроскопічними скупченнями недиференційованих клітин, як стверджують інші, то дослідження ЕС-клітин, ймовірно, є морально допустимим. З огляду на це Б. Стейнбок порушує питання щодо етичності таких досліджень. На думку цього автора, дискусія щодо досліджень ембріональних стовбурових клітин є суперечливою подібно до дискусії щодо абортів. Адже вона порушує питання, які політики не можуть вирішити: коли починається людське життя і який моральний статус має людський ембріон [14].

Отже, з конституційно-правової точки зору поява таких технологій має значення не лише як черговий прояв науково-технічного прогресу. Вони демонструють поступове зміщення меж можливого втручання в людський організм і, відповідно, актуалізують питання про конституційні межі біомедичних технологій, тілесну автономію, інформовану згоду, людську гідність, право на здоров'я та доступ до інноваційних методів лікування. Саме тому розвиток біопринтингу може розглядатися як один із прикладів тих технологічних зрушень, які формують нові горизонти біоконституціоналізму та вимагають випереджального конституційно-правового й біоетичного осмислення.

У цьому зв'язку особливого значення набувають прогностичні та превентивні функції конституційного права, в тому числі з огляду на те, що сучасні конституційно-правові дослідження мають бути «оперативними і, водночас, прогностичними, спрямованими не лише на вирішення реальних та нагальних сучасних проблем, а й на напрацювання методологічних підходів і моделей для розв'язання глобальних проблем майбутнього» [5, с. 17]. Завдання

сучасного конституційного права полягає не лише в реагуванні на вже існуючі форми порушення прав людини, а й у встановленні принципових меж для технологічного розвитку там, де потенційні наслідки такого розвитку можуть бути незворотними або створювати загрозу самій природі людської особистості. Йдеться про необхідність забезпечення такого балансу між свободою наукової творчості, технологічним прогресом та автономією особи, з одного боку, і вимогами людської гідності, безпеки, справедливості та захисту майбутніх поколінь – з іншого.

У цьому аспекті біоконституціоналізм може бути осмислений як новий напрям розвитку конституційної доктрини, предметом якого є визначення конституційних засад взаємодії людини, держави, науки, біомедицини та біотехнологій. Його нормативним ядром виступає визнання людини не об'єктом технологічного впливу, а носієм невідчужуваних прав, гідності та автономії. Відповідно, будь-яке використання біомедичних технологій має оцінюватися не лише з позицій їхньої наукової ефективності чи суспільної корисності, а й крізь призму конституційних цінностей, прав людини та принципу недопустимості перетворення людського тіла, геному або особистості на об'єкт необмеженого технологічного маніпулювання.

Для сучасної України проблеми становлення біоконституціоналізму, розвитку біоетики та концепції соматичних прав набувають особливого значення у контексті російсько-української війни, оскільки вони безпосередньо пов'язані з визначенням конституційних меж захисту життя, людського тіла, здоров'я, гідності та біологічної безпеки особи в умовах масштабного насильства. За таких умов стає очевидним, що «конституціоналізм – це не лише система формальних обмежень публічної влади, а передусім ціннісно-нормативний порядок, у центрі якого перебуває людина як носій

невідчужуваної гідності. Український конституціоналізм сьогодні зазнає випробувань не лише на полі бою, а й у лікарняних палатах, де вирішується доля людей із критичними ушкодженнями органів, для яких традиційна трансплантація є або недоступною, або вже запізнілою» [1-2].

З огляду на це, війна зумовлює переосмислення цих категорій крізь призму не лише індивідуальних прав людини, а й виживання та безпеки нації, захисту військовослужбовців і цивільного населення, протидії воєнним злочинам та виконання державою позитивних обов'язків щодо збереження людського життя. У цьому вимірі біоконституціоналізм охоплює питання співвідношення права на життя, обов'язку захищати державу, гарантій медичної допомоги, правового статусу поранених, загиблих, зниклих безвісти та військовополонених, а також використання біометричних і генетичних технологій для ідентифікації людини та встановлення її особи. Водночас біоетика набуває практичного виміру в умовах військової медицини, зокрема під час медичного сортування за обмежених ресурсів, надання допомоги пораненим і військовополоненим відповідно до міжнародного гуманітарного права, а також вирішення нових репродуктивних питань, пов'язаних із збереженням генетичного матеріалу військовослужбовців.

Не менш суттєво війна актуалізувала проблему соматичних прав як невід'ємного складника людської гідності та автономії. Масові катування, сексуальне насильство, жорстоке поводження з військовополоненими та цивільними, незаконні медичні втручання й інші форми посягань на фізичну та психічну цілісність людини засвідчують необхідність посилення їх конституційно-правового захисту. Одночасно масштабні поранення, ампутації та інші наслідки війни актуалізують позитивні зобов'язання держави щодо

медичної допомоги, протезування, фізичної та психологічної реабілітації й відновлення якості життя.

Отже, російсько-українська війна не лише загострює традиційні проблеми біоетики та соматичних прав, а й формує нові горизонти біоконституціоналізму, у межах яких конституційна цінність людського життя має поєднуватися з вимогами тілесної та психічної недоторканності, біологічної безпеки, репродуктивної автономії та обов'язком держави забезпечувати ефективний захист людини від найбільш руйнівних форм насильства.

Така постановка питання зумовлює і переосмислення традиційної концепції взаємовідносин держави та особи. Якщо класичний конституціоналізм формувався передусім як механізм обмеження державної влади та гарантування свободи особи, то сучасні біомедичні виклики істотно розширюють коло суб'єктів і джерел потенційного втручання в права людини. Загрозу автономії особи можуть створювати не лише держава чи публічна влада, а й приватні медичні корпорації, біотехнологічні компанії, цифрові платформи, наукові установи та інші недержавні актори. Тому сучасний конституціоналізм має забезпечувати не тільки негативний захист особи від свавільного втручання держави, а й позитивні гарантії її автономії, інформованої згоди, тілесної та генетичної недоторканності, приватності й захисту персональних та біомедичних даних.

Відтак біоетичний вимір сучасного конституціоналізму полягає у поступовому формуванні системи конституційних принципів, здатних забезпечити гідність і автономію людини в умовах стрімкого розвитку біомедицини. Це означає перехід від традиційного розуміння прав людини як переважно політичних і соціальних гарантій до їх осмислення як комплексного

механізму захисту людини у всіх вимірах її біологічного, психофізичного, генетичного та соціального існування.

Саме на цьому перетині конституційного права та біоетики формується одна з перспективних парадигм конституціоналізму XXI століття – біоконституціоналізм. Його фундаментальна проблема полягає вже не тільки у питанні про те, наскільки держава може втручатися у свободу людини, а й у визначенні того, де проходять конституційні межі технологічного втручання в саму людину. Відповідь на це питання безпосередньо пов'язана з майбутнім розумінням людської гідності, свободи, ідентичності та невідчужуваності прав людини і, зрештою, з визначенням того, що саме має залишатися незмінним у людині в умовах технологічно трансформованої цивілізації.

Список використаних джерел

1. Афтanasів В. М. Конституційно-правове забезпечення автономії волевиявлення та гідності загиблих військовослужбовців у контексті посмертного донорства. *Нове українське право*. 2025. Вип. 3. С. 210–218. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2025.3.25>
2. Афтanasів В., Панкевич О. Межі допустимості ксенотрансплантації крізь призму людиноцентричного конституціоналізму. *Український часопис конституційного права*. 2026. № 2. С. 30–45. DOI: <https://doi.org/10.30970/jcl.2.2026.3>
3. Громовчук М. В. Реалізація та захист соматичних прав людини у процесі біомедичних досліджень: релігійний та правовий аспект : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Ужгород,

2021. 463 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0521U101710> (дата звернення: 09.09.2026).

4. Островська Б. В. Міжнародно-правове регулювання права людини на життя в контексті біоетики : монографія. Київ : Логос, 2019. 604 с. URL: https://web.ccu.gov.ua/sites/default/files/ostrovska_b.v._mizhnarodno-pravove_regul_yuvannya_prava_lyudyny_na_zhyttya_v_konteksti_bioetyky_monografiya.pdf (дата звернення: 09.09.2026).

5. Сінькевич О. В. Функції конституційного права як галузі права України : монографія. Київ : Ліра-К, 2020. 462 с. URL: <https://ccu.gov.ua/library/funkciyi-konstytuciynogo-prava-yak-galuzi-prava-ukrayiny> (дата звернення: 09.09.2026).

6. Співак М. В. Державна політика здоров'язбереження: світовий досвід і Україна : монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2016. 535 с. URL: https://ukrbook.net/litopys/Knigki/2017/Lk_13_2017.pdf (дата звернення: 09.09.2026).

7. Тарасевич Т. Ю. Реалізація соматичних прав людини в Україні та зарубіжних країнах: конституційно-правові засади : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Київ, 2024. 479 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0524U000185/> (дата звернення: 09.09.2026).

8. Турянський Ю. І. Соматичні права людини в сучасній доктрині конституціоналізму: теоретико-правове дослідження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Львів, 2020. 482 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0521U100010> (дата звернення: 09.09.2026).

9. Чорненька Д. С. Конституційно-правове регулювання трансплантації органів і тканин людського організму : дис. ... д-ра філософії : 081 Право. Київ, 2025. 215 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0825U003735/> (дата звернення: 09.09.2026).

10. International Declaration on Human Genetic Data : adopted by the General Conference of UNESCO on 16 October 2003. Paris : UNESCO, 2003. URL: <https://www.unesco.org/en/ethics-science-technology/human-genetic-data> (date of access: 09.09.2026).

11. Li L., Wang Z., Wang K., Fu S., Li D., Wang M., Cao Y., Zhu H., Li Z., Weng L., Li Z., Ding X., Wang L. Paintable Bioactive Extracellular Vesicle Ink for Wound Healing. *ACS Applied Materials & Interfaces*. 2023. Vol. 15, No. 21. P. 25427–25436. DOI: <https://doi.org/10.1021/acsami.3c03630>

12. Pagan E., Stefanek E., Seyfoori A., Razzaghi M., Chehri B., Mousavi A. et al. A handheld bioprinter for multi-material printing of complex constructs. *Biofabrication*. 2023. Vol. 15, No. 3. Art. 035012. 19 p. DOI: <https://doi.org/10.1088/1758-5090/acc42c>

13. Reframing Rights: Bioconstitutionalism in the Genetic Age / ed. by S. Jasanoff. Cambridge, MA : The MIT Press, 2011. 320 p. DOI: <https://doi.org/10.7551/mitpress/9780262015950.001.0001>

14. Steinbock B. The Morality of Killing Human Embryos. *The Journal of Law, Medicine & Ethics*. 2006. Vol. 34, No. 1. P. 26–34. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1748-720X.2006.00005.x>

15. United Nations Declaration on Human Cloning : Resolution adopted by the General Assembly on 8 March 2005. A/RES/59/280. United Nations Digital Library. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/543570?ln=en> (date of access: 09.09.2026).

16. Universal Declaration on Bioethics and Human Rights : adopted by the General Conference of UNESCO on 19 October 2005. Paris : UNESCO, 2005. URL: <https://www.unesco.org/en/ethics-science-technology/bioethics-and-human-rights> (date of access: 09.09.2026).

17. Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights : adopted by the General Conference of UNESCO on 11 November 1997. Paris : UNESCO, 1997. URL: <https://www.unesco.org/en/ethics-science-technology/human-genome-and-human-rights> (date of access: 09.09.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 09.09.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 11.09.2026

Дата публікації: 28.09.2026

УДК 342.34

НАРОДОВЛАДДЯ В СИСТЕМІ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ: ЗМІСТ, ФОРМИ ТА ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

Берч Вероніка Вікторівна,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства,
юридичний факультет,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3837-4724>

Народовладдя належить до фундаментальних категорій конституційного права, через які розкривається демократична природа держави, легітимація публічної влади та юридичний зв'язок між народним суверенітетом і функціонуванням державних інституцій. Конституційний зміст Визнання народу носієм суверенітету та єдиним джерелом влади передбачає наявність юридичних механізмів, які забезпечують реальну можливість громадян впливати на формування органів публічної влади, визначення основних напрямів державної політики, вирішення питань загальнодержавного та місцевого значення, а також здійснювати контроль за владними інституціями.

Для сучасної конституційної держави принциповим є питання не стільки про формальне визнання народного суверенітету, скільки про спроможність конституційної системи перетворити його на реально діючий механізм. Політичне відчуження громадян, зниження довіри до представницьких інституцій, поширення цифрових форм участі, розвиток партисипаторної демократії та складність забезпечення народного волевиявлення в умовах кризових правових режимів актуалізують необхідність переосмислення місця народовладдя у структурі сучасного конституціоналізму.

Конституційною вихідною точкою розуміння народовладдя в Україні є стаття 5 Основного Закону. Конституція також закріплює виключне право народу визначати та змінювати конституційний лад і встановлює категоричну заборону узурпації державної влади [1]. Народ у конституційній системі України розглядається як первинний носій публічної влади, від волевиявлення якого походить легітимність державних інституцій. Відповідне розуміння послідовно відображене у практиці Конституційного Суду України. У Рішенні від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005 Суд сформулював принципово важливу правову позицію, відповідно до якої влада народу є первинною, єдиною та невідчужуваною. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування не володіють самостійним первинним владним мандатом, оскільки здійснювана ними влада походить від народу [2]. Вказана позиція набула значення вихідного критерію оцінювання співвідношення народного суверенітету, установчої влади та компетенції державних органів. І звідси випливає сутнісна властивість народовладдя, відповідно до якої народний суверенітет не може бути остаточно відчужений або переданий інституціям держави. Наділення парламенту, глави держави, уряду чи інших органів відповідними повноваженнями становить форму організації здійснення влади, але не змінює її первинного джерела. Представницький мандат тому має похідний характер і функціонує в межах конституційної компетенції, встановленої Основним Законом.

У доктрині конституціоналізму народний суверенітет слушно характеризується як одна з підстав легітимності всієї системи публічної влади. Народовладдя, своєю чергою, становить інституційно-процедурний спосіб реалізації відповідного суверенітету. Якщо категорія народного суверенітету характеризує належність верховної влади народові, то народовладдя відображає форми, процедури та юридичні механізми її здійснення. Саме тому формальне

проголошення народу джерелом влади без належно функціонуючих механізмів політичної участі не може розглядатися як завершена модель демократичного конституціоналізму.

Реальний ступінь впливу волі народу на вирішення питань суспільного та державного життя є одним із критеріїв оцінювання демократичності держави [3]. Сучасні дослідники Ю. Бисага та О. Придачук обґрунтовують взаємодоповнюючий характер безпосереднього та опосередкованого народовладдя та відзначають їхнє значення для формування та реалізації народної волі, зокрема у сфері захисту конституції [3]. Конституція України закріплює відповідну дуалістичну модель. Представницька форма народовладдя реалізується через демократичне формування органів державної влади та місцевого самоврядування, її центральним інструментом є вибори, за допомогою яких громадяни формують персональний склад представницьких інституцій та легітимують здійснення ними публічної влади. Безпосередня демократія передбачає самостійне волевиявлення громадян щодо певного питання без передачі остаточного рішення представницькому органу. Стаття 69 Конституції України закріплює вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії як способи народного волевиявлення [1].

Референдум серед форм безпосереднього народовладдя характеризується особливим конституційним значенням. Закон України «Про всеукраїнський референдум» визначає його як форму безпосередньої демократії та спосіб здійснення влади безпосередньо Українським народом шляхом прийняття рішень голосуванням у випадках і порядку, передбачених Конституцією та законом [4]. Конституційний Суд України у Рішенні від 16 квітня 2008 року № 6-рп/2008 пов'язав реалізацію установчої влади народу з конституційно визначеними формами та процедурами, та підкреслив, що здійснення народом

влади також підпорядковується Конституції [5]. Безпосереднє здійснення влади повинно відбуватися в межах установленної конституційної процедури, із забезпеченням вільного формування волі громадян, рівності учасників, належної поінформованості, достовірності результатів і дотримання предметних обмежень референдуму.

Саме процедурний вимір відмежовує демократичний референдум від плебісцитарного використання народного голосування для легітимації наперед визначеного політичного рішення. Венеційська комісія у цьому ключі наголошує на необхідності дотримання загального, рівного, вільного і таємного голосування, нейтральності органів влади, зрозумілості поставленого питання, належної інформаційної кампанії та ефективного контролю за процедурою [6]. Відтак, юридична цінність референдуму залежить від якості інституційних умов, за яких відповідна більшість сформувалася.

У цьому контексті суттєвого значення набуває співвідношення демократії та конституціоналізму. Конституційна демократія передбачає, що воля більшості реалізується з повагою до прав людини, принципу рівності, гарантій політичного плюралізму, прав меншості та засад поділу влади. Конституція одночасно легітимує демократичну владу та встановлює юридичні межі її здійснення.

Британський політолог і дослідник прямої демократії, референдумів та конституційної політики М. Qvortrup, досліджуючи сучасну практику референдумів, застерігає від однозначного трактування прямої демократії як інструменту популістської політики. Демократичний потенціал досліджуваного феномену значною мірою залежить від конституційних обмежень та інституційного дизайну процедури [7]. International IDEA також розглядає референдуми, громадянські ініціативи та механізми відкликання як різні

інструменти прямої демократії, ефективність яких визначається правилами ініціювання, формулювання питання, кампанії, фінансування та прийняття остаточного рішення [8].

Відтак, зміст сучасного народовладдя охоплює постійну можливість громадян брати участь у виробленні публічних рішень. Поряд із виборами та референдумом дедалі більшого значення набувають громадянські ініціативи, електронні петиції, громадські консультації, бюджет участі, дорадчі механізми та цифрові платформи взаємодії між громадянами і владою. Юридична природа зазначених інструментів відрізняється, позаяк одні породжують безпосередні юридичні наслідки, інші забезпечують консультаційний або ініціативний вплив на формування владних рішень, проте їх об'єднує функціональна спрямованість на скорочення дистанції між громадянином та публічною владою.

Безперечно, особливий вимір проблема народовладдя отримує в умовах воєнного стану. Конституційна демократія повинна одночасно забезпечувати обороноздатність держави та зберігати демократичну легітимність публічних інституцій. Правові режими надзвичайного характеру об'єктивно впливають на можливість застосування окремих форм безпосередньої демократії, насамперед виборів і референдумів. Однак, тимчасова неможливість проведення загальнонаціонального голосування не скасовує принципу народовладдя як засади конституційного ладу. Навпаки, під час кризових періодів особливого значення набувають прозорість державних рішень, підзвітність владних інституцій, збереження політичного плюралізму та недопустимість перетворення тимчасових обмежень на постійну модель публічного управління.

Окремою проблемою української моделі безпосередньої демократії залишається законодавче забезпечення місцевого референдуму. Станом на вересень 2026 року проєкт Закону України «Про місцевий референдум» №5512,

zareєстрований ще 19 травня 2021 року, включено до порядку денного Верховної Ради України 10 лютого 2026 року, проте він залишається законопроектом [9]. Відтак, повноцінний процесуальний механізм реалізації відповідної форми локального народовладдя досі не завершений на законодавчому рівні.

Відсутність ефективного механізму реалізації конституційно передбаченої форми демократії закономірно створює проблему співвідношення нормативного визнання народовладдя та його інституційної забезпеченості. Конституційне право на участь у здійсненні публічної влади потребує процедурно завершеного законодавчого середовища, оскільки саме процедура перетворює політичне прагнення громадян на юридично значуще волевиявлення. У цьому зв'язку гарантії народовладдя доцільно розглядати як комплекс взаємопов'язаних конституційних і законодавчих механізмів, зміст котрих охоплює періодичність і справжність виборів, свободу політичної конкуренції, рівність виборчого права, доступ громадян до інформації, можливість вільного формування політичної волі, законодавче забезпечення референдумних та інших партисипаторних процедур, незалежний судовий контроль, ефективне оскарження порушень і юридичну відповідальність за перешкоджання здійсненню народного волевиявлення.

У доктринальному вимірі народовладдя доцільно розглядати одночасно як принцип конституційного ладу, спосіб легітимації публічної влади, систему конституційно-правових інститутів та гарантовану сферу політичної участі громадян. Зведення його до окремих інститутів виборчого чи референдумного права істотно звужує функціональне призначення цієї категорії. Народовладдя пронизує всю конституційну систему держави, оскільки визначає джерело публічної влади, порядок формування її органів, межі представницького

мандата та допустимі способи безпосереднього впливу громадян на здійснення державних і муніципальних функцій.

Висновки. Народовладдя становить фундаментальну засаду сучасного конституціоналізму, у межах якої народний суверенітет набуває інституційного та процедурного вираження. Зміст досліджуваного феномену передбачає реально доступні юридичні механізми формування, здійснення та контролю публічної влади.

Представницька та безпосередня демократія не є конкурентними моделями здійснення народного суверенітету, їх взаємодія забезпечує сталість демократичної системи, позаяк представницькі інституції створюють механізм постійного професійного здійснення публічної влади, а безпосередні форми натомість дозволяють громадянам самотійно ухвалювати рішення з питань, для яких Конституція та закон передбачають безпосереднє волевиявлення. Конституційно допустиме здійснення народовладдя передбачає поєднання волі більшості з верховенством Конституції, повагою до прав людини, політичним плюралізмом, правами меншості, юридичною визначеністю та належною процедурою. Саме зазначені компоненти перетворюють народне волевиявлення з політичного факту на легітимну форму здійснення конституційної влади.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 09.09.2026).

2. Рішення Конституційного Суду України від 5 жовтня 2005 р. № 6-рп/2005 у справі про здійснення влади народом. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05#Text> (дата звернення: 09.09.2026).
3. Бисага Ю. М., Придачук О. А. Народовладдя в Україні як принцип формування органів державної влади. *Український часопис конституційного права*. 2023. № 1. С. 3-9. DOI: <https://doi.org/10.30970/jcl.1.2023.1>
4. Про всеукраїнський референдум : Закон України від 26 січня 2021 р. № 1135-IX. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text> (дата звернення: 09.09.2026).
5. Рішення Конституційного Суду України від 16 квітня 2008 р. № 6-рп/2008 у справі про прийняття Конституції та законів України на референдумі. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-08#Text> (дата звернення: 09.09.2026).
6. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). Revised Code of Good Practice on Referendums. CDL-AD(2022)015. Strasbourg, 2022. URL: <https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/revised-code-of-good-practice-on-referendums-approved-by-the-council-for-democratic-elections-at-its-73rd-meeting-venice-16-june-2022-and-adopted-by-the-venice-commission-at-its-131st-plenary-session-venice-17-18-june-2022-2-1> (date of access: 09.09.2026).

7. Qvortrup M. The Rise of Referendums: Demystifying Direct Democracy. *Journal of Democracy*. 2017. Vol. 28, No. 3. P. 141-152.

DOI: <https://doi.org/10.1353/jod.2017.0052>

8. Direct Democracy: The International IDEA Handbook. Stockholm : International IDEA, 2008. URL: <https://www.idea.int/publications/catalogue/direct-democracy-international-idea-handbook> (date of access: 09.09.2026).

9. Проект Закону про місцевий референдум від 19 травня 2021 р. № 5512. Офіційний вебпортал парламенту України / Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/26620> (дата звернення: 09.09.2026).

10. Бисага Ю. М., Харута В. В., Белов Д. М. Реалізація принципу народовладдя: доктринальні засади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 76, ч. 1. С. 79-85. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.1.12>

11. Берч В. В. Народний суверенітет – фундаментальний принцип конституціоналізму. *Конституційно-правові академічні студії*. 2023. № 1. С.20-24. DOI: <https://doi.org/10.24144/2663-5399.2023.1.03>

12. Рішення Конституційного Суду України від 14 березня 2014 р. № 2-рп/2014 у справі про проведення місцевого референдуму в Автономній Республіці Крим. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-14#Text> (дата звернення: 09.09.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 09.09.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 12.09.2026

Дата публікації: 28.09.2026

УДК 001.89:005.8

КРОС-СЕКТОРАЛЬНА СИНЕРГІЯ В НАУЦІ: ФАНДРАЙЗИНГ ТА ПРОЄКТНИЙ ПІДХІД ЯК БАЗОВІ КОМПЕТЕНЦІЇ СУЧАСНОГО ДОСЛІДНИКА

Джуган Руслана Іванівна,
кандидатка соціологічних наук,
доцентка ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
голова правління ГО «Карпатські обрії», Україна

Сучасний академічний простір розширює вимоги до науковця. Поряд із публікаціями та цитованістю зростає значення вміння залучати ресурси, працювати в партнерствах і забезпечувати використання результатів дослідження. Європейська дискусія щодо оцінювання науки поступово виходить за межі кількісних показників публікацій, звертаючи увагу на ширше коло внесків і професійних компетенцій дослідника [4].

Цю зміну можна образно описати переходом від «*Publish or Perish*» («Публікуйся або зникай») до «*Grant or Perish*» («Залучай гранти або зникай»). Це не означає, що публікації чи фундаментальні дослідження втрачають значення. Йдеться про розширення професійної ролі дослідника: він має не лише продукувати знання, а й знаходити можливості для їх реалізації. В Україні конкурсне фінансування наукової діяльності, зокрема через Національний фонд досліджень України, підтримує як фундаментальні, так і прикладні дослідження [1; 2].

Метою дослідження є обґрунтування ролі фандрайзингу та проєктного підходу в діяльності сучасного науковця та розгляд крос-секторальної взаємодії на прикладі співпраці академічного та громадського секторів.

Синергія виникає тоді, коли спільна робота учасників дає результат, якого складно досягти кожному окремо. Крос-секторальна взаємодія об'єднує науку,

громадські організації, бізнес і державні інституції навколо практичної проблеми. Міждисциплінарний підхід поєднує знання й методи різних наукових галузей, а крос-секторальне партнерство створює можливості для їх застосування за межами академічного середовища. Рекомендація ЮНЕСКО щодо відкритої науки підтримує як співпрацю між дисциплінами, так і участь суспільних акторів у розв'язанні проблем суспільного значення [5].

Фандрайзинг у цій моделі є способом залучити ресурси для дослідження та використання його результатів. Проектний підхід допомагає перетворити дослідницьку ідею на послідовність дій: визначити проблему й мету, сформувати команду та партнерства, спланувати бюджет, строки й очікувані результати. У конкурсах Horizon Europe оцінювання враховує наукову якість, очікуваний вплив і спроможність реалізувати проект [3].

У межах цієї доповіді розглядаються дві стратегії пошуку грантових можливостей. **Екстенсивна стратегія** полягає в моніторингу широкого кола фондів і конкурсів та відборі можливостей за тематикою й умовами участі. Вона може стати початковим шляхом для дослідника, який працює як незалежний експерт або співпрацює з громадською організацією. Такий формат дає змогу гнучко будувати проектну роботу, водночас покладаючи на команду відповідальність за підготовку заявки, бюджет, реалізацію, комунікацію та звітування.

Інтенсивна стратегія передбачає ретельну підготовку заявки до вимог конкретної програми й побудову партнерства для реалізації масштабнішого проекту. Вона може спиратися на університетську інфраструктуру та підтримку відділів міжнародних зв'язків, фінансових і юридичних служб. Прикладами програм для такого пошуку є Horizon Europe, Erasmus+ і програми Міжнародного Вишеградського фонду. Ці стратегії описують способи пошуку й

підготовки фінансування; на практиці громадський та університетський сектори можуть взаємодіяти в межах обох стратегій. Напрями фінансування Horizon Europe на 2025–2027 роки визначені стратегічним планом Європейської комісії [6].

Практичним прикладом крос-секторальної взаємодії є моніторинг реформування митниці Західного регіону в Закарпатській та Львівській областях, реалізований ГО «Карпатські обрії» в межах субгранту проєкту **ACCORD** у 2024-2025 роках. У межах проєкту проведено глибинні інтерв'ю з представниками зовнішньоекономічної діяльності, митними брокерами, представники митниці та влади. Зібрані дані дали змогу проаналізувати досвід бізнесу та митних брокерів і підготувати аналітичні матеріали й рекомендації щодо митних процедур.

У цьому кейсі академічний сектор забезпечує дослідницькі методи й аналіз даних, громадська організація організовує проєкт, залучає ресурси та поширює результати, а представники бізнесу діляться практичним досвідом. Представлення результатів на майданчиках взаємодії влади й бізнесу створює можливість обговорити висновки та рекомендації з органами влади. Отже, дослідження формує доказову основу для громадського контролю й діалогу. Вплив рекомендацій на подальші рішення та процедури потребує окремого відстеження.

Отже, фандрайзинг і проєктний підхід розширюють можливості науковця: допомагають залучати ресурси, знаходити партнерів і планувати практичне використання результатів. Крос-секторальна взаємодія пов'язує академічні знання з досвідом громадських організацій, бізнесу й органів влади. Завдяки цьому дослідницькі дані можуть виходити за межі академічного кола та ставати основою для рекомендацій і суспільного діалогу. Екстенсивна стратегія може

бути доступним початком проєктної роботи, а міжнародні програми й партнерства – наступним кроком для команд із відповідним досвідом та інституційною підтримкою.

Список використаних джерел

1. Кабінет Міністрів України. *Про Національний фонд досліджень України*: Постанова від 04.07.2018 № 528.
2. Національний фонд досліджень України. *Наукові дослідження і розробки: напрями фінансування*. URL: zakon.rada.gov.ua
3. European Commission. *Horizon Europe Proposal Evaluation: Standard Briefing Slides for Experts*. URL: ec.europa.eu
4. European Commission. *New study assesses progress in reforming research assessment*. 25 June 2026. research-and-innovation.ec.europa.eu
5. UNESCO. *Recommendation on Open Science*. 2021. .URL: www.unesco.org
6. European Commission. *Horizon Europe Strategic Plan 2025–2027*. URL: research-and-innovation.ec.europa.eu

Дата першого надходження рукопису до видання: 11.09.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 21.09.2026

Дата публікації: 28.09.2026

© Джуган Р.І., 2026

УДК 343.13

**ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ СВІДКІВ У
РОЗСЛІДУВАННЯХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ БЕЗВІСНИМ ЗНИКНЕННЯМ
ОСОБИ ЗА ОСОБЛИВИХ ОБСТАВИН**

Коваль Гаяне Сергіївна

здобувачка кафедри
кримінального процесу та криміналістики
Одеського державного університету внутрішніх справ
kovaalgaane@gmail.com

Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних зі зникненням осіб безвісти за особливих обставин, належить до найбільш складних напрямів діяльності органів досудового розслідування. Його специфіка обумовлена необхідністю встановлення не лише місцезнаходження зниклої особи, а й фактичних обставин її зникнення, можливого викрадення, загибелі, потрапляння в полон, незаконного позбавлення волі або інших обставин, що спричинили втрату зв'язку з нею.

Відповідно до Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» [1] особою, зниклою безвісти за особливих обставин, визнається особа, яка зникла безвісти у зв'язку зі збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частини території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру. Закон також розглядає інформацію, що може сприяти розшуку, максимально широко, охоплюючи будь-які відомості, здатні допомогти встановити місцеперебування особи, ідентифікувати невпізнані останки або встановити місце поховання.

За таких умов допит свідка має не лише доказове, а й виражене пошукове значення. Правильно організований допит може дозволити встановити останнє

достовірне місце перебування особи, маршрут її пересування, коло контактів, обставини втрати зв'язку, наявність конфліктів чи загроз, а також отримати орієнтири для проведення інших слідчих (розшукових) дій.

КПК України визначає свідком фізичну особу, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні та яка викликана для давання показань [2]. Показання свідка є процесуальним джерелом доказів, а тому інформація, отримана під час допиту, повинна відповідати встановленим законом вимогам щодо належності, допустимості та достовірності. Особливе значення має положення ст. 96 КПК України, відповідно до якого під час оцінки достовірності показань можуть з'ясовуватися можливості свідка правильно сприймати відповідні факти, а також інші обставини, що мають значення для оцінки його показань [2].

У контексті розшуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, нормативна база доповнюється спеціальним законодавством. Національна поліція України зазначає, що за кожним фактом зникнення, викрадення або потрапляння в полон розпочинається кримінальне провадження, а до заяви про розшук мають включатися, зокрема, відомості про дату й місце зникнення, зовнішність особи, особливі прикмети, речі, які вона мала при собі, та дані інших осіб, яким можуть бути відомі обставини зникнення.

Ефективність допиту значною мірою визначається якістю його підготовки. До початку слідчої дії слідчий повинен визначити предмет допиту, встановити коло питань, що підлягають з'ясуванню, проаналізувати вже отриману інформацію та визначити можливі суперечності.

У провадженнях про зникнення особи доцільно сформувати окрему інформаційну модель події, яка повинна включати: анкетні та біографічні відомості про зниклого; його спосіб життя, місце роботи, службу, навчання;

коло родичів, друзів, колег та інших контактів; останній достовірний час і місце перебування; маршрут пересування; засоби зв'язку та транспорт; особисті речі, документи, банківські картки, мобільні пристрої; можливі конфлікти, боргові або інші проблемні відносини; відомості про перебування у зоні бойових дій, на тимчасово окупованій території, у районі проведення евакуаційних заходів; осіб, які могли бачити зниклого безпосередньо перед зникненням або після нього.

Особливо важливо не обмежувати коло потенційних свідків родичами. В окремих випадках найбільш цінну інформацію можуть надати військовослужбовці, медичні працівники, волонтери, водії, працівники евакуаційних служб, місцеві жителі, працівники підприємств, представники органів місцевого самоврядування та особи, які перебували з потерпілим в одному підрозділі чи населеному пункті.

Первинний допит доцільно проводити у формі вільної розповіді. На першому етапі свідкові необхідно надати можливість самотійно відтворити події без надмірного втручання слідчого. Це дозволяє отримати спонтанну інформацію та зменшує ризик навіювання. Після вільної розповіді здійснюється деталізація отриманих відомостей. У справах про зникнення особливо ефективним є використання прийому деталізації через послідовне відтворення подій. Такий підхід дає можливість виявити часові розриви, зміни у поведінці зниклого та осіб, які його оточували.

Не менш важливим є встановлення джерела поінформованості свідка. Слід розмежовувати факти, які особа сприймала безпосередньо, від інформації, отриманої від інших людей або з соціальних мереж. Це має принципове значення для подальшої оцінки доказового значення показань відповідно до ст. 95-96 КПК України [2].

Допит близьких родичів має особливу специфіку. З одного боку, саме вони часто володіють найбільш повною інформацією про спосіб життя, зв'язки та поведінку зниклого. З іншого боку, емоційний стан таких осіб може впливати на сприйняття та відтворення подій. Тому слідчому необхідно створити максимально коректну психологічну атмосферу. Неприпустимими є тиск, демонстрація недовіри, формулювання навідних запитань або передчасне висунення версій щодо смерті чи викрадення особи.

Особливої тактики потребує допит свідків, які перебували разом із зниклим у зоні бойових дій. Їх показання можуть бути фрагментарними через надзвичайні умови сприйняття події: обстріли, вибухи, дим, темний час доби, швидку зміну обстановки, поранення або стрес. У таких випадках недоцільно вимагати від свідка абсолютної точності щодо кожної деталі. Натомість необхідно встановити ступінь його фактичної обізнаності та умови сприйняття: відстань до події, освітлення, тривалість спостереження, наявність перешкод, стан свідка, можливість використання засобів зв'язку.

Важливо встановити останню достовірно підтверджену інформацію про зниклого. Поняття «останнього достовірного контакту» має важливе криміналістичне значення, оскільки дозволяє окреслити часовий і просторовий інтервал, у межах якого необхідно перевіряти основні версії зникнення.

Показання різних свідків у таких провадженнях нерідко суперечать одне одному. Це може бути наслідком як недостовірності показань, так і об'єктивних особливостей сприйняття події. Тактика допиту в умовах суперечностей повинна передбачати поступове пред'явлення свідковій інформації, яка не узгоджується з його показаннями. Доцільно спочатку запропонувати особі самостійно пояснити невідповідність, а вже потім переходити до використання інших доказів.

Особливого значення набуває зіставлення показань свідків із цифровими доказами: даними телефонного зв'язку, геолокацією, відеозаписами камер спостереження, електронним листуванням, повідомленнями в месенджерах, інформацією з соціальних мереж. При цьому цифрова інформація не повинна механічно підміняти показання свідка. Її завдання полягає у перевірці, конкретизації або спростуванні отриманих відомостей.

Таким чином, допит свідків у кримінальних провадженнях, пов'язаних зі зникненням осіб безвісти за особливих обставин, є складною комплексною слідчою дією, ефективність якої безпосередньо залежить від належної підготовки, правильного визначення кола свідків та використання адекватних тактичних прийомів. Специфіка таких проваджень зумовлює необхідність поєднання традиційних криміналістичних рекомендацій щодо допиту з методами роботи з цифровою інформацією, даними про переміщення, інформацією з реєстрів та матеріалами розшукових заходів [3]. Видається, що алгоритм допиту свідка у цій категорії проваджень доцільно будувати за такими етапами: 1) визначення інформаційного статусу свідка; 2) встановлення умов його сприйняття події; 3) вільна розповідь; 4) деталізація обставин зникнення; 5) встановлення останнього достовірного контакту зі зниклим; 6) з'ясування відомостей про можливих причетних осіб; 7) встановлення джерел отриманої інформації; 8) перевірка показань шляхом зіставлення з іншими доказами; 9) за необхідності – проведення повторного допиту. Особливо важливим є розуміння того, що вказана слідча дія має подвійне призначення: з одного боку, забезпечує формування доказової бази кримінального провадження, а з іншого – створює інформаційну основу для подальшого розшуку зниклої особи. Саме тому якісний допит повинен бути орієнтований не лише на встановлення факту зникнення, а на реконструкцію максимально повної картини події.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : Закон України від 12.07.2018 № 2505-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 38, ст.280. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text>
3. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : наказ МВС України від 29.08.2022 № 535. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0998-22#Text>

Дата першого надходження рукопису до видання: 07.09.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 09.09.2026

Дата публікації: 28.09.2026

УДК 347.962:174

**МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА СКЛАДОВА ПОВЕДІНКИ СУДДІВ: ЗМІСТ,
СТАНДАРТИ ТА ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ДОВІРИ ДО ПРАВОСУДДЯ****Коцур Микола Миколайович,**

кандидат юридичних наук,
докторант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства,
Ужгородський національний університет
м. Ужгород, Україна
<https://orcid.org/0009-0002-9609-4189>

Морально-етичний вимір суддівської поведінки належить до тих елементів професійного статусу судді, які безпосередньо впливають на суспільне сприйняття правосуддя, легітимність судової влади та реальність права на справедливий суд. Суддя здійснює владні повноваження від імені держави, однак його професійна роль не вичерпується формальним застосуванням норм права. Від нього очікується поведінка, здатна підтримувати переконання учасників процесу та суспільства у незалежності, неупередженості, чесності та доброчесності правосуддя. Конституційні засади функціонування судової влади, право на судовий захист та принцип верховенства права формують нормативну основу підвищених вимог до особи судді [1].

У законодавстві України морально-етичні вимоги інтегровані безпосередньо у правовий статус судді. Відповідно до пункту 2 частини сьомої статті 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддя зобов'язаний дотримуватися правил суддівської етики, виявляти та підтримувати високі стандарти поведінки у будь-якій діяльності з метою укріплення суспільної

довіри до суду та забезпечення впевненості суспільства в чесності й непідкупності суддів. Стаття 58 цього Закону визначає Кодекс суддівської етики спеціальним актом, у якому конкретизуються етичні стандарти суддівської професії [2]. Відтак морально-етична складова входить до системи юридично значущих професійних обов'язків.

Чинна редакція Кодексу суддівської етики була затверджена рішенням XX чергового з'їзду суддів України 18 вересня 2024 року. Її оновлення має принципове значення для сучасного розуміння суддівської етики, оскільки Кодекс пов'язує моральні якості судді із необхідністю зміцнення та підтримки довіри суспільства до судової влади. Стаття 1 вимагає від судді як носія судової влади бути прикладом неухильного дотримання верховенства права, вимог закону та присяги, усвідомлювати постійну увагу суспільства й демонструвати високі стандарти поведінки. Стаття 3 орієнтує поведінку судді на критерій сприйняття звичайною розсудливою людиною, власне, така поведінка повинна відповідати високому статусу посади та не породжувати обґрунтованих сумнівів у доброчесності судді [3]. Так, сучасний етичний стандарт охоплює фактичну бездоганність поведінки та її об'єктивне зовнішнє сприйняття.

Зміст морально-етичної складової суддівської поведінки доцільно розкривати через систему взаємопов'язаних цінностей, серед яких: незалежність, безсторонність, доброчесність, належність поведінки, повагу до людської гідності, рівність, професійну компетентність, сумлінність і стриманість. Усі ці елементи взаємодіють між собою. Незалежність без доброчесності може перетворитися на формальну корпоративну автономію; безсторонність без поваги до учасників процесу не забезпечує належної якості судового розгляду; професійна компетентність без етичної самодисципліни не гарантує суспільної довіри. Саме тому етика судді має розглядатися як

внутрішня ціннісно-професійна система, що спрямовує реалізацію суддівського розсуду, комунікацію з учасниками процесу та поведінку поза межами судового засідання.

Універсальну модель таких цінностей закріплено у Бангалорських принципах поведінки суддів, схвалених Економічною і Соціальною Радою ООН у резолюції 2006/23. Документ визначає шість основоположних цінностей: незалежність, неупередженість, чесність, належність поведінки, рівність, компетентність і старанність [4]. Їхня концептуальна вага полягає у поєднанні інституційних гарантій незалежного правосуддя з персональною відповідальністю судді за спосіб реалізації владних повноважень. Бангалорські принципи виходять із того, що суспільна довіра до судової системи та моральний авторитет судової влади становлять істотну передумову функціонування демократичної держави. Для національної системи правосуддя ці положення мають значення не лише як міжнародний орієнтир, а і як методологічна основа тлумачення професійної етики судді.

Окремого аналізу потребує співвідношення етичної норми та дисциплінарної відповідальності. Стаття 4 Кодексу суддівської етики прямо встановлює, що порушення правил етичної поведінки саме по собі не може застосовуватися як підстава для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності [3]. Вказане положення безперечно захищає суддівську незалежність від перетворення етичних стандартів на невизначений каральний інструмент. Поряд із зазначеним, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» відносить до дисциплінарно значущих проявів поведінку, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, зокрема у питаннях моралі, чесності, непідкупності та дотримання інших норм суддівської етики [2]. Тому етичне порушення і дисциплінарний проступок не є тотожними категоріями,

проте за певних умов морально-етична поведінка може набувати юридичного значення. Консультативна рада європейських суддів також наголошує на необхідності розмежування професійної етики та механізмів юридичної відповідальності судді [6].

Найвиразніше морально-етичні стандарти проявляються безпосередньо під час здійснення правосуддя. Судове засідання є простором, у якому учасники оцінюють не лише зміст процесуальних рішень, а й манеру комунікації судді, його здатність вислухати сторони, стриманість, рівне ставлення, повагу до людської гідності та відсутність упереджених висловлювань. У чинній редакції Кодексу суддівської етики стаття 8 зобов'язує суддю виявляти тактовність, ввічливість, витримку й повагу до учасників судового процесу та інших осіб, а стаття 9 прямо пов'язує суддівську поведінку з повагою до людської гідності та недопущенням дискримінації [3]. Подібні приписи формують правозахисний стандарт суддівської поведінки, адже спосіб здійснення правосуддя безпосередньо впливає на відчуття процесуальної справедливості.

Морально-етична складова має особливе значення і для реалізації суддівського розсуду. Дискреційні повноваження суду передбачають інтелектуальний вибір у межах права, однак якість такого вибору залежить не лише від професійних знань. Внутрішня доброчесність, здатність абстрагуватися від особистих симпатій, соціальних стереотипів, зовнішнього тиску чи публічної критики впливають на неупередженість оцінки доказів і мотивування рішення. У цьому аспекті суддівська етика виконує функцію внутрішнього обмежувача дискреції, позаяк не замінює закон, проте перешкоджає свавільному використанню наданої судді свободи оцінювання. Поєднання юридичної компетентності та етичної самодисципліни дозволяє

забезпечити передбачуваність, аргументованість і справедливість судового рішення.

Слід підкреслити, що суддівський статус не припиняє своєї дії після завершення судового засідання, тому приватні, публічні та цифрові форми комунікації мають оцінюватися з огляду на потенційний вплив на авторитет правосуддя. Особливої актуальності вказана проблема набула у зв'язку з поширенням соціальних мереж. Стаття 21 Кодексу суддівської етики визнає участь судді у соціальних мережах, інтернет-форумах та інших формах комунікації в мережі Інтернет допустимою, але вимагає, щоб користування ними було стриманим, поміркованим та обережним, а поширювана чи коментована інформація не завдавала шкоди авторитету судді та судової влади [3].

Європейські стандарти також виходять із нерозривного зв'язку незалежності судді, його відповідальності та суспільної довіри. Рекомендація СМ/Rec(2010)12 Комітету Міністрів Ради Європи розглядає незалежність суддів як гарантію для кожної людини і як складову забезпечення справедливого суду, водночас покладаючи на суддів обов'язок підтримувати високий рівень професійної компетентності та відповідальності [5]. У цьому контексті етичні вимоги формують легітимаційний вимір суддівської незалежності, чим більший обсяг незалежності має суддя, тим вагомішим є суспільне очікування доброчесного, неупередженого й відповідального здійснення ним влади.

Для української судової системи проблема морально-етичної поведінки має виразний інституційний характер. Відновлення і зміцнення довіри до суду залежить не лише від законодавчих реформ, кадрового оновлення чи зміни процесуальних процедур. Стійкий результат можливий за умови формування професійної культури, у якій доброчесність сприймається самим суддівським

корпусом як невід’ємна складова професійної ідентичності. Важливими засобами цього процесу є систематичне навчання з питань суддівської етики, практичне обговорення складних етичних дилем, належна інституційна комунікація, розвиток професійної саморефлексії та послідовне застосування стандартів поведінки без вибіркості.

Висновки. Морально-етична складова поведінки суддів є комплексним елементом їх професійного статусу, що поєднує правові приписи, міжнародні стандарти, професійні цінності та внутрішню відповідальність судді. Її зміст охоплює як поведінку під час здійснення правосуддя, так і позасудову діяльність, включаючи цифрову комунікацію. Високий стандарт суддівської поведінки захищає справедливість конкретного судового розгляду та підтримує інституційну довіру до судової влади.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр> (дата звернення: 20.09.2026).
2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1402-19> (дата звернення: 20.09.2026).
3. Про затвердження Кодексу суддівської етики : рішення XX чергового з’їзду суддів України від 18.09.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/n0001415-24> (дата звернення: 20.09.2026).
4. Economic and Social Council. Strengthening basic principles of judicial conduct : Resolution 2006/23 of 27 July 2006 (Bangalore Principles of Judicial

Conduct).

URL:

https://www.judicialintegritygroup.org/images/resources/documents/ECOSOC_2006_23_Engl.pdf (дата звернення: 20.09.2026).

5. Committee of Ministers of the Council of Europe. Recommendation CM/Rec(2010)12 to member states on judges: independence, efficiency and responsibilities, adopted 17 November 2010. URL: <https://rm.coe.int/16807096c1> (дата звернення: 20.09.2026).

6. Consultative Council of European Judges (CCJE). Opinion No. 3 (2002) on the principles and rules governing judges' professional conduct, in particular ethics, incompatible behaviour and impartiality. URL: <https://www.coe.int/en/web/ccje/ccje-opinions-and-magna-carta> (дата звернення: 20.09.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.09.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 24.09.2026

Дата публікації: 28.09.2026

УДК 342.7:355.4:004

МЕЖІ ДЕЛЕГУВАННЯ ВЛАДНОГО РОЗСУДУ СИСТЕМАМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ

Ланкевич Андрій Зіновійович,

голова Львівського окружного адміністративного суду,

кандидат юридичних наук, доцент,

докторант кафедри конституційного права

та порівняльного правознавства

юридичного факультету

ДВНЗ «Ужгородський національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-4443-5684>

Цифрова трансформація сектору безпеки істотно змінює способи одержання, опрацювання та використання інформації під час виявлення й оцінювання загроз державній безпеці. Застосування систем штучного інтелекту створює можливості для оперативного аналізу значних масивів даних, виявлення прихованих закономірностей, прогнозування ризиків та інформаційно-аналітичного супроводу діяльності компетентних органів. Водночас розширення технологічних можливостей держави актуалізує принципово інше питання – про допустимі межі впливу алгоритмічних систем на здійснення владних повноважень та прийняття рішень, здатних безпосередньо зачіпати права, свободи й законні інтереси людини.

Особливої актуальності ця проблематика набуває у діяльності Служби безпеки України, правовий статус і компетенція якої безпосередньо пов'язані із забезпеченням державної безпеки, захистом державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, законних інтересів держави та прав громадян [1]. Специфіка завдань СБУ зумовлює опрацювання значних обсягів інформації, необхідність оперативного виявлення загроз та прийняття

рішень в умовах інформаційної невизначеності, що об'єктивно створює передумови для впровадження алгоритмічних засобів аналізу та прогнозування.

У вітчизняній науковій літературі технології штучного інтелекту вже розглядаються як перспективний інструмент посилення спроможностей держави у сфері національної безпеки та оборони [2]. Водночас особливого значення для правового аналізу набуває питання про те, наскільки глибоко алгоритмічна система може бути інтегрована у процес здійснення владного розсуду. У зарубіжній доктрині відповідні трансформації досліджуються, зокрема, крізь концепцію алгоритмічного розсуду, запропоновану М. Янгом, Дж. Буллоком та Дж. Лесі для характеристики залучення систем штучного інтелекту до виконання завдань, які традиційно передбачали оцінювання обставин та прийняття рішень людиною [3].

Конституційною межею такого технологічного втручання виступає принцип законності. Відповідно до частини другої статті 19 Конституції України органи державної влади та їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією і законами України [4]. Із цього випливає, що система штучного інтелекту не може самостійно набувати владної компетенції, визначати її обсяг або фактично розширювати межі повноважень державного органу. Технологічний інструмент може використовуватися виключно в межах компетенції, нормативно закріпленої за відповідним органом і реалізованої уповноваженими посадовими особами.

У цьому контексті принципове значення має розмежування делегування аналітичної функції та делегування владного розсуду. У першому випадку система штучного інтелекту може здійснювати пошук і систематизацію інформації, класифікацію даних, виявлення аномалій, прогнозування ризиків,

формування ризикових профілів або рекомендацій. Таке застосування технології саме по собі не означає передання їй владних повноважень за умови, що результати алгоритмічного аналізу підлягають критичній оцінці компетентною посадовою особою, можуть бути перевірені та відхилені, а остаточне рішення приймається людиною. Інша правова ситуація виникає тоді, коли алгоритмічно сформований результат фактично визначає зміст юридично значущого рішення або безпосередньо зумовлює застосування заходів, здатних обмежити права і свободи особи. У такому разі виникає ризик фактичного перенесення владного розсуду від визначеного законом суб'єкта до технологічної системи.

На нашу думку, ключовим критерієм визначення допустимих меж використання штучного інтелекту у діяльності СБУ має виступати інтенсивність алгоритмічного впливу на остаточне владне рішення. Чим істотніше результат, сформований системою штучного інтелекту, впливає на зміст такого рішення, тим вищими мають бути вимоги до людського контролю, перевірки алгоритмічного висновку та персоніфікації юридичної відповідальності. Якщо рішення передбачає оцінку індивідуальних обставин, вибір між кількома юридично допустимими варіантами поведінки або визначення необхідності та пропорційності втручання у права людини, остаточне рішення повинно залишатися за уповноваженою посадовою особою. Така особа має не формально підтверджувати результат роботи системи, а бути спроможною критично його оцінити, перевірити використані дані, відхилити алгоритмічну рекомендацію та нести юридичну відповідальність за прийняте рішення.

Зазначений підхід узгоджується із загальною логікою європейського регулювання штучного інтелекту. Так, стаття 14 Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2024/1689 від 13 червня 2024 року, яким встановлено

гармонізовані правила щодо штучного інтелекту, передбачає вимогу ефективного людського нагляду за високоризиковими системами штучного інтелекту, спрямованого, зокрема, на запобігання або мінімізацію ризиків для здоров'я, безпеки та основоположних прав. Водночас особливістю правового режиму сфери державної безпеки є те, що зазначений Регламент не поширюється на системи штучного інтелекту, якщо вони розробляються, вводяться в експлуатацію або використовуються виключно для військових, оборонних чи цілей національної безпеки незалежно від виду суб'єкта, який здійснює таку діяльність. Такий виняток не усуває потреби у правових гарантіях, а, навпаки, посилює значення формування національних механізмів контролю за використанням алгоритмічних технологій у діяльності органів сектору безпеки [5].

Подібний підхід закладено й у Рамковій конвенції Ради Європи про штучний інтелект, права людини, демократію та верховенство права. Відповідно до статті 3 Конвенції її сторони не зобов'язані застосовувати положення Конвенції до діяльності в межах життєвого циклу систем штучного інтелекту, пов'язаної із захистом інтересів національної безпеки. Водночас така діяльність повинна здійснюватися відповідно до застосовних норм міжнародного права, включаючи міжнародні зобов'язання у сфері прав людини, та з повагою до демократичних інститутів і процесів [6]. Отже, особливий режим національної безпеки не означає виведення відповідної діяльності за межі принципів законності, необхідності, пропорційності та поваги до прав людини.

Таким чином, правовим орієнтиром використання систем штучного інтелекту у діяльності Служби безпеки України має стати принцип недопустимості повного делегування алгоритмічній системі владного розсуду у процесі прийняття рішень, здатних істотно впливати на права, свободи та

законні інтереси особи. Штучний інтелект може виконувати функції інформаційного пошуку, аналітичної обробки, прогнозування та рекомендаційної підтримки, однак визначення правових підстав втручання у права людини, оцінка його необхідності й пропорційності, прийняття остаточного владного рішення та юридична відповідальність за нього повинні залишатися за компетентним органом та уповноваженою посадовою особою.

Список використаних джерел

1. Про Службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2229-12> (дата звернення: 21.09.2026).
2. Павленко Т.А. Технології штучного інтелекту в забезпеченні національної безпеки та обороноздатності України: перспективи стратегії розвитку. *Збірник наукових праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди «Право»*. 2023. Вип. 38. С. 41-47. DOI: <https://doi.org/10.34142/23121661.2023.38.05> (дата звернення: 21.09.2026).
3. Young M.M., Bullock J.B., Leczy J.D. Artificial Discretion as a Tool of Governance: A Framework for Understanding the Impact of Artificial Intelligence on Public Administration. *Perspectives on Public Management and Governance*. 2019. Vol. 2, No. 4. P. 301-313. DOI: <https://doi.org/10.1093/ppmgov/gvz014> (дата звернення: 21.09.2026).
4. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 21.09.2026).

5. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act) (Text with EEA relevance). URL:

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024R1689> (дата звернення: 21.09.2026).

6. Council of Europe Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law (CETS No. 225). URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=225> (дата звернення: 21.09.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.09.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 24.09.2026

Дата публікації: 28.09.2026

УДК 343.97:004.9:343.85

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ: КРИМІНОЛОГІЧНІ РИЗИКИ ТА СУЧАСНІ ЗАСОБИ ЗАПОБІГАННЯ

Лукащук Каріна Русланівна,
доктор філософії в галузі права, адвокат,
начальник юридичного відділу,
доцент кафедри кримінального процесу,
Національний університет «Одеська юридична академія»
<https://orcid.org/0000-0001-9862-2884>

Цифровізація суспільних відносин є однією з визначальних тенденцій сучасного розвитку держави, економіки та публічного управління. Запровадження електронних адміністративних послуг, цифрових реєстрів, автоматизованих систем управління та електронних форм контролю змінює традиційні механізми взаємодії держави, громадян і бізнесу. Водночас цифрова трансформація має подвійний характер: вона створює нові можливості для прозорості та підзвітності, але водночас породжує нові кримінологічні ризики, пов'язані з використанням цифрових технологій у злочинній діяльності [2, с. 147]. Тому дослідження трансформації корупційної злочинності в умовах цифровізації становиться дійсно актуальним.

Корупційна злочинність у цифровому середовищі набуває нових форм. Традиційні корупційні практики поступово доповнюються використанням електронних засобів комунікації, цифрових фінансових інструментів та інформаційних систем. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах воєнного стану, коли значна частина державних послуг і управлінських процесів функціонує в цифровому форматі. Дослідники звертають увагу на те,

що цифровізація публічного управління одночасно може мінімізувати окремі корупційні прояви та створювати нові вразливості, які потребують спеціального правового й організаційного реагування [7, с. 160].

Особливе місце в сучасній системі протидії корупції посідає фінансовий контроль. Електронне декларування та цифрові механізми перевірки інформації про майновий стан публічних службовців створюють можливість для системного виявлення невідповідностей між задекларованими доходами, майном і фактичним способом життя. Дослідження ефективності фінансового контролю засвідчують, що цифрові можливості істотно спрощують процедури декларування, контролю та аналізу фінансової інформації, хоча водночас потребують постійного вдосконалення [8].

Правову основу таких механізмів становить Закон України «Про запобігання корупції», який визначає систему фінансового контролю, правила електронного декларування, моніторингу способу життя та інші засоби запобігання корупції [1]. Цифровізація цих процедур дозволяє поступово переходити від вибіркової перевірки до комплексного аналізу значних масивів інформації та виявлення потенційних корупційних ризиків. Тому, важливим напрямом цифрової антикорупційної політики є також використання електронних систем у сфері публічних закупівель. Перехід значної частини закупівельних процедур у цифрове середовище сприяє підвищенню відкритості інформації, створює можливість для громадського контролю та полегшує виявлення потенційно ризикових операцій [9]. Водночас сучасна цифровізація формує низку нових кримінологічних ризиків. До них належать анонімізація діяльності правопорушників, використання зашифрованих каналів комунікації, криптоактивів, транскордонних фінансових операцій, незаконне втручання в інформаційні системи та маніпулювання цифровими даними [4, с. 61].

Кримінологічна оцінка таких явищ повинна враховувати і зміни у структурі злочинної поведінки. Цифрове середовище сприяє появі нових способів підготовки та приховування правопорушень, а тому традиційні методи кримінологічного дослідження потребують доповнення цифровими інструментами аналізу. Застосування технологій обробки великих масивів інформації дозволяє виявляти статистичні закономірності, нетипову поведінку та потенційні зв'язки між суб'єктами [6, с. 423]. Тому, особливо перспективним є застосування штучного інтелекту. Сучасні дослідження засвідчують, що системи генеративного штучного інтелекту можуть використовуватися для аналізу фінансових потоків, виявлення аномалій та оцінювання корупційних ризиків [10, с. 109].

Разом із тим використання штучного інтелекту створює нові ризики. До них належать можливість маніпулювання алгоритмами, кіберзагрози, проблеми захисту персональних даних та ризик помилкових автоматизованих висновків [5, с. 67].

Не менш важливим є розвиток цифрової криміналістики. Під час розслідування корупційних правопорушень цифрові дані можуть містити інформацію про комунікацію, фінансові операції, переміщення коштів, використання інформаційних систем та взаємозв'язки між особами. Відтак підготовка правоохоронців має включати не лише юридичні знання, а й компетентності у сфері цифрових технологій, аналізу даних та роботи з електронними доказами. Тому, цифрові докази потребують особливої уваги через можливість їх швидкої зміни, копіювання або знищення. Тому важливого значення набувають належні процедури їх виявлення, вилучення, фіксації та зберігання [3, с. 18].

Перспективним напрямом є формування ризик-орієнтованої моделі запобігання корупції. Її сутність полягає у використанні цифрових систем для виявлення потенційно небезпечних ситуацій ще до моменту вчинення кримінального правопорушення. Для цього можуть аналізуватися дані про державні закупівлі, декларації, конфлікти інтересів, фінансові операції та інші показники [11, с. 273].

Таким чином, цифровізація формує принципово нову кримінологічну реальність, у якій корупційна злочинність набуває більш дистанційного, технологічного та транскордонного характеру. Водночас саме цифрові технології створюють значний потенціал для її попередження, виявлення та розслідування. Електронне декларування, цифровий фінансовий контроль, електронні закупівлі, аналіз великих даних, штучний інтелект та цифрова криміналістика поступово формують сучасну систему антикорупційної протидії. Ефективна політика запобігання корупційній злочинності в умовах цифровізації повинна поєднувати правові, організаційні та технологічні механізми. Цифрові інструменти мають використовуватися не як самоціль, а як засіб підвищення прозорості державного управління, посилення контролю та зменшення можливостей для корупційної поведінки. Саме комплексне поєднання цифрових технологій із належним правовим регулюванням, професійною діяльністю правоохоронних органів та громадським контролем може забезпечити ефективне запобігання корупційній злочинності в сучасному суспільстві.

Список використаних джерел

1. Бенескул А. В. Нормативно-правове закріплення застосування цифрових технологій для забезпечення кримінологічної безпеки суспільства.

Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023. Т. 2, вип. 78. С. 145–151. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.23>.

2. Селюков В. С., Невядовський В. О., Омельченко-Селюкова А. В. Корупційні ризики в умовах цифровізації публічного управління під час воєнного стану: правові виклики та способи їх мінімізації в Україні. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2026. Т. 38, № 1, ч. II. С. 156–168. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2026.1.p2.15>.

3. Федірко Н. В., Олексійчук Ю. В. Ефективність фінансового контролю у запобіганні політичній корупції в умовах цифровізації. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2022. № 1. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2022.1.33>.

4. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 04.09.2026).

5. Федірко Н. В. Цифровізація публічних закупівель у протидії корупції в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2022. № 7. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156.2022.7.5>.

6. Жученко О. Д. Вплив сучасних інформаційних технологій на діяльність правоохоронних органів: основні тенденції та ризики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. № 86, ч. 5. С. 59-65. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.5.8>.

7. Нестерова І. А. Впровадження цифрових технологій в кримінологічні дослідження. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2026. № 1. С. 421-425. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.2.67>.

8. Dumchikov M., Maletova O. Generative Artificial Intelligence Systems in the Fight Against Corruption: Potential, Threats and Prospects for Ukraine. *International Journal of Criminology and Sociology*. 2025. Vol. 14. P. 106–115. DOI: <https://doi.org/10.6000/1929-4409.2025.14.10>.

9. Колесник В. А., Гора І. В., Попович І. І. Цифрова криміналістика в забезпеченні діяльності з протидії злочинності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. № 85, ч. 4. С. 63-70. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.4.9>.

10. Бондаренко О. Г. Цифрові докази в кримінальному процесі України: проблеми допустимості та оцінки. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. 2026. № 1. С. 15-21. DOI: <https://doi.org/10.32782/cuj-2026-1-2>.

11. Yefimenko A., Malaniuk V., Bagirzadeh M. et al. Can Digitalisation and Technological Development Reduce Corruption? *Evidence from a Structural Analysis in Ukraine. Business Ethics and Leadership*. 2025. Vol. 9, No. 2. P. 266–287. DOI: [https://doi.org/10.61093/bel.9\(2\).266-287.2025](https://doi.org/10.61093/bel.9(2).266-287.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 04.09.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 07.09.2026

Дата публікації: 28.09.2026

УДК 342.7:351.86

СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ ТА ІНТЕРЕСИ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЗАГРОЗ

Меренич Михайло Святославович

доктор філософії у галузі права
м. Ужгород, Україна

Меренич Олександр Святославович

доктор філософії у галузі права
м. Ужгород, Україна

Свобода вираження поглядів належить до фундаментальних засад демократичної держави та водночас є одним із тих прав, реалізація яких у сучасному інформаційному середовищі найбільш безпосередньо перетинається з інтересами державної безпеки. Розвиток цифрових комунікацій, трансформація характеру інформаційних загроз і використання інформаційного простору як інструменту впливу на суспільні процеси суттєво ускладнюють визначення допустимих меж державного втручання. За таких умов особливого значення набуває пошук правової моделі, здатної одночасно забезпечити ефективне реагування на реальні безпекові загрози та не допустити необґрунтованого звуження простору вільної суспільної дискусії.

Конституційні межі такого втручання визначаються насамперед статтею 34 Конституції України, яка гарантує кожному свободу думки і слова, право вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію, але водночас допускає встановлені законом обмеження, зокрема в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності та громадського порядку [1]. Особливої актуальності співвідношення свободи вираження поглядів і безпекових

інтересів держави набуває в умовах інформаційного протиборства, поширення дезінформації, пропаганди, маніпулятивного інформаційного впливу та скоординованих інформаційних операцій. Стратегія інформаційної безпеки України пов'язує інформаційну безпеку із захищеністю державного суверенітету, територіальної цілісності та демократичного конституційного ладу за одночасного забезпечення конституційних прав і свобод людини у сфері інформації, а серед актуальних загроз визначає, зокрема, деструктивну пропаганду, поширення недостовірної інформації та інформаційні операції [2].

Водночас сам факт існування реальних інформаційних загроз не може розглядатися як достатня підстава для необмеженого втручання держави у свободу вираження поглядів. Стаття 10 Європейської конвенції з прав людини допускає обмеження цієї свободи, у тому числі в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності та громадської безпеки, однак лише за умови, що таке втручання передбачене законом, переслідує легітимну мету та є необхідним у демократичному суспільстві [3]. Аналогічна логіка закріплена у статті 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Комітет ООН з прав людини наголошує, що будь-які обмеження свободи вираження повинні відповідати вимогам необхідності та пропорційності й бути безпосередньо пов'язаними з конкретною потребою, яка зумовила їх запровадження [4].

Особливе значення для визначення допустимих меж втручання має практика Європейського суду з прав людини. Вона свідчить, що самого посилення держави на інтереси національної безпеки недостатньо для виправдання обмеження свободи вираження поглядів. Національні органи повинні навести релевантні та достатні підстави такого втручання, а поняття національної та громадської безпеки не можуть застосовуватися розширено або автоматично. У справах, пов'язаних із висловлюваннями, здатними сприяти

насилъству, ненависті чи заворушенням, значення мають не лише їх зміст, а й контекст поширення, потенційна аудиторія, реальний вплив і наявність достатньо тісного зв'язку між відповідним висловлюванням та загрозою охоронюваному інтересу [5]. ЄСПЛ також послідовно виходить із того, що навіть необхідність протидії тероризму чи іншим серйозним загрозам безпеці не усуває обов'язку держави дотримуватися стандартів статті 10 Конвенції.

Таким чином, інформаційна загроза та суспільно неприйнятне, критичне, різке чи провокативне висловлювання не можуть розглядатися як тотожні правові категорії. Для обґрунтування обмеження свободи вираження недостатньо встановити лише небажаний для держави зміст інформації або її потенційно конфліктний характер. Необхідним є встановлення конкретного охоронюваного інтересу, характеру та реальності загрози, причинного зв'язку між поширенням відповідної інформації та можливим заподіянням шкоди, а також оцінка того, чи може поставлена безпекова мета бути досягнута менш обмежувальними засобами.

Для діяльності Служби безпеки України це має особливе значення, оскільки реагування на інформаційні загрози за своєю природою часто перебуває на межі між легітимним виконанням безпекової функції держави та потенційним втручанням у сферу конституційно гарантованих свобод. Відповідно, правомірність такого втручання повинна оцінюватися не лише через наявність формальної компетенції, а й через характер конкретної загрози, інтенсивність передбачуваної шкоди, придатність обраного заходу для її нейтралізації та співмірність обмеження прав людини із суспільною потребою у його застосуванні.

За таких умов оптимальною конституційно-правовою моделлю реагування на інформаційні загрози є не максимальне обмеження інформаційної свободи, а

диференційований підхід, заснований на принципах законності, необхідності та пропорційності. Посилене державне втручання може бути виправданим у випадках, коли поширення інформації створює конкретну і належним чином встановлену загрозу державній безпеці чи територіальній цілісності, сприяє насильству або є елементом ворожої інформаційної операції. Натомість політична критика, дискусія щодо діяльності органів публічної влади та поширення суспільно значущої інформації потребують особливо високого рівня правового захисту. Саме встановлення чітких критеріїв такого розмежування є однією з основних передумов досягнення належного балансу між забезпеченням державної безпеки та збереженням демократичних стандартів свободи вираження поглядів.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України від 28 грудня 2021 р. № 685/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069>
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
5. European Court of Human Rights. Guide on Article 10 of the European Convention on Human Rights. Freedom of expression. URL:

https://rm.coe.int/guide-art-10-eng/1680a4f385#:~:text=The%20Case-Law%20Guides%20are%20available%20for%20downloading%20at,guides%29.%20For%20publication%20updates%20please%20follow%20https%3A%2F%2Ftwitter.com%2FECHR_CEDH%20

Дата першого надходження рукопису до видання: 07.09.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 09.09.2026

Дата публікації: 28.09.2026

© Меренич М.С., Меренич О.С., 2026

УДК 342.4:336.711(477)

КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

Натуркач Руслана Павлівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
докторант кафедри конституційного права та
порівняльного правознавства

Ужгородського національного університету,

<https://orcid.org/0009-0006-9717-3961>

Незалежність Національного банку України не сформульована Конституцією України як окрема норма з відповідною назвою. Вона впливає із сукупності конституційних положень, які визначають функцію Національного банку України, його місце в механізмі державної влади, порядок формування Ради Національного банку України, а також розмежування повноважень між органами Національного банку України. Відповідно до ст. 99 Конституції України забезпечення стабільності грошової одиниці України є основною функцією Національного банку України. Саме функціональна відокремленість цієї компетенції від поточних рішень інших органів державної влади становить основу незалежності центрального банку.

Незалежність Національного банку України не означає його виведення за межі механізму публічної влади. Навпаки, Конституція України встановлює механізми взаємодії Національного банку України з Верховною Радою України та Президентом України, а закон - із Кабінетом Міністрів України. Тому юридичний зміст незалежності полягає не у відсутності будь-яких зовнішніх зв'язків, а у недопустимості неправомірного впливу на здійснення повноважень, віднесених до компетенції Національного банку України.

Однією з основних гарантій є визначення функції Національного банку України безпосередньо Конституцією України. Закон України «Про Національний банк України» конкретизує її зміст. Відповідно до ч. 1 ст. 6 цього Закону основною функцією Національного банку України є забезпечення стабільності грошової одиниці України. При виконанні цієї функції Національний банк України має виходити з пріоритетності досягнення та підтримання цінової стабільності. Ця конструкція обмежує можливість зміни пріоритетів діяльності Національного банку України рішеннями інших органів державної влади. Економічна політика держави може впливати на умови, в яких діє центральний банк, але не може змінювати визначену Конституцією України основну функцію Національного банку України.

Другим елементом є організаційна самостійність. Закон України «Про Національний банк України» визначає Раду Національного банку України та Правління Національного банку України як органи Національного банку України з розмежованою компетенцією. Відповідно до ст. 9 цього Закону Рада Національного банку України здійснює визначені законом повноваження у сфері грошово-кредитної політики та контролю за її проведенням. Ст. 15 визначає повноваження Правління Національного банку України. Розмежування повноважень між цими органами має безпосередній вплив на незалежність Національного банку України. Воно не допускає концентрації повноважень щодо визначення засад та реалізації грошово-кредитної політики в одному органі та створює внутрішній механізм їх розподілу.

Важливою гарантією є також особливий порядок формування керівних органів Національного банку України. Відповідно до п. 18 ч. 1 ст. 85 Конституції України Верховна Рада України призначає на посаду та звільняє з посади Голову Національного банку України за поданням Президента України.

Відповідно до п. 19 ч. 1 ст. 85 Конституції України Верховна Рада України призначає та звільняє половину складу Ради Національного банку України. Президент України згідно з п. 12 ч. 1 ст. 106 Конституції України призначає половину складу Ради Національного банку України. Цей порядок забезпечує участь різних органів державної влади у формуванні керівних органів Національного банку України, але не створює їх права визначати зміст рішень центрального банку. Кадрові повноваження та повноваження щодо поточної діяльності Національного банку України мають різний юридичний зміст.

Самостійність Національного банку України забезпечується також спеціальними гарантіями невтручання. Ст. 53 Закону України «Про Національний банк України» прямо встановлює, що втручання органів державної влади та інших державних органів, їх посадових і службових осіб, а також інших осіб у виконання функцій і повноважень Національного банку України, Ради Національного банку України, Правління Національного банку України та службовців Національного банку України допускається лише в межах, визначених Конституцією України та законом. Ця норма має самостійне юридичне значення. Вона не забороняє взаємодію Національного банку України з іншими органами державної влади, а визначає її межу. Отже, консультації, обмін інформацією, звітність, кадрові процедури та інші форми взаємодії не суперечать незалежності Національного банку України, якщо вони здійснюються в межах компетенції відповідного суб'єкта.

Незалежність одночасно не усуває підзвітності Національного банку України. Ст. 51 Закону України «Про Національний банк України» встановлює підзвітність Національного банку України Президенту України та Верховній Раді України в межах їх конституційних повноважень. При цьому підзвітність закон пов'язує, зокрема, з порядком призначення та звільнення Голови

Національного банку України, формуванням Ради Національного банку України та доповіддю Голови Національного банку України Верховній Раді України. Підзвітність не є формою підпорядкування. Її призначення полягає у забезпеченні юридично встановленого зв'язку Національного банку України з іншими органами державної влади та можливості оцінки його діяльності у межах визначених Конституцією України та законом повноважень. Вона не дає права втручатися у прийняття конкретних рішень, якщо відповідне рішення належить до компетенції Національного банку України.

Окремого значення набуває економічна самостійність. Здатність Національного банку України реалізовувати власну компетенцію передбачає наявність правових та матеріальних умов для виконання його функцій. Фінансові механізми діяльності центрального банку не можуть використовуватися як засіб примусу до прийняття рішень, зміст яких визначається іншим органом державної влади.

Водночас незалежність не виключає юридичної відповідальності та судового контролю. Національний банк України, його органи та посадові особи діють у межах Конституції України та законів України. Спеціальний статус центрального банку не створює загального імунітету його актів від правової оцінки.

Отже, незалежність Національного банку України має функціональний характер. Вона забезпечує можливість самостійного виконання функції, визначеної ст. 99 Конституції України, та здійснення повноважень у межах компетенції, встановленої законом. Її гарантіями є конституційне визначення основної функції, розмежування повноважень органів Національного банку України, особливий порядок формування окремих його органів та посадових

осіб, гарантії невтручання, встановлена законом підзвітність і юридичні механізми контролю.

Конституційно-правова модель незалежності Національного банку України тому не передбачає ані політичної ізоляції центрального банку, ані його підпорядкування іншим органам державної влади. Її зміст полягає у забезпеченні самостійності Національного банку України там, де він реалізує власну компетенцію, та одночасному збереженні юридичних механізмів підзвітності й контролю.

Дата першого надходження рукопису до видання: 11.09.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 14.09.2026

Дата публікації: 28.09.2026

© Натуркач Р.П., 2026

УДК 342.7:342.76(477)

ПРИНЦИП ПРОПОРЦІЙНОСТІ ЯК ОСНОВА БАЛАНСУ МІЖ ПРАВАМИ ЛЮДИНИ ТА ІНТЕРЕСАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Улинець Володимир Іванович,
доктор філософії у галузі права, ветеран НПУ
м. Ужгород, Україна

В умовах повномасштабної збройної агресії проблема співвідношення інтересів національної безпеки та необхідності забезпечення прав і свобод людини набуває особливого конституційно-правового значення. Воєнний стан об'єктивно зумовлює розширення можливостей держави щодо застосування спеціальних правових режимів, обмежувальних заходів, посиленого контролю та інших інструментів, необхідних для захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, життя і безпеки населення. Водночас існування воєнної загрози не скасовує вимог верховенства права та не наділяє органи публічної влади необмеженою дискрецією.

Конституційна модель воєнного стану виходить не з можливості відмови держави від забезпечення прав людини, а з допустимості тимчасової зміни окремих умов їх реалізації. Відповідно до статті 64 Конституції України в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку їх дії, водночас частина друга цієї статті визначає права і свободи, які не можуть бути обмежені навіть за таких обставин [1]. Отже, будь-яке втручання держави у сферу прав людини в умовах воєнного стану має залишатися юридично визначеним, обґрунтованим і контрольованим.

Ключовим правовим інструментом визначення допустимих меж такого втручання є принцип пропорційності. Його зміст полягає в тому, що навіть за наявності беззаперечно легітимної мети – захисту національної безпеки, обороноздатності держави, громадського порядку, життя та безпеки населення – застосований державою захід повинен відповідати характеру і реальній інтенсивності загрози. Саме пропорційність дає змогу відмежувати необхідне в умовах війни обмеження права від надмірного або свавільного втручання.

У практичному вимірі оцінка пропорційності передбачає послідовну перевірку декількох взаємопов'язаних критеріїв. Насамперед відповідне втручання повинно мати належну *правову підставу та легітимну мету*. Загальне посилення на існування воєнного стану саме по собі не є достатнім обґрунтуванням будь-якого обмеження. Необхідними залишаються нормативно визначена компетенція органу, встановлена законом процедура та конкретна мета застосування відповідного заходу.

Наступним критерієм є *придатність*, тобто об'єктивна спроможність обраного заходу сприяти досягненню визначеної безпекової мети. Втручання у права людини, яке фактично не сприяє усуненню або зменшенню відповідної загрози, не набуває правомірного характеру лише внаслідок його застосування під час війни.

Не менш важливим є критерій *необхідності*, який передбачає з'ясування того, чи можна досягти тієї самої законної мети іншим засобом, що створюватиме менше обмеження прав і свобод особи. За наявності декількох ефективних способів реагування орган публічної влади, наскільки це допускають конкретні обставини безпекової ситуації, повинен обирати менш обтяжливий для людини захід.

Завершальним елементом є *пропорційність у вузькому розумінні*, тобто співвідношення суспільної користі, яка досягається застосуванням відповідного заходу, з негативними наслідками такого втручання для прав конкретної особи. Навіть захід, який має законну мету, є придатним і необхідним, не повинен покладати на людину надмірний індивідуальний тягар порівняно з безпековою метою, задля якої його застосовано.

Особливого значення для розвитку такого підходу набуває сучасна практика Конституційного Суду України. У Рішенні від 19 травня 2026 року № 3-р/2026 Суд акцентував на тому, що оцінювання домірності тимчасових обмежень прав і свобод в умовах воєнного стану повинно здійснюватися з урахуванням потреб захисту держави від зовнішніх загроз і відновлення безпеки. При цьому значення мають суворість та інтенсивність обмеження, територія і строки його застосування, а серед доступних засобів має обиратися найменш радикальний, щоб не заподіяти надмірної шкоди правам і свободам людини [2]. Така правова позиція фактично формує орієнтир для оцінки не лише нормативно встановленого обмеження, а й конкретних механізмів його практичної реалізації.

Саме у правозастосовній діяльності органів сектору безпеки і правопорядку принцип пропорційності набуває найбільш практичного значення. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» передбачає можливість запровадження комплексу спеціальних заходів, зокрема особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування, перевірки документів та інших передбачених законом втручань, зумовлених потребами воєнного стану [3]. Однак законність відповідного повноваження не означає автоматичної правомірності будь-якого способу його реалізації.

У зв'язку із цим пропорційність має визначати межі конкретної владної дії. Перевірка документів повинна бути пов'язана з відповідною безпековою потребою; обмеження пересування – відповідати території, тривалості та характеру загрози; застосування примусових заходів – припинятися після досягнення законної мети; втручання у приватну сферу – не перевищувати інтенсивності, об'єктивно необхідної для нейтралізації конкретного ризику.

Водночас принцип пропорційності не слід тлумачити як вимогу до посадової особи в кожній конкретній ситуації здійснювати складне теоретичне зважування конституційних цінностей. У правозастосовному вимірі йдеться про зрозумілу правову логіку прийняття рішення, тобто чи існує законна мета втручання; чи відповідає застосований захід реальній загрозі; чи є він необхідним у конкретних обставинах; чи можна досягти результату менш обмежувальним способом; чи не створює обране втручання очевидно надмірного тягара для особи.

Такий підхід одночасно виконує і *гарантійну функцію* щодо самих представників держави. Чим чіткіше законодавство, відомчі процедури та практичні алгоритми визначають підстави, межі, тривалість і способи застосування обмежувальних заходів, тим нижчими є ризики як необґрунтованого втручання у права людини, так і покладення надмірної індивідуальної відповідальності на посадову особу, яка змушена діяти в умовах дефіциту часу, невизначеності та високого рівня небезпеки.

Аналогічна логіка закладена у статті 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка допускає під час війни або іншої надзвичайної ситуації, що загрожує життю нації, відступ держави від окремих конвенційних зобов'язань лише тією мірою, якою цього суворо вимагає ситуація, за умови додержання інших міжнародно-правових зобов'язань держави [4]. Таким

чином, навіть надзвичайний характер загрози не усуває вимоги щодо необхідності та пропорційності державного втручання.

Отже, в умовах воєнного стану принцип пропорційності виконує подвійну конституційно-правову функцію. З одного боку, він легітимує можливість застосування державою достатньо інтенсивних обмежувальних заходів, якщо вони об'єктивно необхідні для захисту національної безпеки. З іншого – встановлює юридичну межу такого втручання, за якою безпекова необхідність перетворюється на надмірне або свавільне обмеження прав людини.

На нашу думку, подальший розвиток правового регулювання у цій сфері має бути спрямований не стільки на розширення переліку повноважень органів сектору безпеки і правопорядку, скільки на конкретизацію критеріїв необхідності та пропорційності їх реалізації. Насамперед потребують чіткого визначення фактичні та юридичні підстави застосування обмежувальних заходів, допустима інтенсивність втручання, його часові й територіальні межі, порядок фіксації причин прийнятого рішення та умови припинення відповідного обмеження.

Важливою гарантією має стати також забезпечення реальної можливості подальшого адміністративного або судового контролю за пропорційністю втручання, котре передбачить можливість установити не лише формальну наявність у відповідного органу необхідного повноваження, а й те, чому саме такий захід був необхідним у конкретній ситуації, чи відповідав він інтенсивності загрози та чи існувала менш обмежувальна альтернатива.

Таким чином, забезпечення балансу між правами людини та інтересами національної безпеки не означає пошуку абстрактного компромісу між двома конкуруючими цінностями. Йдеться про формування такого правового механізму, за якого держава зберігає реальну спроможність ефективно реагувати

на воєнні та безпекові загрози, однак кожне істотне втручання у сферу прав людини залишається законним, необхідним, обґрунтованим і домірним конкретній загрозі. Саме за такого підходу національна безпека і права людини не протиставляються одне одному, а виступають взаємопов'язаними елементами конституційного правопорядку демократичної держави.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Рішення Конституційного Суду України від 19 травня 2026 року № 3-р/2026. URL: <https://sud.ua/uk/news/sud-info/365927-pravo-na-vidpustku-v-umovakh-voiennoho-s-tanu-roziasnennia-rishennia-ksu>
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.09.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 24.09.2026

Дата публікації: 28.09.2026

© Улинець В.І., 2026

УДК 342:35.07(477)

**РЕФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ УКРАЇНИ
ВІДПОВІДНО ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ:
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Ухаль Катерина Павлівна,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,

студентка юридичного факультету,

ORCID: 0009-0009-5470-3645

kateryna.ukhal@student.uzhnu.edu.ua

м. Ужгород, Україна

Науковий керівник:

старший викладач кафедри конституційного права

та порівняльного правознавства,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,

доктор філософії у галузі права,

Продан Вікторія Іванівна

Реформування публічної адміністрації виступає одним із ключових аспектів модернізації державного управління в Україні та є важливою умовою її інтеграції до європейської спільноти. Конституція України закріплює основні принципи функціонування публічної влади, такі як верховенство права, законність, поділ влади, захист прав і свобод громадян, а також відповідальність держави перед людьми.

У контексті європейської інтеграції реформування публічної адміністрації повинно бути спрямовано на підвищення ефективності державного управління, забезпечення прозорості, підзвітності та належного врядування. При цьому слід враховувати європейські стандарти й долати правові та інституційні виклики,

що постають через розподіл повноважень, професійність публічної служби, якість адміністративних послуг та цифровізацію управління.

Конституція України встановлює базові принципи роботи публічної влади та закладає правові основи для функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування. Одним із основних і основоположних принципів є принцип верховенства права, він закріплений у ст. 8 Конституції України і відповідно до цієї статті Конституція має найвищу юридичну силу і всі інші нормативно-правові акти мають їй відповідати, також її норми є нормами прямої дії. Якщо дивитися на практичне значення цього принципу, то воно полягає в тому що будь-яке управлінське рішення має прийматися відповідно до компетенції органу та має бути аргументованим і законним.

Також важливими принципами є принцип демократизму, законності, поділу державної влади та пріоритет прав і свобод людини. Всі ці принципи закріплені у ст. 5, 38, 19, 6, 3 Конституції України. Крім цього, в умовах євроінтеграції особливо важливим стає адаптація публічної адміністрації до європейських принципів належного врядування, які включають ефективність, підзвітність, відкритість і т.д. [1 с. 468].

Їх реалізація спрямована на гарантування ефективної, законної та орієнтованої на громадян роботи органів державної влади. Конституційні принципи також формують базу для покращення системи державного управління, чіткого розподілу повноважень та підвищення відповідальності державних органів.

Процес реформування системи державного управління здійснюється відповідно до європейських стандартів належного адміністрування, що були розроблені у рамках Програми підтримки вдосконалення врядування та менеджменту, відображеного в документі під назвою "Принципи державного

управління". У цьому документі представлено систему принципів та критеріїв оцінки державного врядування, які базуються на міжнародних нормах та вимогах, а також на найкращих практиках країн-членів ЄС та держав Організації економічного співробітництва та розвитку. Стратегія була розроблена з урахуванням європейських принципів, результатів оцінювання стану державного управління в Україні, проведеного експертами Програми SIGMA у 2018 році, та досвіду, який був накопичений під час попередніх етапів реалізації реформи державного управління [1 с. 468].

Основне завдання в даному контексті полягає у створенні стійкої, прозорої та передбачуваної системи державного управління, орієнтованої на захист прав людини та суспільні інтереси. Відповідно до європейських стандартів, як зазначалося вище державне управління має базуватися на верховенстві права, законності, неупередженості, відповідальності та врахуванні потреб громадян.

Вдосконалення системи надання адміністративних послуг, а також спрощення адміністративних процедур і забезпечення їх доступності для громадян набувають особливої ваги. Важливою частиною стало впровадження цифрових технологій. Розвиток електронного врядування та цифрових адміністративних послуг відповідає сучасним європейським стандартам публічного управління, що сприяє підвищенню рівня довіри громадян [1 с. 469].

Також одним із ключових аспектів реформування публічної адміністрації в Україні є децентралізація влади, спрямована на збільшення рівня самостійності та автономії територіальних одиниць держави [2 с. 111], її завданням є чітке визначення та розмежування повноважень між державними органами і місцевим самоврядуванням. Це забезпечує високу якість управління,

усуває дублювання функцій і дозволяє ефективно реалізувати принцип субсидіарності.

Важливим ще є функціонування публічної адміністрації в умовах воєнного стану вона потребує особливої уваги. Цей стан змусив урядові структури швидко адаптуватися до екстремальних умов, забезпечити безперервне надання адміністративних послуг, підтримувати місцеві громади та налагодити ефективну комунікацію між державним і місцевим рівнями. Водночас, відбудова України після війни вимагатиме значного зміцнення інституційної спроможності системи для успішної реалізації ключових державних пріоритетів.

Проте, водночас, виникають складнощі у сфері забезпечення прозорості діяльності окремих державних органів, захисту персональних даних і кібербезпеки. Для підвищення ефективності системи публічної адміністрації необхідно удосконалити професійну державну службу та впровадити сучасні управлінські методики [1 с. 470].

Одним із ключових аспектів реформування публічної адміністрації в Україні є процес гармонізації національного законодавства з правом ЄС. На сьогодні цей процес є невід'ємною частиною євроінтеграційного курсу України, реалізованого за допомогою виконання положень, викладених в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС, а також у контексті підготовки до майбутнього членства України в Європейському Союзі. Така гармонізація вимагає поступового приведення правової системи України у відповідність до норм, принципів і стандартів ЄС та потребує належного розвитку нормативно-правової бази та інституційних структур держави [3 с. 102-103].

Майбутнє реформи публічної адміністрації в Україні є невід'ємно пов'язаним із євроінтеграційним напрямом та адаптацією системи управління

відповідно до стандартів Європейського Союзу. Відповідний пріоритет полягає в якісній модернізації конституційно-правових засад діяльності органів державної влади з метою підвищення їхньої ефективності, прозорості та підзвітності. Крім того, досягнення гармонії з правом ЄС передбачає не тільки юридичну адаптацію законодавчих актів, але й розбудову ефективних інституційних механізмів для їхньої практичної реалізації.

Перспективні напрями розвитку зосереджені на підвищенні інституційної спроможності органів публічної влади, розвитку цифрового врядування, вдосконаленні адміністративних процедур, а також на посиленні прозорості та підзвітності. Особливо важливим є покращення якості надання публічних послуг. Водночас необхідно забезпечити ефективну співпрацю між державними інституціями, органами місцевого самоврядування та громадянським суспільством. Успішна реалізація цих напрямів сприятиме формуванню сучасної, ефективної та орієнтованої на потреби населення публічної адміністрації. Такі зміни відповідатимуть європейським стандартам та підтримуватимуть подальшу інтеграцію України до ЄС.

Отже, перетворення системи публічної адміністрації є ключовим елементом у модернізації державного управління України та важливою передумовою для вступу країни до ЄС. Основу для створення ефективної, відкритої та підзвітної системи адміністрації становлять конституційні принципи верховенства права, законності, поділу влади, захисту прав людини та відповідальності держави.

Ми вважаємо, що подальший розвиток реформи повинен відбуватися систематично, поєднуючи нормативно-правові зміни з глибокими інституційними перетвореннями. Основними напрямками слід визначити поглиблення децентралізації, чітке розмежування повноважень між

центральною владою та громадами, зміцнення кадрового потенціалу публічної служби, оптимізацію адміністративних процедур і підвищення якості надання публічних послуг. Курс на євроінтеграцію вимагає наближення національного законодавства до норм ЄС і практичного застосування принципів належного врядування. Важливими факторами тут є доброчесність, безсторонність, прозорість і зосередженість на потребах громадян.

У підсумку, успіх реформування публічної адміністрації залежить від взаємодії конституційно-правових, інституційних і цифрових рішень. Виконання цих завдань сприятиме підвищенню ефективності державного управління, зростанню довіри громадян до владних інститутів, зміцненню державних можливостей і повній адаптації України до європейських стандартів адміністративного управління.

Список використаних джерел

1. Тимчак В. В., Ухаль К. П. Конституційні засади реформування публічної адміністрації України в умовах євроінтеграції. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2026. С. 466–471. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.04.70>.
2. Щерба О. С. Конституційно-правовий статус старости як сполучної ланки між мешканцями та керівництвом ОТГ. Proceedings of the 4th International scientific and practical conference «Global scientific dialogue: interdisciplinary approaches to sustainable future» (July 28, 2026, Uzhhorod - Trieste) International science space: Uzhhorod, Ukraine – Glasgow, Scotland, 2026. P. 111-117. URL: <https://doi.org/10.32782/1785214970>.
3. Ухаль К. П. Гармонізація законодавства України з правом європейського союзу: сучасний стан та перспективи. Proceedings of the 5th

International scientific and practical conference «35 років української незалежності: трансформація держави і суспільства в європейському та глобальному контекстах» (August 31, 2026, Uzhhorod) International science space: Uzhhorod, Ukraine, 2026. P. 100–107. URL: <https://doi.org/10.32782/1788188155>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 15.09.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 23.09.2026

Дата публікації: 28.09.2026

© Ухаль К.П., 2026

УДК 347(477):004

РОЗВИТОК ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ТА ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Ухаль Катерина Павлівна,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,

студентка юридичного факультету,

ORCID: 0009-0009-5470-3645

kateryna.ukhal@student.uzhnu.edu.ua

м. Ужгород, Україна

Щерба Олександр Сергійович,

студент юридичного факультету,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,

м. Ужгород, Україна

oleksandr.shcherba@student.uzhnu.edu.ua

ORCID: 0009-0006-4015-6730

Науковий керівник:

старший викладач кафедри конституційного права

та порівняльного правознавства,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,

доктор філософії у галузі права,

Продан Вікторія Іванівна

Актуальність теми зумовлена потребою в подальшій модернізації цивільного законодавства України, аби привести його у відповідність до актуальних європейських стандартів і розвитку сучасних цифрових технологій. Процес гармонізації національного законодавства з правом ЄС є частиною євроінтеграції, що передбачає поступове узгодження правових норм і принципів з законодавством Європейського Союзу. З 2026 року Україна розпочала

переговори щодо вступу до ЄС, що ще більше актуалізує необхідність реформування законодавчої бази.

Зі змінами у соціальному контексті, що супроводжують цифрову трансформацію, відбувається істотна еволюція характеру цивільних правовідносин. Цивільне законодавство вже включає визначення, пов'язані з цифровими речами, такими як цифровий контент і віртуальні активи, що підкреслює важливість подальшого регулювання електронних правочинів, правового статусу цифрових об'єктів, захисту персональних даних та встановлення відповідальності у цифровому середовищі.

Основною метою гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу є забезпечення повної відповідності правової системи України з системою ЄС, враховуючи офіційні критерії для вступу в ЄС. Цей процес є важливою складовою євроінтеграційних зусиль України, що визначено беззаперечним пріоритетом її зовнішньої політики [1].

Гармонізація цивільного права України з правовою системою Європейського Союзу є стратегічним напрямком правової інтеграції країни. Процес євроінтеграції полягає в адаптації норм приватного права відповідно до європейських принципів, стандартів і моделей регулювання. Цей процес виходить за межі просто технічного коригування законодавства, тому що він вимагає глибокого переосмислення основних правових інститутів. Основним рушієм цієї трансформації стала системна модернізація Цивільного кодексу України, спрямована на узгодження національного законодавства зі сучасними суспільними викликами та доктринами європейського права.

Оновлення та впорядкування цивільного законодавства України є важливим наміром, тому що сучасні суспільні відносини потребують правового регулювання, яке б було достатньо гнучким для адаптації до економічних,

технологічних і соціальних змін. У цьому контексті особлива роль належить принципам справедливості, добросовісності, розумності, свободи договору та рівності учасників цивільних відносин. Ці принципи забезпечують можливість адекватного застосування цивільно-правових норм до нових ситуацій, які не були прямо передбачені законодавством.

Процес гармонізації повинен включати не лише формальні зміни в нормативних документах, але й реальне впровадження європейських стандартів у практику [2 с. 100].

Важливим напрямом реформ є вдосконалення механізмів захисту цивільних прав. Доктрина європейського права спрямована на забезпечення ефективного відновлення прав, справедливого судочинства, дотримання пропорційності та рівноваги між інтересами особи та суспільства. Це набуває особливої значущості для України в умовах трансформацій, зумовлених військовим станом, тому що повномасштабна війна дійсно ускладнює ситуацію, виснажуючи ресурси та знижуючи темпи змін. Незважаючи на це, процес євроінтеграції не зупиняється. Більше того, він виступає як ключовий орієнтир для післявоєнного відновлення, модернізації та зміцнення всієї державної системи [2 с. 104-105].

Адаптація цивільного законодавства до європейських стандартів невід'ємно також пов'язана з цифровізацією приватноправової сфери. Правова система ЄС наполягає на захисті суб'єктивних прав у цифровому середовищі. Це викликає потребу в модернізації українського законодавства через регулювання нових правових об'єктів, таких як цифрові активи, електронні правочини, функціонування онлайн-платформ та інші сучасні форми цифрової взаємодії.

Цифрова трансформація суспільства кардинально змінила структуру приватного права, перемістивши значну частину суспільних відносин у віртуальний простір. Класичне цивільне право України, яке століттями базувалося на матеріальних (фізичних) категоріях, тепер мусить швидко адаптуватися до викликів четвертої промислової революції. Модернізація національного законодавства здійснюється шляхом легалізації електронної форми взаємодії, визнання нових правових об'єктів та запровадження інструментів цифрової ідентифікації.

Цифровізація виступає потужним каталізатором правової динаміки, суттєво модернізуючи систему правового регулювання. Стрімкий технологічний прогрес зумовлює появу принципово нових форм суспільної взаємодії (як-от обіг цифрового контенту, функціонування масивів даних чи робототехніка), які раніше перебували поза правовим полем або об'єктивно не могли бути впорядковані правовими нормами. Дослідження еволюції права демонструє стійку тенденцію до експансії його меж та інтеграції віртуальних процесів у регулятивне середовище. Ця диджиталізація має системний характер і за принципом наскрізної дії трансформує як фундаментальні галузі (приватне, кримінальне, трудове та адміністративне право), так і специфічні міжгалузеві інститути, зокрема у сферах охорони здоров'я, освіти, інформаційної безпеки та протидії корупції.

Ключовим вектором цифровізації цивільного обороту стало визнання юридичної сили угод, що укладаються в інформаційному просторі. Відповідно до статті 207 Цивільного кодексу України та Закону України «Про електронну комерцію», електронна форма правочину офіційно прирівняна до письмової [3].

Юридична сила електронного правочину забезпечується через 2 головні аспекти:

- спрощений порядок волевиявлення (фіксація згоди сторін через натискання інтерактивних елементів (кнопок типу «Купити», «Погоджуюсь з умовами договору»), введення алфавітно-цифрових кодів (одноразових ідентифікаторів));
- електронну комерцію (більшість сучасних угод у сфері B2C (бізнес для споживача) та B2B (бізнес для бізнесу) повністю відійшли від паперового документообігу);

Практичне значення даних приписів було конкретизовано у судовій практиці. Так, у постанові Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 16 березня 2020 року у справі № 910/1162/19 наголошено, що юридична сила документу в електронній формі не може визнаватися лише з огляду на спосіб його відтворення чи подання [4]. Суд дійшов висновку, що документ може набути статусу електронного документа і мати юридичну силу лише за умови, що він відповідає вимогам Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг». Це включає дотримання вимог щодо обов'язкових реквізитів і належного електронного підпису. За відсутності цих елементів документ не визнається як електронний і, з урахуванням умов, узгоджених між сторонами, може вважатися чинним лише після його підписання у друкованому вигляді. Такий правовий підхід є важливим для розуміння того, що процес цифровізації не скасовує вимог до належної юридичної форми виявлення волі, а лише трансформує спосіб її формального вираження [5, с. 21].

Аналіз судової практики свідчить про поступове формування правових підходів, узгоджених та подібним за своїм змістом із європейськими стандартами захисту персональних даних і права на приватність у контексті цивільного права. Так, у постановах Верховного Суду від 6 лютого 2025 року у

справах № 420/26651/23 [6] та № 420/14124/23 [7] визначено допустимим використання засобів Єдиного державного демографічного реєстру та біометричних даних за умови дотримання принципу пропорційності і відповідності такого втручання вимогам статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Судова практика Верховного Суду намагається компенсувати ці важиві законодавчі прогалини, поступово утверджуючи підхід, за яким використання будь-яких персональних і біометричних даних особи має суворо відповідати принципам правомірності, пропорційності та легітимної мети відповідно до міжнародних договорів.

Найбільш фундаментальною зміною цивільного законодавства України стало реформування інституту об'єктів цивільних прав. Законодавець відійшов від традиційного розуміння «речі» виключно як об'єкта матеріального світу, інтегрувавши до ЦК України статтю 179-1 («Цифрові речі») [3].

Сьогодні цифрова річ визначається як благо, що створюється та існує виключно в цифровому середовищі, має майнову цінність та складається з даних у цифровій формі.

У сучасній доктрині цивільно-правових відносин виділяють такі види цифрових об'єктів:

- 1) Цифровий контент та цифрові послуги (сюди належать комп'ютерні програми, мобільні додатки, відео- та аудіофайли, хмарні сховища даних тощо).
- 2) Віртуальні активи (цифрові вираження вартості, якими можна торгувати в електронній формі або які можна використовувати для платежів чи інвестицій (зокрема криптовалюти та незамінні токени – NFT)). У національному законодавстві існує Закон України «Про віртуальні

активи» від 17.02.2022 № 2074-IX, але на жаль цей Закон і досі не набрав чинності [8, с. 374].

3) Цифрові облікові записи (акаунти) (профілі в соціальних мережах, канали на платформах відеохостингу, ігрові акаунти). Важливим об'єктом для захисту є персональні дані, які містяться у приватних профілях, що визначаються у Законі України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 № 2297-VI, які виступають особливим видом інформації, що підлягає підвищеному рівню правового захисту.

Легітимність будь-яких цивільних правовідносин в мережі Інтернет залежить від можливості точного встановлення суб'єктного складу – процесу ідентифікації та автентифікації особи. Цей механізм детально врегульовано Законом України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги». Зазвичай в приватноправовій сфері використовуються такі ключові інструменти е-ідентифікації: Кваліфікований електронний підпис (КЕП), технологія Дія.Підпис, системи BankID та ID.gov.ua

Цифровізація трансформувала не лише матеріальні норми, а й процедурні аспекти реалізації приватних прав. Технології інтегрувалися у традиційні сфери цивільного обігу:

- Електронний нотаріат (провадження цифрових реєстрів, ведення нотаріального архіву в електронній формі, перевірка документів за допомогою QR-кодів, що мінімізує ризики шахрайства під час посвідчення угод).

- Електронний корпоративний оборот (дистанційне проведення загальних зборів акціонерів чи учасників ТОВ, онлайн-голосування за допомогою засобів е-ідентифікації, реєстрація та ліквідація юридичних осіб та ФОП через державні портали за кілька хвилин).

- Сфера страхування та банкінгу (повна автоматизація видачі мікрокредитів (P2P-кредитування), оформлення електронних полісів страхування (наприклад, автоцивілки), які існують виключно у вигляді запису в базі даних Моторного (транспортного) страхового бюро України).

Таким чином, цифрова трансформація цивільних правовідносин привела до створення паралельної «цифрової реальності» в праві. Законодавство України продемонструвало високу адаптивність, інтегрувавши поняття цифрових речей та електронної комерції, що заклало міцну основу для подальшого розвитку сучасної економіки.

Через появу нових об'єктів у цивільному праві постає проблема порушення прав людини. У процесі цифровізації цивільно-правова відповідальність зазнає значних змін. Традиційні підходи, які склалися в межах матеріальних правовідносин, не завжди здатні ефективно враховувати нові об'єкти, такі як цифровий контент, віртуальні активи, програмне забезпечення, бази даних, а також результати роботи штучного інтелекту. Це створює потребу в розробці нових підходів до визначення підстав і умов відповідальності з урахуванням технологічних особливостей цих правовідносин.

Першочерговим викликом є трансформація інституту захисту персональних даних, де чітко простежується структурна асиметрія правових можливостей між фізичними особами та великими технологічними корпораціями, які акумулюють і монетизують масиви Big Data. У сучасному цифровому середовищі класична правова конструкція повністю вільної згоди особи фактично нівельована та спаплюжена, перетворившись на безальтернативний механізм приєднання до типових умов публічних пропозицій, де користувач позбавлений реального впливу на обсяг і мету обробки власної інформації. Ситуація починає ускладнюватися з розмиванням

цифрового простору, оскільки поширення даних через децентралізовані хмарні сховища розмиває межі державного суверенітету та заважає чітко визначити належну правову систему в разі порушень. Класичні цивільно-правові способи захисту, зокрема відшкодування майнової та моральної шкоди, виявляються процесуально неефективними через неможливість точного виміру збитків за умови масових витоків даних та складності доведення прямого причинно-наслідкового зв'язку між діями конкретного власника інформації та настанням негативних наслідків.

Не менш гострою є криза інституту цивільно-правової відповідальності в умовах масового впровадження автономних систем штучного інтелекту. Непрозорість автономних алгоритмів унеможливорює встановлення логіки прийняття рішень машиною, через що потерпіла особа позбавлена змоги довести вину розробника чи оператора за класичними нормами деліктного права. Постає складна проблема розподілу відповідальності між автором вихідного коду, виробником апаратного забезпечення, тренером алгоритмічної моделі та кінцевим користувачем.

Наостанок, серйозні ризики зумовлені тривалою правовою невизначеністю щодо цивільно-правового режиму нових цифрових об'єктів. Попри нормативні спроби легалізації категорії «цифрова річ», у доктрині досі залишається дискусійним питання поширення на інформаційні речі (криптовалюти, токени, NFT, внутрішньоігрові активи) класичного права власності. Особливо актуальною є проблема цифрової спадщини, де питання правонаступництва щодо облікових записів у соціальних мережах та профілів у хмарних сховищах після смерті користувача балансує на межі між майновими правами спадкоємців та договірними обмеженнями платформ, які схильні

тракувати акаунт не як об'єкт права власності, а як відкличну ліцензію на надання послуги.

Правове регулювання процесів цифрової трансформації та цифровізації в контексті цивільного права України є важливим компонентом адаптації законодавчої системи до змінних умов сучасності. Цей процес істотно впливає на численні аспекти суспільного життя, зокрема економічні, бізнесові, правові та соціальні відносини. Він вимагає інновацій у правовому регулюванні, які адекватно відображають дійсність цифрової діяльності та охоплюють ключові питання, що набувають особливого значення в умовах глобальної цифровізації суспільства [9].

Майбутнє вдосконалення цивільного законодавства України має ґрунтуватися на двох основних процесах — європейській інтеграції та цифровій трансформації. Це означає, що українське законодавство має поступово наближатися до європейських стандартів у таких сферах, як договірне право, захист права власності, відповідальність, захист прав споживачів, електронна комерція та інші приватноправові відносини. При цьому гармонізація норм повинна проводитися систематично, з тим щоб нові положення не вступали в конфлікт з вже існуючими нормами українського законодавства.

Одним із основних викликів для цивільного законодавства є його адаптація до цифрової трансформації суспільства. Важливо компетентно врегулювати питання, пов'язані з цифровими об'єктами, активами, електронними угодами та онлайн-платформами. Основним завданням є знайти баланс між правовою ясністю у сфері цифрових відносин та гнучкістю законодавства, щоб підтримувати технологічний розвиток та інновації.

Особливої уваги у сучасному цифровому середовищі потребує захист прав цивільних осіб. Процеси цифровізації призводять до значного збільшення

обсягу збирання та обробки персональних даних, що, у свою чергу, породжує нові загрози порушенню приватності, зловживанню даними, розвитку кіберзлочинності та шахрайству, а також неправомірному використанню цифрових об'єктів. Як важливий приклад у відповідь на ці виклики можна навести Загальний регламент захисту даних (GDPR) у Європейському Союзі, який висуває всеосяжні вимоги щодо обробки та захисту персональної інформації. Для цивільного права це передбачає необхідність чіткого визначення відповідальності за порушення встановлених норм щодо зберігання та обробки даних, а також гарантування дієвих засобів захисту постраждалих осіб. Ключове значення мають принципи законності, прозорості та відповідальності, адже персональні дані можуть бути використані не тільки для ідентифікації особи, але й для цілей дискримінації, маніпуляцій або шахрайства [9].

Перспективним напрямом розвитку є впровадження технологічної нейтральності. Цивільне право не має бути надто залежним від специфічних технологій, адже вони стрімко еволюціонують. Замість цього, правові норми повинні формулювати загальні правила та гарантії, які можна застосовувати до різних технологічних рішень.

Таким чином, майбутнє цивільного законодавства України полягає в гармонізації з правом ЄС, адаптації до цифрових змін, покращенні механізмів захисту цивільних прав та забезпеченні рівноваги між інноваціями і правовою безпекою. Це має призвести до створення сучасної та гнучкої системи цивільно-правового регулювання, яка ефективно функціонує як в традиційній, так і в цифровій сфері.

Отже, інтеграція цифрових технологій та європейських стандартів представляє стратегічні напрямки еволюції цивільного законодавства України.

Поєднання цих аспектів зумовлюється необхідністю адаптування приватноправового регулювання відповідно до європейських норм та новітніх суспільних відносин, що формуються в контексті цифрової екосистеми.

На нашу думку, українське цивільне законодавство вже реалізувало значні кроки в напрямку цифрової трансформації. Це передбачає визнання електронних транзакцій, введення конструкту цифрових активів та розвиток систем електронної ідентифікації. Проте, все ще залишаються актуальними питання захисту персональних даних, визначення правового статусу цифрових активів, регулювання цифрової спадщини та відповідальність за застосування штучного інтелекту.

Подальше вдосконалення цивільного законодавства слід базувати на гармонізації з європейським правом, адаптації до цифрових перетворень та зміцненні механізмів захисту цивільних прав. Не менш важливим є забезпечення рівноваги між інноваційним розвитком, правовою визначеністю та захистом прав людини.

Список використаних джерел

1. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 берез. 2004 р. № 1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text> (дата звернення: 21.09.2026).

2. Ухаль К. П. Гармонізація законодавства України з правом європейського союзу: сучасний стан та перспективи. Proceedings of the 5th International scientific and practical conference «35 років української незалежності: трансформація держави і суспільства в європейському та

глобальному контекстах» (August 31, 2026, Uzhhorod) International science space: Uzhhorod, Ukraine, 2026. P. 100–107. URL: <https://doi.org/10.32782/1788188155>.

3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 19.09.2026).

4. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 16 берез. 2020 р. у справі № 910/1162/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88244984> (дата звернення: 19.09.2026).

5. Гаращенко В. В. Цифровізація правовідносин в Україні крізь призму стандартів Європейського Союзу. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право. 2026. Вип. 94, ч. 1. С. 18–24. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.94.1.2>

6. Постанова Верховного Суду від 6 лютого 2025 року у справі № 420/26651/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125011966> (дата звернення: 19.09.2026).

7. Постанова Верховного Суду від 06 лютого 2025 року у справі № 420/14124/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125011971> (дата звернення: 19.09.2026).

8. Попов Г. В. Особливості цивільно-правової відповідальності у сфері інформаційних технологій в умовах цифрової трансформації суспільства. Наукові записки. Серія: Право. 2025. Вип. 19. С. 372–379. DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2025-19-372-379>

9. Правове регулювання цифрової трансформації й цифровізації у цивільному праві. Навчально-науковий інститут права ЧНУ ім. Ю. Федьковича. URL:

<https://law.chnu.edu.ua/pravove-rehuliuвання-tsyfrovoi-transformatsii-y-tsyfrovizatsii-u-tsyvilnomu-pravi/> (дата звернення: 21.09.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.09.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 24.09.2026

Дата публікації: 28.09.2026

© Ухаль К.П., Щерба О.С., 2026

УДК 340.1:614.2

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАСАД ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я

Холявка Тарас Володимирович,

аспірант Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

М. Львів, Україна

taras.kholiavka.asp.2025@lpnu.ua

Здоров'я людини так як і здоров'я народу та нації має вагоме значення для політико-правового та громадського життя, виступає сучасною аксіологічною детермінантою, забезпечує необхідну передумову розвитку економічного добробуту та досягнення цілей сталого розвитку.

Медичні чинники виступають тільки первинним елементом формування громадського здоров'я, інші необхідні гарантійні чинники є не менш вагомими, зокрема соціально-економічне становище більшості населення, підтримка соціальних груп, які перебувають в особливому становищі, міграційні процеси, охорона довкілля та вирішення екологічних проблем, політико-воєнні обставини та належну управління у сфері безпеки, розвиток освітньої та інформаційної сфери тощо.

Наприклад, фахівці, що досліджують проблеми громадського здоров'я на африканському континенті констатують, що «враховуючи швидкий розвиток за відсутності належних заходів захисту довкілля та здоров'я, сучасні екологічні небезпеки для здоров'я можуть стати вирішальними факторами, що сприяють зростанню тягаря захворювань на континенті» [1].

В свою чергу експерти в галузі екологічного права вказують, що «фактори навколишнього середовища тісно пов'язані з респіраторними захворюваннями,

хворобами, що передаються через воду, та іншими несприятливими наслідками для здоров'я. Соціально-економічні детермінанти, такі як бідність, нерівність доходів та обмежений доступ до охорони здоров'я, ще більше посилюють ризики для здоров'я, з якими стикається міське населення» [2].

Ідеологія політики в епоху глобальних змінних втрачає соціально-медичний підхід до правового регулювання сфери охорони здоров'я, нині необхідно вести мову про комплексність політики у світлі гарантування всього комплексу прав людини, що пов'язує її життєдіяльність, добробут, рівень життя і загалом щастя.

Сучасна політика у сфері охорони здоров'я має вагоме значення для державотворчих процесів та розвитку інститутів громадянського суспільства. Провідні американські правознавці зауважують, що ефективна зміна політики має більше шансів покращити здоров'я, якщо враховувати ключові принципи. До таких принципів вони відносять:

- докази для формування політики (політика має включати міркування щодо доцільності, інтереси зацікавлених сторін та політичні цінності, обґрунтовані дослідницькі дані повинні слугувати відправною точкою для спільноти громадського здоров'я під час розробки та просування рішень політики громадського здоров'я. Розробка політики повинна базуватися на найкращих доступних дослідницьких даних, з розумінням того, що сила цих доказів може відрізнятись залежно від питань громадського здоров'я та змінюватися з часом);

- врахування рівності у сфері охорони здоров'я (сфері охорони здоров'я означає, що кожна людина має можливість досягти найвищого рівня здоров'я., тому п час формулювання політики врахування рівності сфері охорони здоров'я означає оптимізацію умов, у яких люди народжуються, ростуть, живуть, працюють, навчаються та старіють, співпрацю з іншими секторами для

вирішення факторів, що впливають на здоров'я без проявів дискримінації за будь якою ознакою);

- розробка політики з урахуванням впровадження (врахування результатів законодавчого провадження при активній реалізації правової норми);
- принцип впровадження проактивних стратегій (проактивні стратегії, що поєднують дослідницьку та політичну сфери, щоб збільшити прийняття та впровадження політики, ефективність якої доведена в дослідженнях) [3].

Водночас, на нашу думку, зазначений підхід не вичерпує всього комплексу принципів, які мають визначати сучасну політику у сфері громадського здоров'я. Запропоновані К. М. Pollack Porter, L. Rutkow та Е. Е. McGinty положення сформували важливу методологічну основу для доказової та результативної політики, однак сучасні суспільні умови зумовлюють необхідність її доповнення принципами, пов'язаними з належним врядуванням, міжсекторальністю, участю громадськості, прозорістю, підзвітністю, стійкістю та орієнтацією на запобігання ризикам.

На нашу думку особливої вагомості нині набувають ще додатково принцип політики, котрі відображають сферу громадського здоров'я як цінність для держави. До них, на нашу думку варто віднести наступні:

- Міжсекторальність та комплексність правової політики у сфері громадського здоров'я;
- Захист автономії особи як первинного аксіологічного критерію правового регулювання;
- Принцип прозорості та підзвітності у досліджуваний сфері;
- Участь громадськості та соціальне партнерство, що передбачає залучення громадян, окремих зацікавлених груп (припустім осіб з інвалідністю), громадських організації пацієнтів, інших зацікавлених сторію у сферу прийняття

рішення, моніторингу та експертування діяльності органів охорони здоров'я та інших державних інституцій, що функціонують у сфері громадського здоров'я;

- Врахування засади превентивності та врахування біфуркаційних зовнішніх загроз. На нашу думку такий принцип відображається в стійкості сфери охорони здоров'я, тому що політика в умовах системної модернізації світового простору повинна орієнтуватися на здатність зберігати основні функції, адаптуватися до кризових обставин та відновлюватися після їх подолання.

Список використаних джерел

1. Nweke O.C, Sanders W.H 3rd. Modern environmental health hazards: a public health issue of increasing significance in Africa. *Environ Health Perspect.* 2009 Jun. №117(6). P. 863-70. doi: 10.1289/ehp.0800126.
2. Rahaman M. A., Kalam A., Al-Mamun M. Unplanned Urbanization and Health Risks of Dhaka City in Bangladesh: Uncovering the Associations Between Urban Environment and Public Health. *Frontiers in Public Health.* 2023. Vol. 11. Art. 1269362. DOI: 10.3389/fpubh.2023.1269362
3. Pollack Porter K. M., Rutkow L., McGinty E. E. The Importance of Policy Change for Addressing Public Health Problems. *Public Health Reports.* 2018. Vol. 133, No. 1 (Suppl.). P. 9S–14S. DOI: 10.1177/0033354918788880.

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.09.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 24.09.2026

Дата публікації: 28.09.2026

© Холявка Т.В., 2026

УДК 342.5:342.72/.73:004.9

ТРАНСФОРМАЦІЯ ФОРМ УЧАСТІ ГРОМАДЯН В УПРАВЛІННІ ДЕРЖАВНИМИ СПРАВАМИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Швед Іван Іванович,
кандидат юридичних наук,
докторант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства,
юридичний факультет,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
<https://orcid.org/0009-0005-1696-6074>

Право громадян брати участь в управлінні державними справами належить до базових політичних прав, через які принцип народного суверенітету набуває процедурно визначеного змісту. Стаття 38 Конституції України пов'язує його з участю у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільним обранням і правом бути обраним до органів державної влади та органів місцевого самоврядування [1]. Сучасний зміст цього права не вичерпується електоральними процедурами та охоплює звернення, петиції, консультації, громадський контроль, доступ до публічної інформації, участь у виробленні політики й інші механізми впливу на підготовку, прийняття та реалізацію публічно-владних рішень [2].

Найвиразнішим прикладом цифровізації традиційних форм є електронна петиція. Закон України «Про звернення громадян» передбачає можливість подання електронних петицій Президентові України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України та органам місцевого самоврядування [3]. Правова природа електронних петицій поєднує індивідуальну ініціативу та колективну підтримку, позаяк один суб'єкт формулює суспільно значущу вимогу, а необхідна кількість підписів переводить її до спеціального порядку розгляду. Електронний формат усуває просторову прив'язаність до місця фізичної

присутності, прискорює акумулювання підтримки та робить процес публічно спостережуваним. Постанова Кабінету Міністрів України № 996 передбачає консультації з громадськістю, зокрема в електронній формі [4].

Трансформація механізмів громадської участі пов'язана із нормативним упорядкуванням публічних консультацій як окремої форми взаємодії громадян із суб'єктами публічної влади. Закон України «Про публічні консультації» № 3841-IX регламентує комплексну модель залучення заінтересованих осіб до процесів формування та реалізації державної політики, передбачаючи можливість їх участі на різних етапах підготовки публічно-владних рішень [5]. Станом на 20 вересня 2026 року зазначений Закон ще не набрав чинності, позаяк основна частина його положень набуде чинності через дванадцять місяців з дня припинення або скасування воєнного стану [5].

Особливе значення у зазначеному контексті має закріплення обов'язку приймати пропозиції та зауваження учасників консультацій, фіксувати результати їх розгляду та відображати ступінь впливу висловлених позицій на зміст остаточного рішення. Відтак, публічна консультація набуває повноцінного змісту лише за умови наявності реального зв'язку між позицією громадськості та подальшими діями відповідного суб'єкта владних повноважень. Можливість простежити врахування або мотивоване відхилення пропозицій дозволяє відмежувати змістовну участь громадян від формального виконання консультаційної процедури.

Другий напрям трансформації пов'язаний із поступовим формуванням цифрових платформ як середовища громадської участі. Якщо у традиційній моделі взаємодія громадянина з органом публічної влади здійснюється через окремі, організаційно відмежовані процедури, зокрема, подання звернення, участь у слуханні, внесення пропозицій до проекту нормативного акта, то

цифрове середовище дозволяє поєднати зазначені інструменти в межах єдиного комунікаційного простору. У такій моделі громадянин отримує можливість ініціювати питання, підтримувати електронні петиції, долучатися до консультацій та відстежувати подальший рух поданої пропозиції.

Характерним прикладом є портал «ВзаємоДія», який функціонує як цифровий простір комунікації громадян із владою та охоплює інструменти електронної демократії, в тому числі місцеві петиції, електронні консультації, звернення, запити та доступ до урядової інформації [11].

Третій напрям охоплює поступовий рух від консультаційної моделі до деліберативної та співвиробничої участі. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи CM/Rec(2009)1 розглядає електронну демократію як доповнення традиційних демократичних процесів та відносить до її інструментів електронні консультації, петиції, ініціативи, опитування, форуми, голосування і деліберацію [7]. Рекомендація CM/Rec(2023)6 щодо деліберативної демократії акцентує на правовій визначеності, прозорому мандаті, інклюзивності, підзвітності та належному подальшому врахуванні результатів обговорення [9]. OECD поряд із консультаціями виділяє відкриті інновації, громадський моніторинг, партисипативне бюджетування та репрезентативні деліберативні процеси [10].

За функціональним критерієм цифрові форми участі доцільно поділити на три групи. Першу становлять електронні аналоги традиційних процедур: е-звернення, е-петиції, е-консультації, е-запити. Друга охоплює інструменти, повноцінна робота яких залежить від цифрової інфраструктури: краудсорсинг політик, інтерактивні платформи збору ідей, цифрові бюджети участі, онлайн-карти проблем, моніторинг відкритих даних. Третя група пов'язана з цифровою деліберацією: онлайн-асамблеями, модерованими форумами,

репрезентативними громадянськими панелями та іншими форматами колективного вироблення позиції.

Слід підкреслити, що цифровізація ускладнює питання суб'єктного складу. Право, гарантоване статтею 38 Конституції України, належить громадянам України [1]. Натомість консультаційні механізми можуть охоплювати значно ширше коло суб'єктів. Закон № 3841-IX відносить до них громадян, громадські об'єднання, професійні спілки, благодійні та релігійні організації, суб'єктів господарювання, їхні об'єднання та інших осіб, яких стосується рішення або які бажають долучитися до консультації [5]. Відтак, цифрові форми участі охоплюють як безпосередню реалізацію політичних прав громадян, так і комплексну систему механізмів залучення суспільства до процесів вироблення та реалізації публічних рішень. Поряд із зазначеним, вказані форми не є тотожними за своїм правовим змістом, позаяк відрізняються колом суб'єктів, порядком підтвердження участі, обсягом відповідних правомочностей та юридичними наслідками реалізації конкретної процедури.

Не менш істотно змінюється інформаційна передумова участі. Вплив на державні справи неможливий без своєчасного доступу до відомостей про зміст проблеми, проєкт рішення, наявні альтернативи та наслідки кожного з варіантів. Закон України «Про доступ до публічної інформації» закріплює загальний режим доступу до інформації, що перебуває у володінні суб'єктів владних повноважень та інших розпорядників [6]. У цифровому середовищі значення має факт оприлюднення документа, його своєчасність, структурованість, машиночитаність, доступність для автоматизованого аналізу та можливість зіставлення з іншими даними. Чим складнішою стає цифрова участь, тим тісніше її ефективність залежить від інформаційної якості діяльності держави.

Розширення цифрового інструментарію участі громадян актуалізує проблему рівності доступу до відповідних механізмів. У Рекомендації СМ/Rec(2009)1 Рада Європи виходить із необхідності збереження багатоканальної моделі громадської участі, відповідно до якої електронні засоби мають доповнювати традиційні форми взаємодії, а не підміняти їх [7]. У конституційно-правовому вимірі зазначена вимога безпосередньо пов'язана з гарантуванням рівності можливостей щодо участі в управлінні державними справами, оскільки фактичний доступ до цифрових процедур залежить від наявності стабільного підключення до мережі Інтернет, відповідного рівня цифрової компетентності, технічних засобів, а в окремих випадках і спеціально адаптованого цифрового середовища.

За таких умов цифрова нерівність набуває соціально-правового значення, позаяк формально однакова для всіх процедура може виявитися фактично недоступною для окремих категорій осіб. Відтак, належна організація цифрової участі потребує поєднання електронних і традиційних каналів комунікації, забезпечення доступності цифрових платформ, інклюзивності інтерфейсів та зрозумілості процедурних вимог. Саме за таких умов цифровізація сприятиме розширенню можливостей громадянської участі, а не створюватиме додаткові бар'єри у реалізації відповідного конституційного права.

Концептуального осмислення в умовах цифровізації потребують питання достовірності волевиявлення, кібербезпеки та належного захисту цифрової ідентичності учасників відповідних процедур. При цьому обсяг вимог до ідентифікації та автентифікації особи повинен визначатися з урахуванням юридичного значення конкретної форми участі та можливих наслідків її реалізації. Чим істотніший вплив електронної процедури на прийняття публічно-владного рішення, тим більшого значення набувають механізми

запобігання повторному голосуванню, використанню автоматизованих облікових записів, зовнішньому втручанню та іншим формам цифрового маніпулювання.

Поряд із зазначеним, посилення ідентифікаційних вимог не повинно призводити до надмірного втручання у сферу приватності та необґрунтованого накопичення персональних даних. Відтак, забезпечення достовірності цифрової участі має здійснюватися із дотриманням принципів пропорційності та мінімізації оброблюваних даних. Варто звернути увагу і на проблематику використання алгоритмічних інструментів у межах процедур громадської участі, зокрема для сортування, систематизації, ранжування чи модерації поданих пропозицій. Застосування таких технологій не повинно створювати непрозорих механізмів впливу на видимість окремих ініціатив або черговість їх розгляду. Відповідно, критерії алгоритмічного опрацювання мають бути зрозумілими та доступними для перевірки, а остаточні рішення, що мають юридично значущі наслідки, повинні залишатися у сфері відповідальності уповноваженого суб'єкта публічної влади.

Цифрова участь не повинна зводитися до символічної фіксації активності. Кількість кліків, коментарів чи електронних підписів не є самостійним показником демократичної якості. Настанови Ради Європи щодо громадської участі у політичному процесі пов'язують її результативність із своєчасним залученням, доступом до інформації, відкритістю та належним зворотним зв'язком [8]. Звідси випливає вимога простежуваності впливу котра передбачає, що цифрова система повинна фіксувати надходження пропозиції, спосіб її опрацювання, підстави врахування або відхилення та кінцевий результат.

На наш погляд, до мінімальних конституційно-правових стандартів цифрової участі громадян в управлінні державними справами доцільно віднести наступні: юридичну визначеність процедури; добровільність; рівність доступу та недискримінацію; багатоканальність; достовірність ідентифікації пропорційно юридичним наслідкам; мінімізацію та захист персональних даних; кіберстійкість; прозорість правил модерації та алгоритмічного опрацювання; доступ до релевантної публічної інформації; обов'язковий зворотний зв'язок; мотивування результатів розгляду пропозицій і можливість громадського контролю за реалізацією рішення.

Відтак, цифровізація зумовлює комплексну трансформацію форм участі громадян в управлінні державними справами, що проявляється у трьох взаємопов'язаних напрямках: переведенні традиційних партисипативних процедур в електронне середовище, формуванні платформних моделей взаємодії громадян із суб'єктами публічної влади та розвитку деліберативних і співвиробничих форм участі. Втім технологічна модернізація не змінює основного призначення інституту громадянської участі, яке полягає у забезпеченні реальної можливості громадян впливати на процеси формування, прийняття та реалізації публічно-владних рішень. У цьому контексті перспективною для України видається гібридна модель участі, у межах якої цифрові та традиційні механізми функціонують як взаємодоповнюючі форми взаємодії суспільства і держави. Ефективність такої моделі безпосередньо залежить від нормативної визначеності електронних процедур, прозорості правил їх реалізації, чіткості правових наслідків та можливості простежити зв'язок між висловленою громадянами позицією і змістом прийнятого публічно-владного рішення.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.09.2026).

2. Швед І. І. Участь громадян у формуванні та діяльності органів публічної влади: конституційно-правові засади, форми та проблеми реалізації. Proceedings of the 4th International scientific and practical conference «Global scientific dialogue: interdisciplinary approaches to sustainable future» (July 28, 2026, Uzhhorod – Glasgow). International Science Space. Uzhhorod, Ukraine – Glasgow, Scotland, 2026. С. 101–110.

3. Про звернення громадян : Закон України від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.09.2026).

4. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.09.2026).

5. Про публічні консультації : Закон України від 20 червня 2024 р. № 3841-IX. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3841-20#Text> (дата звернення: 20.09.2026).

6. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 20.09.2026).

7. Recommendation CM/Rec(2009)1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy) : adopted on 18 February 2009. Council of Europe. URL: https://www.coe.int/t/dgap/goodgovernance/activities/key-texts/recommendations/Recommendation_CM_Rec2009_1_en_PDF.pdf (date of access: 20.09.2026).

8. Guidelines for civil participation in political decision making : adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 27 September 2017. Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/participatory-democracy/guidelines> (date of access: 20.09.2026).

9. Recommendation CM/Rec(2023)6 of the Committee of Ministers to member States on deliberative democracy : adopted on 6 September 2023. Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/recommendation-cm-rec-2023-6-of-the-committee-of-ministers-to-member-s/1680b4c36f> (date of access: 20.09.2026).

10. OECD Guidelines for Citizen Participation Processes. Paris : OECD Publishing, 2022. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-guidelines-for-citizen-participation-processes_f765caf6-en.html (date of access: 20.09.2026).

11. Взаємодія : провідник у світ е-демократії. URL: <https://e-democracy.diia.gov.ua/> (дата звернення: 20.09.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.09.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 23.09.2026

Дата публікації: 28.09.2026

© Швед І.І., 2026

УДК 342.7:004.8

**КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ РИЗИКИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО
ІНТЕЛЕКТУ В АВТОМАТИЗОВАНОМУ ПРИЙНЯТТІ РІШЕНЬ
ОРГАНАМИ ВЛАДИ**

Щерба Олександр Сергійович,
студент юридичного факультету,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,

м. Ужгород, Україна
email: oleksandr.shcherba@student.uzhnu.edu.ua

Науковий керівник:
старший викладач кафедри
конституційного права та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
доктор філософії у галузі права,
Продан Вікторія Іванівна

Стрімка цифровізація та інтеграція систем штучного інтелекту у всі сфери суспільного життя змінили докорінно усталену практику взаємодії людини з державою. Сучасний етап реформування діяльності органів публічної влади характеризується активним впровадженням систем автоматизованого прийняття рішень (ADM) у діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування. Застосування алгоритмів ШІ в публічному управлінні передбачає значне підвищення ефективності, швидкості та оптимізації процесів адміністрування, зменшення суб'єктивного людського фактору і корупційних ризиків.

Проте ключова проблема полягає в тому, що технологічний прогрес значно випереджає динаміку нормативно-правового регулювання. Впровадження ШІ в державне управління без створення жорстких правових рамок створює системні загрози для фундаментальних конституційних засад, на яких базується демократичне суспільство та правова держава.

Особливої актуальності це питання набуває для України в контексті її євроінтеграційного курсу. Ухвалення та набуття чинності Регламентом ЄС про штучний інтелект (EU AI Act) вимагає від нашої держави невідкладної

гармонізації національного законодавства та розробки дієвих запобіжників проти зловживань досить ризиковими системами ШІ.

Алгоритмічні рішення, як форма автоматизованого ухвалення рішень, які базуються на обробці великих обсягів даних, знаходять широке застосування в різних галузях. Це зумовлює їхній безпосередній вплив на реалізацію прав і свобод людини. Зокрема, такий вплив може проявлятися у ризиках дискримінації через відтворення упереджень у даних, загрозі для приватності через великі обсяги оброблення персональних даних, а також у можливому обмеженні права на справедливий суд через непрозорість алгоритмічних рішень [1, с. 547].

Враховуючи глобальні процеси розвитку технологій, процеси диджиталізації та цифровізації відбувалися і в Європі. Тому, Європейський Союз у 2017 році затвердив Резолюцію Європейського парламенту «Норми цивільного права з робототехніки 2015/2013» [2], в якій містилося схоже розуміння ШІ у дуже тісному зв'язку з поняттям «робототехніка». Але цей акт не є загальнообов'язковим, це лише основний орієнтир для української юриспруденції у сфері подальших законодавчих напрацювань щодо регулювання виробництва роботів та безпілотних систем на основі ШІ, що є надзвичайно актуальним в контексті російсько-української війни. Також є ще один важливий акт, який регулює відносини у цій сфері є «Рекомендації Комітету Міністрів державам-членам щодо впливу алгоритмічних систем на права людини» (2020 р.), в яких міститься детальна інформація, як потрібно запроваджувати та регулювати ШІ в таких сферах: комунікації, охорона здоров'я, економіка, освіта, транспорт, сфери адміністрування та управління, а також розподіл ресурсів. У Рекомендаціях також визначено поняття «алгоритмічних систем», у документі вони розглядаються, як певні основи

функціонування систем ШІ, що діють шляхом застосування таких методів як, математичної оптимізації, а також здійснюють очищення, сортування, класифікацію, об'єднання, виведення, вибір і визначення пріоритетності даних залежно від завдання [3, с. 249].

Цікавим і важливим аспектом серед нормативно-правових документів, що регулюють функціонування штучного інтелекту, є Рамкова конвенція про штучний інтелект і права людини, яка була розроблена Радою Європи наприкінці 2024 року [4]. 16 травня 2025 року, до неї приєдналася й Україна. У ньому актуальними є принципи, що визначають засади функціонування ШІ в національних правових системах. Так наприклад, стаття 9 Конвенції вимагає від кожної сторони встановити заходи для забезпечення підзвітності та відповідальності за негативні наслідки для прав людини, демократії та верховенства права, які можуть виникати протягом життєвого циклу систем штучного інтелекту. Це означає, що Конвенція передбачає необхідність відповідальності за дії ШІ, хоча не уточнює, хто саме і в якому порядку має її нести, залишаючи це питання для вирішення на національному рівні. Водночас, аналізуючи проекти актів в межах національного законодавства, спрямовані на імплементацію ШІ в державний сектор, можна помітити тенденцію до покладення остаточної відповідальності на людину за ключові рішення, прийняті з використанням систем ШІ [5, с. 147].

Теоретичні основи впровадження систем штучного інтелекту в сфері державного управління ґрунтуються на інтеграції кількох наукових дисциплін, зокрема публічного адміністрування, інформаційного права, цифрової етики та технологічних досліджень. У сучасному науковому контексті штучний інтелект визначається як комплекс алгоритмів і моделей, призначених для

виконання таких завдань, як аналіз, прогнозування, класифікація та ухвалення рішень, які раніше потребували участі людини [6, с. 578].

Зазвичай у публічній сфері управління ІІІ носить більш допоміжний характер, адже застосування алгоритмічних рішень у публічній сфері сприяє підвищенню ефективності державних інституцій, скороченню часу на обробку та аналіз даних та підвищенню точності прогнозування суспільно важливих процесів.

Також Кабінетом Міністрів України було розроблено Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні, яка передбачає впровадження ІІІ в різні сфери діяльності, а також в сферу публічного управління, правового регулювання та етики, правосуддя.

Концепція у сфері публічного управління спрямована на комплексну цифровізацію через автоматизацію держпослуг (зокрема, впровадження діалогових ІІІ-інтерфейсів та цифрової ідентифікації) та оптимізацію роботи з державними реєстрами шляхом їхнього очищення, відкриття даних у реальному часі через API та обов'язкового забезпечення анонімності персональних даних. Одночасно документ передбачає розгортання інтелектуальних систем аналітики та прогнозування для моніторингу міжнародних трендів, управління охороною здоров'я під час епідемій, а також для контролю безпеки – від виявлення кібератак на систему держзакупівель до автоматизованого аналізу рішень посадовців з метою запобігання корупції.

Державна політика у сфері правового регулювання та етики спрямована на гармонізацію законодавства України з європейськими та міжнародними стандартами для захисту прав людини та забезпечення етичного розвитку технологій штучного інтелекту. Для цього передбачено створення національного Етичного кодексу ІІІ, визначення чітких правових

меж для використання інтелектуальних систем у юридичній практиці, а також розробку нових законів для регулювання суспільних відносин у цій галузі. Окремим пріоритетом є запуск технічних комітетів стандартизації та їхня активна інтеграція у міжнародну роботу в межах ISO/IEC для спільного формування глобальних стандартів безпеки та взаємодії.

Реформування судової системи передбачає інтеграцію штучного інтелекту в наявні цифрові платформи (ЄДРСР, Електронний суд, ЄРДР) та впровадження ІІІ-консультантів для підвищення доступності безоплатної правової допомоги населенню. Окрім цього, концепція орієнтована на автоматизацію звичайних процесів, як-от винесення судових рішень у справах незначної складності за згодою сторін, а також на аналітичну підтримку у сфері безпеки – від прогнозування правопорушень до моделювання ефективних програм ресоціалізації засуджених. Уся ця модернізація має базуватися на європейських стандартах відповідального використання технологій, зокрема на принципах Етичної хартії Ради Європи про ІІІ в судових системах [7].

Але одночасно з цим є певні недоліки та можливі ризики використання ІІІ, які варто враховувати та їм запобігти. Одним з таких недоліків А.Л. Паскар вважає можливість порушення таких принципів, як прозорість та відповідальність. Рішення, які прийняті на основі алгоритмів ІІІ, можуть бути складними для пояснення та оскарження для осіб, що ставить питання про їх справедливість та законність. Також постає проблема відповідальності за помилки чи недоліки в алгоритмах, які можуть призвести до несправедливих рішень та порушення прав особи [8, с. 69-70]. Відповідно надзвичайно важливо визначити, хто буде відповідати за рішення, які приймає ІІІ – сам користувач, суддя, розробник алгоритму чи власник системи. Якщо

виникають помилки або

негативні наслідки, то дуже важливо визначити, хто буде в подальшому нести відповідальність та в якому ступені [9, с. 235].

ІІІ стає своєрідним викликом для права, оскільки його існування та функціонування, але неможливо стверджувати, що руйнує традиційні теоретичні конструкції, а скоріше – виявляє межі їх застосовності та

вказує на необхідність їх подальшого розвитку відповідно до нової технологічної реальності. Вплив технологій ІІІ на право проявляється насамперед у необхідності переосмислення таких фундаментальних конструкцій, як суб'єкт і об'єкт права, правосуб'єктність, юридична відповідальність, правоздатність, норма права, правозастосування, механізм правового регулювання, тлумачення права та деякі інші [10, с. 92].

Впровадження штучного інтелекту у сферу публічного управління передбачає створення систем кібербезпеки, захисту особистих даних і конфіденційності, а також проведення аудитів і моніторинг роботи систем ІІІ. Необхідно також розглянути можливість впровадження механізмів для відповідальності та компенсації у разі помилкових або несправедливих рішень, прийнятих за допомогою задіяних систем ІІІ [11, с. 319]. Адже сфера публічного права має свої особливості, а саме часто вона стосується підвладних відносин, що є вкрай важливим дотриманням прав і свобод людини і громадянина, а непередбачене використання штучного інтелекту може спричинити несправедливі рішення щодо осіб, які звертаються за певним вирішенням проблеми.

Узагальнюючи можна зробити висновок, що ризики впровадження штучного інтелекту у роботу органів державної влади виявляє ключові

проблеми, які потребують рішення для їх подолання. Однією з головних загроз визначено технологічну непрозорість алгоритмів глибокого навчання, що суперечить принципам правової визначеності та верховенства права. Використання ШІ в автоматизованому прийнятті рішень без належного обґрунтування підриває конституційні права громадян на судовий захист, на справедливе рішення, оскільки вони не можуть оскаржити приховані критерії рішень державних органів. Крім того, існує проблема розмивання інституту юридичної відповідальності. Сучасна конституційна модель України базується на людиноцентричній моделі, де владні суб'єкти несуть персональну відповідальність. Відсутність правосуб'єктності у ШІ створює дуже небезпечну правову прогалину, або навіть інколи і колізію, що дозволяє працівникам, які мають владні повноваження уникати відповідальності шляхом перекладання провини на технічні збої програм. Актуальним є також питання алгоритмічної дискримінації, яке ставить під загрозу конституційні гарантії рівності. Системи штучного інтелекту можуть ввести в практику певні дискримінаційні моменти через використання історичних даних, забарвлених стереотипами.

Для вирішення цих проблем пропонуються наступні кроки:

1. Впровадження законодавчого принципу «Людина в центрі контролю». Це означає, що рішення остаточного характеру не повинні прийматися машинами. Всі дії мають бути верифіковані та оцінені живими особами, які й нести юридичну відповідальність, навіть, якщо первинне рішення винесено системою ШІ.

2. Забезпечення «Права на алгоритмічне пояснення». Громадяни повинні мати можливість отримувати зрозумілу інформацію про те, як

формувались рішення ІІІ-систем, мати обґрунтовані висновки щодо винесеного рішення

3. Проведення обов'язкових Конституційних аудитів для тих ІІІ, які будуть використовуватися на рівні органів державної влади. Алгоритми мають пройти незалежну сертифікацію на відповідність правам людини перед впровадженням у державні структури та системи.

Таким чином, на сучасному етапі штучний інтелект залишається інструментом для підвищення ефективності державної служби, не підміняючи суверенну волю держави чи людиноцентричні принципи конституційного устрою.

Список використаних джерел

1. Щерба О. С., Ухаль К. П., Продан В. І. Проблематика нормативної ідентифікації цифрових прав людини в системі конституційних прав. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2026. Вип. 94, ч. 2. С. 542-550. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.94.2.79>
2. European Parliament. European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)). *Official Journal of the European Union*. 2018. С 252. Р. 239–257. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52017IP0051> (дата звернення: 14.09.2026).
3. Нітченко А. Г., Кальян А. В. Відповідальність за порушення конституційних прав людини в Україні внаслідок неправомірного використання штучного інтелекту. *Науковий вісник Ужгородського*

національного університету. Серія: Право. 2025. Вип. 92, ч. 1. С. 246–254. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.1.35>

4. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act). Official Journal of the European Union. 2024. L 2024/1689. 12 July 2024. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj> (дата звернення: 14.09.2026).

5. Попович Т. П. Правосуб'єктність штучного інтелекту: майбутнє чи ілюзія? *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2025. Т. 1, № 89. С. 144–149. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.1.18>

6. Василенко В. М. Інтеграція систем штучного інтелекту в державне управління: ризики, правові виклики та безпекові гарантії. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2025. № 2 (35). Частина 2. С. 574–585. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2025.2.82>

7. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 02 груд. 2020 р. № 1556-р : редакція від 29.12.2021. «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.09.2026 р.)

8. Паскар А. Етичні аспекти використання штучного інтелекту у судочинстві: шлях до забезпечення прав людини. *Ерліхівський журнал.* 2023. Вип. 7. С. 68–75. DOI: <https://doi.org/10.32782/ehrlrichsjournal-2023-7.10>.

9. Скляренко І.В. Перспективи застосування штучного інтелекту в цивільному судочинстві. Науковий вісник УжНУ. Серія Право. 2024. Вип. 81, ч. 1. С. 231–237. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.1.36>.

10. Тюканкіна Є. С. Теорія права та штучний інтелект: трансформація фундаментальних понять і категорій. Proceedings of the 5th International scientific and practical conference «35 років української незалежності: трансформація держави і суспільства в європейському та глобальному контекстах» (August 31, 2026, Uzhhorod) International science space: Uzhhorod, Ukraine, 2026. Pp. 83-99. DOI: <https://doi.org/10.32782/1788188155>

11. Белов Д. М., Белова М. В. Штучний інтелект в судочинстві та судових рішеннях, потенціал та ризики. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 78, ч. 2. С. 315–320. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.50>

Дата першого надходження рукопису до видання: 15.09.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 23.09.2026

Дата публікації: 28.09.2026

УДК 342.8:341.6

ПОЗИТИВНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИБОРЧИХ ПРАВ: ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ТА ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Щербанюк Оксана Володимирівна,

доктор юридичних наук,
професор кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету імені
Юрія Федьковича

Шевчук Віталій Андрійович,

аспірант кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету імені
Юрія Федьковича

Британська дослідниця С. Фредман обґрунтувала тезу про те, що права людини вимагають від держави не лише утримання від втручання, а й активних дій для усунення перешкод на шляху реалізації свободи [5]. На її думку, поділ прав на негативні та позитивні є штучним, оскільки кожне право породжує спектр державних обов'язків, а негативні права без ресурсного забезпечення часто залишаються декларативними.

Ця позиція заслуговує на підтримку, оскільки узгоджується з логікою статті 3 Протоколу №1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), яка покладає на держави обов'язок проводити вільні вибори, а не лише утримуватися від перешкоджання волевиявленню виборців. Водночас варто критично оцінити ризик надмірного розширення переліку

позитивних зобов'язань, адже це може призвести до втрати чіткості меж державної відповідальності.

Д. Ксенос систематизував позитивні зобов'язання за Конвенцією: структурні (створення інституцій), процедурні (розслідування) та захисні (охорона від приватних осіб) [13]. Це дає змогу розрізняти обов'язок створити виборчу адміністрацію та обов'язок захистити виборчі права від посягань третіх осіб.

А. Беке зазначає, що доктрина позитивних зобов'язань поступово поширюється й на право Європейського Союзу через статтю 52(3) Хартії основоположних прав, що підтверджує загальноєвропейський характер досліджуваної концепції [3].

У вітчизняній науці найповніше доктрину позитивних зобов'язань розробила Г. Христова, яка сформулювала цілісну доктрину позитивних зобов'язань держави у сфері прав людини для умов мирного часу та надзвичайної суспільної небезпеки, окреслила їх зміст, обсяг і межі з урахуванням свободи розсуду держави та довела, що підставою розвитку таких зобов'язань є принципи ефективності й динамічного тлумачення Конвенції [1]. Дослідниця звертає увагу на те, що універсальна система захисту прав людини оперує тричленною конструкцією обов'язків держави – поважати, захищати та забезпечувати здійснення прав людини, тоді як європейська система обрала простіший дуалістичний поділ на негативні та позитивні зобов'язання [1]. Ще у 2012 р. вона констатувала, що ця конструкція, будучи усталеною для західної юриспруденції, залишається малодослідженою в українській науці, хоча поступово входить до національного законодавства та судової практики, зокрема конституційної [2].

Наведений підхід заслуговує на підтримку та має, на нашу думку, безпосереднє значення для виборчої сфери. По-перше, тричленна конструкція є точнішим інструментом опису зобов'язань держави за статтею 3 Протоколу №1, ніж дуалістичний поділ: обов'язок утриматися від спотворення результатів голосування, обов'язок захистити виборця від тиску та підкупу з боку приватних осіб і обов'язок створити інфраструктуру голосування є якісно різними за змістом і за критеріями оцінювання їх виконання. По-друге, теза про особливу структуру позитивних зобов'язань, яка визначає специфіку застосування до них тесту на пропорційність [1], пояснює труднощі ЄСПЛ у виборчих справах: держава зберігає свободу вибору засобів досягнення результату, тому Суд перевіряє не стільки факт втручання, скільки достатність та ефективність обраних нею заходів.

Отже, позитивні зобов'язання держави не є винятком, а становлять органічну складову захисту прав людини. Щодо виборчих прав ця концепція набуває особливого значення, оскільки право голосу апріорі не може існувати поза межами створеної державою інфраструктури.

Р. О'Коннелл наголошує, що стаття 3 Протоколу №1 прямо сформульована як обов'язок держави забезпечити умови вільного волевиявлення народу, а тому питання позитивних зобов'язань постає в ній з особливою гостротою [6]. Дослідник аналізує справи Hirst проти Сполученого Королівства, Aziz проти Кіпру та Alajos Kiss проти Угорщини і доходить висновку, що держава повинна вживати активних заходів для реалізації права голосу особами з інвалідністю, представниками меншин та іншими вразливими виборцями [6].

В. Стоянова пропонує розрізняти рівні конкретизації позитивних зобов'язань: чим детальніше Суд формулює захід, який повинна вжити держава,

тим більше він виконує роль нормотворця, що суперечить принципу дискреції держав у виборі засобів виконання зобов'язання [9]. Це спостереження частково пояснює обережність ЄСПЛ у виборчих справах.

А. Зіссе критично оцінює практику ЄСПЛ, вказуючи, що Суд надає державам значно ширшу межу розсуду у справах про право голосу, ніж у справах про свободу вираження поглядів, хоча обидва права спираються на спільні демократичні цінності [14]. Дослідник вважає таку асиметрію невиправданою.

Ця критика видається слушною лише частково: надмірна стриманість ЄСПЛ справді послаблює ефективність позитивних зобов'язань, проте, на нашу думку, ширша межа розсуду тут впливає з конституційної своєрідності держав та ризиків надмірної конкретизації стандартів, на які вказує Стоянова.

О'Коннелл виокремлює групи позитивних зобов'язань, які потребують подальшого розвитку в практиці ЄСПЛ: обов'язок захисту виборців від тиску та підкупу, обов'язок надання інформації про виборчий процес і обов'язок розслідування системних порушень виборчих прав [6]. Автор критикує рішення у справі Molka проти Польщі, в якій Суд визнав достатнім те, що держава "не є байдужою" до потреб виборців з інвалідністю, не вимагаючи від неї реального забезпечення доступності виборчих дільниць [6].

Ця критика заслуговує на підтримку, адже такий стандарт не встановлює вимірюваного результату, якого держава повинна досягти. На нашу думку, у справах про вразливі групи виборців доцільно застосовувати вужчу межу розсуду за аналогією зі статтею 14 Конвенції, яка передбачає захист вразливих меншин [6].

Окремої уваги заслуговує процедурний аспект позитивних зобов'язань, пов'язаний із розглядом виборчих спорів. О'Коннелл аналізує справу Podkolzina

проти Латвії, в якій ЄСПЛ встановив, що рішення про недопущення кандидата повинен ухвалювати орган, здатний надати мінімальні гарантії неупередженості, з чітко визначеними межами дискреції [6]. У справі Grosaru проти Румунії Суд визнав порушення через те, що орган розгляду спору складався переважно з представників партій, відмінних від партії заявника [6].

Ці висновки узгоджуються з позицією Венеційської комісії, яка у Кодексі належної практики у виборчих справах закріплює вимогу щодо створення ефективної системи оскарження рішень виборчих органів [10]. В. Вольпе зазначає, що Кодекс покладає на державу позитивний обов'язок притягувати до відповідальності за виборче шахрайство, розглядаючи таємне голосування одночасно як право і як обов'язок, забезпечений санкцією [12].

Підтримуючи наведені позиції, зазначимо, що обов'язок створення незалежного органу розгляду виборчих спорів є однією з найконкретніших форм позитивних зобов'язань держави, адже тут, на відміну від вибору виборчої системи, відсутня підстава для широкої межі розсуду: йдеться не про політичний вибір, а про процесуальну гарантію, без якої право на захист виборчих прав залишається ілюзорним.

К. Пентні та Е. Шатток наполягають на визнанні проактивних позитивних зобов'язань держави щодо протидії виборчій дезінформації, наголошуючи, що суто реактивні заходи розслідування є необхідними, але недостатніми для захисту виборчого процесу [7].

У рішенні у справі Bradshaw та інші проти Сполученого Королівства ЄСПЛ визнав, що стаття 3 Протоколу №1 може вимагати від держави вжиття позитивних заходів для захисту цілісності виборчого процесу за наявності реального ризику ворожого втручання, однак відмовився визнати самостійний обов'язок розслідування таких тверджень [4].

Ця позиція видається суперечливою: визнаючи обов'язок захисту виборчого процесу, Суд відмовляє у визнанні обов'язку розслідування, без якого перший важко піддається контролю. Коментатори пояснюють таку обережність складністю узгодження заходів протидії дезінформації зі свободою вираження поглядів за статтею 10 Конвенції [8].

На нашу думку, ця позиція заслуговує лише часткової підтримки. Венеційська комісія у висновку щодо цифрових технологій та штучного інтелекту пропонує системніший підхід, виокремлюючи три елементи позитивних зобов'язань держави: чітке законодавство, його застосування на основі консультацій із заінтересованими сторонами та політичну волю до реалізації стандартів [11]. Такий підхід є придатнішою основою для моделі позитивних зобов'язань, ніж казуїстичний підхід ЄСПЛ.

Проведений аналіз засвідчує, що позитивні зобов'язання держави є невід'ємною складовою механізму реалізації виборчих прав, а не винятковим доповненням до негативного обов'язку невтручання. Доктринальне обґрунтування цієї тези, здійснене С. Фредман, Д. Ксеносом, А. Беке та Г. Христовою, підтверджується практикою ЄСПЛ щодо статті 3 Протоколу №1, яка визнає обов'язки держави забезпечити доступність голосування для вразливих категорій виборців, створити незалежні органи розгляду виборчих спорів та захищати цілісність виборчого процесу від зовнішнього втручання.

Водночас практика Суду залишається непослідовною щодо обсягу процедурних гарантій цих обов'язків. Перспективним напрямом їх розвитку є системний підхід Венеційської комісії, який поєднує нормативний, інституційний та безпековий виміри захисту виборчих прав, доповнений тричленною конструкцією обов'язків держави, обґрунтованою у вітчизняній доктрині.

Список використаних джерел

1. Христова Г. О. Доктрина позитивних зобов'язань держави у сфері прав людини : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2019. 42 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/16853>
2. Христова Г. О. Позитивні зобов'язання держави у сфері прав людини як новий напрям дослідження у вітчизняній теоретичній юриспруденції. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 2 (69). С. 30–41. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/2308>
3. Backé A. V. The positive obligations doctrine: A means of effective fundamental rights protection in EU Member States? *Maastricht Journal of European and Comparative Law*. 2024. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1023263X241268874>
4. Bradshaw and Others v. the United Kingdom, no. 15653/22 : judgment of the European Court of Human Rights. URL: <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/wp-content/uploads/2025/08/bradshaw-and-others-v-united-kingdom-judgement.pdf>
5. Fredman S. Human Rights Transformed: Positive Rights and Positive Duties. Oxford : Oxford University Press, 2008. 288 p. URL: <https://dokumen.pub/human-rights-transformed-positive-rights-and-positive-duties-978-0199535057-0199535051.html>
6. O'Connell R. Realising political equality: the European Court of Human Rights and positive obligations in a democracy. *Northern Ireland Legal Quarterly*. 2010. Vol. 61, No. 3. P. 263–279. URL: <https://nilq.qub.ac.uk/index.php/nilq/article/download/454/348/924>

7. Pentney K., Shattock E. Disinformation and Democracy on the Docket: Reformulating the Approach to Electoral Disinformation under the ECHR. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2025. URL: <https://academic.oup.com/ojls/advance-article/doi/10.1093/ojls/gqaf026/8210633>
8. States' positive obligations to protect democratic elections from foreign interference. *The Cambridge Law Journal*. 2026. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/cambridge-law-journal/article/states-positive-obligations-to-protect-democratic-elections-from-foreign-interference/8F60AEAFCD33D63CF826D1843989B0C>
9. Stoyanova V. Framing Positive Obligations under the European Convention on Human Rights Law: Mediating between the Abstract and the Concrete. *Human Rights Law Review*. 2023. Vol. 23, No. 3. URL: <https://academic.oup.com/hrlr/article/23/3/ngad010/7187933>
10. Venice Commission (European Commission for Democracy through Law). Code of Good Practice in Electoral Matters: Guidelines and Explanatory Report. CDL-AD(2002)023rev2-cor. Strasbourg, 2002. URL: <https://aceproject.org/ero-en/misc/code-of-good-practice-in-electoral-matters>
11. Venice Commission (European Commission for Democracy through Law). Guidelines and Report on Digital Technologies and Artificial Intelligence in Electoral Processes. CDL-AD(2024)044. Strasbourg, 2024. URL: <https://docs-venice.coe.int/api/Document?pdffile=CDL-AD%282024%29044-e>
12. Volpe V. The Code of Good Practice in Electoral Matters. In: *Global Administrative Law: The Casebook*. URL: https://docs-venice.coe.int/files/articles/Volpe_Valentina_Code_of_good_practice.pdf
13. Xenos D. The Positive Obligations of the State under the European Convention of Human Rights. London ; New York : Routledge, 2012. URL:

<https://www.routledge.com/The-Positive-Obligations-of-the-State-under-the-European-Convention-of-Human-Rights/Xenos/p/book/9780415870245>

14. Zysset A. Freedom of expression, the right to vote, and proportionality at the European Court of Human Rights: An internal critique. *International Journal of Constitutional Law*. 2019. Vol. 17, No. 1. P. 230–251. URL: <https://academic.oup.com/icon/article/17/1/230/5485942>

Дата першого надходження рукопису до видання: 09.09.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 12.09.2026

Дата публікації: 28.09.2026

© Щербанюк О.В., Шевчук В.А., 2026

УДК: 159.9:351.74

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОХОРОНИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

Щур Назарій Мирославович,

аспірант інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

м. Львів, Україна

e-mail: nazar.m.shchur@lpnu.ua

Досягнення найвищого рівня здоров'я є цінністю для сучасної держави, що відстоює ідеї верховенства права та демократії. Автономність вибору людини повинна проявлятися не тільки в політико-правовому, але й вагомо, що у приватно-правовому житті людини. Психічне здоров'я є вагомий, навіть фундаментальним аспектом загального громадського здоров'я та добробуту нації. За сучасним визначенням ВООЗ, «Психічне здоров'я – це стан психічного благополуччя, який дозволяє людям справлятися зі стресами життя, реалізовувати свої здібності, добре навчатися та працювати, а також робити внесок у розвиток своєї громади» [1].

Воно забезпечує повноцінне функціонування людини в соціальному просторі, обумовлює освітнє середовище, трудову діяльність, сімейне життя та інші сфери існування людини.

Психічне здоров'я як категорія розглядається в медичному аспекті через призму урегулювання медичних правовідносин пацієнтів, що мають психічні розлади.

На загальносвітовому рівні прийнята сучасна версія глобального стандарту для кодування захворювань, що розроблена Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ) та офіційно затверджена в травні 2019

року, а введена в дію для держав-членів 1 січня 2022 року. Із 1 січня 2027 року Україна переходитиме на МКХ-11, що затверджено Наказом МОЗ України від 23.04.2025 р. №703.

Як визначено Міжнародною класифікацією хвороб (останнім, 11-тим виданням), психічний розлад – це синдром, що характеризується клінічно значущим порушенням мислення, емоційного регулювання або поведінки індивіда, що відбиває порушення психологічних, біологічних процесів або процесів розвитку, що лежать в основі психічного та поведінкового функціонування. Такі розлади зазвичай пов'язані з дистресом чи порушеннями в особистій, сімейній, соціальній, освітній, професійній та інших важливих сферах життєдіяльності [2].

У медичній літературі порушення автономії описувалися як характерні для багатьох поведінкових та психічних розладів. При багатьох психічних розладах поведінка, емоції та думки людей сприймаються як такі, що піддаються тиску, вимушені, контрольовані або, навпаки, неконтрольовані. Голанські медики умотивовують, що «тяга до залежності, яка підриває здатність пацієнта досягати своїх довгострокових цілей. Або те, як пацієнт з obsесивно-компульсивним розладом може витрачати вісім годин на день на компульсивні ритуали, що ускладнює для нього пошук та утримання роботи. Іншим прикладом є пацієнт з депресією, якому бракує будь-якої мотивації уявляти собі майбутнє. Психічні захворювання також можуть впливати на автономію загалом, через те, як люди ставляться до себе та навколишнього світу. Наприклад, жорсткі дисфункціональні переконання (наприклад, «я нікчемний»), поширені при психічних розладах, можуть навіть перешкоджати пацієнтам намагатися досягати цілей, які вони вважають вартими уваги. З

іншого боку, особиста автономія може позитивно впливати на хід лікування психічних захворювань» [3].

Разом з тим пригнічена автономія при прийнятті соціально-буттєвого рішення не зумовлює автоматично обмеження правової автономії при прийнятті особою рішення щодо реалізації права на здоров'я. Ці аспекти в сучасному правовому регулюванні неодмінно слід виокремлювати.

Правове регулювання у цій сфері спрямоване на визначення гарантій доступу до психіатричної та психологічної допомоги, забезпечення прав осіб із психічними розладами, запобігання дискримінації та створення умов для отримання якісної допомоги.

Разом з тим сучасне розуміння правових засад охорони психічного здоров'я вимагає більш ширшого, комплексного та державно-гарантованого підходу. Він позиціонує систему правового регулювання та юридичну практику що розуміє стан психічних розладів як стан, що потребує не тільки медичних послуг, а соціальної інклюзії та державної підтримки. Разом з тим психіка людини це вагома категорія не тільки медичного, але й соціального життя, тому психічне здоров'я в контексті модерністського ідеологічного підходу до розуміння людської онтології повинна охоплювати ще й сферу добробуту людини, належність його життєвого рівня, в широкому розумінні – задоволеності життям.

У цьому контексті особливого значення набуває забезпечення права кожної людини на охорону здоров'я, повагу до її гідності, особистої недоторканності, приватного життя та автономії волі при прийнятті рішення щодо реалізації своїх прав у медичній сфері.

Список використаних джерел

1. World Health Organization. Global burden of mental disorders and the need for a comprehensive, coordinated response from health and social sectors at the country level. Sixty-fifth World Health Assembly. WHA65.4. Geneva, 2012. URL: https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA65/A65_10-en.pdf
2. Міжнародна класифікація хвороб 11-го перегляду. Глобальний стандарт діагностичної медичної інформації. URL: <https://icd.who.int/en/>
3. Bergamin J., Luigjes J., Kiverstein J., Bockting C. L., Denys D. Defining Autonomy in Psychiatry. *Frontiers in Psychiatry*. 2022. Vol. 13. Art. 801415. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyt.2022.801415>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.09.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 25.09.2026

Дата публікації: 28.09.2026

СЕКЦІЯ 3. ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

УДК 658.1:004.9

РОЗВИТОК БІЗНЕСУ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ: СУЧАСНІ ІНСТРУМЕНТИ, СТРАТЕГІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Кіндратів Карина-Лариса Миколаївна,
представниця підприємницького сектору,
експертка у сфері дистрибуції обладнання,
електроінструменту та професійних інструментальних систем

Цифрова трансформація поступово змінює саму логіку розвитку сучасного бізнесу. Якщо на попередніх етапах цифровізація переважно сприймалася як упровадження окремих електронних сервісів, автоматизація обліку або створення додаткового каналу продажів, то нині йдеться про комплексну перебудову бізнес-моделей, управлінських процесів, комунікації з клієнтами та способів прийняття рішень. Цифрові технології дедалі частіше визначають не допоміжні, а базові параметри конкурентоспроможності підприємства: швидкість реакції на зміни попиту, точність планування, ефективність використання ресурсів, якість клієнтського сервісу та здатність масштабувати діяльність.

Для малого і середнього бізнесу відповідні процеси мають особливе значення. У дослідженнях OECD цифровізація розглядається як чинник, що здатний підвищувати продуктивність підприємств, розширювати доступ до ринків, зменшувати транзакційні витрати та частково компенсувати обмеження, пов'язані з масштабом діяльності [1]. Водночас темпи цифрової трансформації малих і середніх підприємств нерідко залишаються нижчими, ніж у великих компаній, що пояснюється дефіцитом фінансових ресурсів, цифрових

компетентностей, часу для експериментування з новими технологіями та складністю вибору рішень, які реально відповідають потребам конкретного бізнесу [1; 3].

Управлінська цінність цифрової трансформації проявляється насамперед у переході від фрагментарного реагування на ринкові зміни до системного управління на основі даних. Інформація про структуру продажів, сезонність, частоту повторних звернень, поведінку різних груп клієнтів, залишки товарів, оборотність окремих категорій та ефективність каналів комунікації може бути використана для формування більш точних управлінських рішень. У такій моделі дані перестають бути лише результатом господарської діяльності та перетворюються на самостійний ресурс стратегічного розвитку.

Практичного значення набуває використання CRM- і ERP-систем. CRM-рішення дозволяють систематизувати клієнтську базу, зберігати історію взаємодії, сегментувати споживачів, аналізувати повторні продажі та формувати персоналізовані пропозиції. ERP-системи забезпечують взаємопов'язане управління фінансами, закупівлями, товарними залишками, логістикою та іншими внутрішніми процесами. Для підприємця головною перевагою таких рішень є можливість бачити бізнес як цілісну систему, своєчасно виявляти дисбаланси та приймати рішення на основі актуальної інформації, а не лише попереднього досвіду чи інтуїтивної оцінки ситуації.

Окремим напрямом трансформації є розвиток електронної комерції та багатоканальних моделей продажу. Власні вебресурси, маркетплейси, соціальні мережі, месенджери та цифрові платіжні інструменти суттєво розширюють географію взаємодії з клієнтом. Разом із цим змінюються критерії конкурентоспроможності. Вирішальними стають не тільки ціна та асортимент, але й доступність інформації, швидкість відповіді, якість консультації,

зручність замовлення, прозорість умов доставки та післяпродажний супровід. У цифровому середовищі клієнт порівнює не лише товари, а весь досвід взаємодії з бізнесом.

Важливим елементом сучасної цифрової трансформації стає штучний інтелект. За даними Eurostat, у 2025 році близько 20 % підприємств Європейського Союзу з десятима і більше зайнятими особами використовували принаймні одну технологію штучного інтелекту, тоді як у 2024 році відповідний показник становив близько 13,5 % [4]. Поширення AI у бізнесі відбувається у напрямках аналізу текстових даних, створення контенту, автоматизації робочих процесів, підтримки прийняття рішень, прогнозування попиту та персоналізації комунікації з клієнтами [4].

Для підприємницької практики штучний інтелект має цінність лише тоді, коли його застосування пов'язане з конкретною управлінською потребою. Йдеться, зокрема, про прогнозування продажів, визначення оптимального рівня запасів, автоматизацію первинних відповідей клієнтам, підготовку маркетингових матеріалів, аналіз конкурентного середовища та виявлення закономірностей у великих масивах комерційної інформації. При цьому надмірне захоплення технологіями без оцінки їх економічного ефекту може створити нові витрати замість очікуваної оптимізації.

Отже, цифрову трансформацію не слід ототожнювати з максимально швидким упровадженням усіх доступних цифрових інструментів. Для сталого розвитку бізнесу принципове значення має стратегічна доцільність технологічних рішень. Підприємство повинно визначити, які процеси потребують першочергової модернізації, які проблеми має вирішити відповідний цифровий продукт, якими будуть витрати на його запровадження та

який результат може бути отримано. Лише за таких умов цифровізація стає інструментом розвитку, а не самоціллю.

Першим стратегічним орієнтиром цифрової трансформації доцільно вважати клієнтоорієнтованість. Технологія має спрощувати взаємодію з бізнесом, скорочувати час отримання інформації, забезпечувати зручність придбання товару або послуги та покращувати післяпродажний супровід. Персоналізація пропозицій, своєчасне інформування, цифрова підтримка та можливість швидкого зворотного зв'язку формують довгострокову лояльність клієнта, що в багатьох сегментах є економічно ціннішим за одноразове збільшення обсягів продажу.

Другим орієнтиром є інтегрованість цифрових рішень. Окремі технологічні продукти не повинні існувати ізольовано один від одного. Інформація про продажі має бути пов'язана з обліком залишків, закупівлями, логістикою та фінансовою аналітикою. Відсутність інтеграції призводить до дублювання даних, додаткових операцій та втрати часу. Відповідно, зрілість цифрової трансформації визначається не кількістю програмних рішень, а здатністю побудувати єдину інформаційну архітектуру бізнесу.

Третім принципом є поетапність. Для малого та середнього підприємництва раціонально починати з тих напрямів, у яких цифрове рішення створює найбільш очевидний практичний ефект: автоматизації обліку, CRM, електронної комерції, управління запасами, цифрового маркетингу та аналітики продажів. Подальше технологічне ускладнення має відбуватися відповідно до фактичних потреб підприємства. Висновки OECD щодо цифровізації МСП підтверджують, що цифрові інструменти можуть підвищувати стійкість і гнучкість бізнесу, але сам процес цифрового переходу повинен враховувати реальний рівень готовності підприємства [3].

Четвертим напрямом є розвиток цифрових компетентностей. Найсучасніша інформаційна система не забезпечує очікуваного результату без працівників, які розуміють її функціональні можливості та здатні використовувати дані у щоденній роботі. У звітах Європейської Комісії дефіцит цифрових навичок та ІКТ-фахівців розглядається як один із системних бар'єрів подальшої цифровізації європейського бізнесу [5]. Тому інвестиції у технологічну інфраструктуру мають супроводжуватися навчанням персоналу, формуванням культури роботи з даними та розвитком здатності критично оцінювати результати, отримані за допомогою автоматизованих систем.

П'ятим елементом є кібербезпека та відповідальне управління інформацією. Зростання частки електронних операцій, використання хмарних сервісів, цифрових платежів і CRM-систем збільшує залежність підприємства від безпеки інформаційної інфраструктури. Втрата доступу до систем, компрометація облікових записів або витік клієнтських даних можуть спричинити як прямі фінансові збитки, так і суттєві репутаційні втрати. Тому цифровізація бізнесу повинна охоплювати належне управління доступами, резервне копіювання, оновлення програмного забезпечення, захист персональних даних та регулярне підвищення цифрової грамотності працівників.

Для українського підприємництва цифрова трансформація має додатковий вимір, зумовлений необхідністю функціонування в умовах повномасштабної війни. OECD відзначає, що цифрові технології здатні підтримувати безперервність діяльності, підвищувати адаптивність підприємств до порушень логістичних ланцюгів, змін попиту, релокації та дефіциту ресурсів, а також сприяти майбутньому економічному відновленню України [2]. У цьому

контексті цифровізація набуває значення не лише інструменту продуктивності, але й чинника організаційної стійкості.

Перспективи розвитку бізнесу в цифровому середовищі пов'язані з поєднанням технологічної адаптивності та традиційних підприємницьких компетентностей. Жодна цифрова система не замінює розуміння ринку, професійний досвід, здатність вибудовувати довіру з клієнтами та відповідальність за управлінські рішення. Натомість технології дозволяють посилити ці переваги: швидше отримувати релевантну інформацію, точніше визначати потреби клієнта, оптимізувати витрати, контролювати ключові показники та масштабувати успішні бізнес-процеси.

Висновки. Розвиток бізнесу в умовах цифрової трансформації доцільно розглядати як безперервний процес стратегічної адаптації до технологічних, ринкових і поведінкових змін. Конкурентні переваги формуються не самим фактом використання цифрових технологій, а здатністю підприємства інтегрувати їх у логіку створення цінності для клієнта. Найбільш перспективною є модель, у якій цифрові інструменти поєднуються з якісним управлінням, гнучкістю, професійною експертизою, безпечним поводженням з даними та системною роботою над клієнтським досвідом. Саме така модель забезпечує не короткостроковий технологічний ефект, а довгострокову стійкість і потенціал розвитку бізнесу.

Список використаних джерел

1. OECD. The Digital Transformation of SMEs. OECD Studies on SMEs and Entrepreneurship. Paris: OECD Publishing, 2021. 275 p. DOI: <https://doi.org/10.1787/bdb9256a-en>.

2. OECD. Enhancing Resilience by Boosting Digital Business Transformation in Ukraine. Paris: OECD Publishing, 2024. 111 p. DOI: <https://doi.org/10.1787/4b13b0bb-en>.
3. OECD. SME Digitalisation to Manage Shocks and Transitions: 2024 OECD D4SME Survey. OECD SME and Entrepreneurship Papers. 2024. No. 62. 61 p. DOI: <https://doi.org/10.1787/eb4ec9ac-en>.
4. Eurostat. Use of artificial intelligence in enterprises. Statistics Explained. Data extracted in December 2025. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Use_of_artificial_intelligence_in_enterprises (дата звернення: 27.09.2026).
5. European Commission. State of the Digital Decade 2025 report. Brussels, 2025. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/state-digital-decade-2025-report> (дата звернення: 27.09.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.09.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 25.09.2026

Дата публікації: 28.09.2026

УДК 658.7:004.8

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У СУЧАСНІЙ ЛОГІСТИЦІ: НАПРЯМИ ЗАСТОСУВАННЯ, РИЗИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Продан Маріана Іванівна,
фахівець у сфері логістики
та управління ланцюгами постачання
м. Ужгород, Україна

Стрімкий розвиток цифрових технологій істотно трансформує традиційні підходи до організації логістичних процесів та управління ланцюгами постачання. Особливого значення в цьому контексті набувають технології штучного інтелекту, здатні забезпечувати автоматизоване опрацювання значних масивів інформації, виявлення закономірностей, прогнозування розвитку подій та аналітичну підтримку управлінських рішень. Внаслідок цього цифровізація логістики поступово виходить за межі автоматизації окремих операцій і набуває ознак комплексної трансформації моделей планування, координації та контролю руху товарів, ресурсів та інформації.

Актуальність дослідження посилюється високим рівнем невизначеності, в умовах якого функціонують сучасні логістичні системи. Глобальні економічні кризи, воєнні конфлікти, порушення транспортних коридорів, коливання попиту, дефіцит окремих ресурсів та необхідність оперативної перебудови маршрутів вимагають переходу від переважно реактивного до прогнозного й адаптивного управління. За таких умов здатність своєчасно опрацьовувати великі обсяги даних і моделювати альтернативні сценарії набуває не лише економічного, а й стратегічного значення для забезпечення безперервності логістичних процесів.

Сучасна логістика характеризується високою динамікою ринків, ускладненням глобальних ланцюгів постачання та підвищенням вимог до швидкості, точності й економічної ефективності операцій. Традиційні методи планування не завжди дають змогу оперативно врахувати значну кількість взаємопов'язаних факторів. Саме тому штучний інтелект дедалі частіше розглядається не лише як допоміжний технологічний інструмент, а як складова інформаційно-аналітичного забезпечення логістичного управління.

Одним із найбільш розвинених напрямів використання штучного інтелекту є прогнозування попиту та управління запасами. Аналіз історичних даних про продажі, сезонність, споживчу поведінку, ринкову кон'юнктуру та інші фактори дає змогу точніше оцінювати майбутню потребу в товарах і ресурсах, знижувати ризики надлишкових запасів або дефіциту та ефективніше використовувати складські потужності. У сучасних дослідженнях застосування штучного інтелекту в управлінні ланцюгами постачання пов'язується саме з розширенням можливостей прогнозування, планування запасів, координації постачань та підтримки управлінських рішень [1].

Важливим напрямом є оптимізація транспортної логістики. Алгоритми машинного навчання можуть використовуватися для прогнозування часу прибуття вантажів, аналізу транспортних потоків, вибору маршрутів, оцінювання ймовірності затримок та виявлення аномалій у логістичних даних. Особливе значення такі інструменти мають у ситуаціях, коли транспортне середовище швидко змінюється і статичні маршрути перестають відповідати реальним умовам. Дослідження застосування машинного навчання у вантажних перевезеннях підтверджують широкий спектр його використання у задачах прогнозування, маршрутизації, транспортного планування та аналізу логістичних процесів [2].

Не менш перспективним є застосування штучного інтелекту у складській логістиці. Інтелектуальні системи можуть сприяти визначенню оптимального розміщення товарів, прогнозуванню інтенсивності їх переміщення, контролю залишків, формуванню завдань на комплектацію замовлень та координації роботи автоматизованого обладнання. У поєднанні з роботизованими системами, сенсорами та технологіями Інтернету речей це створює передумови для розвитку «розумних складів», у межах яких значна частина операцій виконується автоматизовано, а управлінські рішення ґрунтуються на актуальних даних у режимі реального часу.

Особливого значення штучний інтелект набуває в управлінні складними ланцюгами постачання. Сучасний ланцюг охоплює значну кількість взаємопов'язаних учасників – постачальників, виробників, перевізників, складських операторів, дистриб'юторів і кінцевих споживачів. Порушення на одному з його етапів може спричинити каскадні наслідки для всієї системи. Використання цифрових моделей і прогнозової аналітики дає змогу завчасно виявляти потенційні затримки, дефіцит ресурсів, перевантаження логістичних вузлів та інші ризики. У цьому контексті концепція цифрового двійника ланцюга постачання розглядається як один із перспективних інструментів управління порушеннями та підвищення стійкості логістичних систем [3].

Окремим напрямом є прогностичне технічне обслуговування транспортних засобів, складського обладнання та інших елементів логістичної інфраструктури. Аналіз даних про технічний стан, інтенсивність експлуатації, попередні несправності та параметри роботи обладнання дає змогу прогнозувати необхідність обслуговування до виникнення критичної поломки. Останнє дозволяє скорочувати простої, оптимізувати витрати на ремонт і зменшувати ризик порушення строків виконання логістичних операцій.

Водночас використання штучного інтелекту не слід ототожнювати з повною заміною людини автоматизованими системами. Логістична діяльність нерідко пов'язана з нестандартними ситуаціями, неповнотою даних, конфліктом різних управлінських цілей і необхідністю врахування обставин, які складно повністю формалізувати. Тому найбільш перспективною є модель взаємодії, за якої алгоритмічні системи забезпечують прогнозування, аналіз даних і формування альтернатив, а остаточне рішення залишається результатом професійної оцінки фахівця. У сучасній науковій літературі серед ключових обмежень упровадження ШІ в управління ланцюгами постачання також виокремлюються проблеми якості даних, інтеграції цифрових систем, організаційної готовності та ефективної взаємодії людини з технологією [4].

Практичне використання штучного інтелекту пов'язане і з низкою додаткових ризиків. До них належать недостатня якість або неповнота вихідних даних, несумісність інформаційних систем різних учасників ланцюга постачання, кіберзагрози, ризик розкриття комерційної інформації, висока вартість упровадження та необхідність належної підготовки персоналу. Окремої уваги потребує ризик надмірної залежності від автоматизованих рекомендацій, за якого менеджер може формально погоджуватися з результатами алгоритмічного аналізу без належної критичної перевірки.

Подальший розвиток штучного інтелекту в логістиці пов'язаний із поглибленням інтеграції машинного навчання, Інтернету речей, цифрових двійників, роботизованих комплексів, хмарних платформ та систем моніторингу в режимі реального часу. Важливого значення набуватимуть системи раннього попередження про порушення, динамічна перебудова маршрутів, прогнозування дефіциту ресурсів і моделювання альтернативних сценаріїв функціонування ланцюгів постачання. Відтак технологічний розвиток поступово формує

передумови для переходу від реагування на вже наявні логістичні проблеми до їх раннього прогнозування та превентивного управління.

Отже, використання штучного інтелекту є одним із ключових напрямів трансформації сучасної логістики. Його потенціал полягає не лише в автоматизації окремих операцій, а насамперед у переході до інтелектуальної, адаптивної та прогностично орієнтованої моделі управління. Найбільш вагомими можливостями ШІ пов'язані з прогнозуванням попиту, управлінням запасами, оптимізацією транспортних і складських процесів, оцінюванням ризиків, підвищенням стійкості ланцюгів постачання та розвитком цифрових двійників. Водночас результативність упровадження таких технологій залежить від якості та доступності даних, сумісності цифрової інфраструктури, рівня кібербезпеки, економічної доцільності й готовності персоналу до використання нових інструментів. Перспективною слід вважати модель людиноцентричної взаємодії зі штучним інтелектом, за якої алгоритмічні системи забезпечують оперативне опрацювання великих масивів даних, прогнозування та моделювання альтернативних сценаріїв, тоді як фахівець зберігає функції професійної оцінки та прийняття остаточного управлінського рішення.

Список використаних джерел

1. Toorajipour R., Sohrabpour V., Nazarpour A., Oghazi P., Fischl M. Artificial intelligence in supply chain management: A systematic literature review. *Journal of Business Research*. 2021. Vol. 122. P. 502-517. DOI: 10.1016/j.jbusres.2020.09.009
2. Tsolaki K., Vafeiadis T., Nizamis A., Ioannidis D., Tzovaras D. Utilizing machine learning on freight transportation and logistics applications: A review. *ICT Express*. 2023. Vol. 9, No. 3. P. 284-295. DOI: 10.1016/j.ict.2022.02.001

3. Ivanov D., Dolgui A. A digital supply chain twin for managing the disruption risks and resilience in the era of Industry 4.0. *Production Planning & Control*. 2020. DOI: 10.1080/09537287.2020.1768450
4. Culot G., Podrecca M., Nassimbeni G. Artificial intelligence in supply chain management: A systematic literature review of empirical studies and research directions. *Computers in Industry*. 2024. Vol. 162. Art. 104132. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.compind.2024.104132>

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.09.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 25.09.2026

Дата публікації: 28.09.2026

УДК 005.572:339.9

ФУНКЦІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ КОНСАЛТИНГОВИХ КОМПАНІЙ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Семенюк Роман Васильович

студент 2 курсу магістратури, спеціальність 073 Менеджмент,
освітня програма «Міжнародний менеджмент»
факультет економіки та менеджменту
Поліський національний університет
м. Житомир, Україна

Науковий керівник: Зінчук Тетяна Олександрівна,
доктор економічних наук, професор

Стрімкий розвиток цифрових технологій суттєво трансформує сучасну світову економіку, зумовлюючи появу принципово нових моделей надання управлінських послуг. Консалтинговий менеджмент як сфера інтелектуального супроводу організаційних рішень опиняється в епіцентрі цих змін: цифровізація не замінює консультантів, а якісно розширює їх інструментальні можливості, підвищує точність аналітики та прискорює прийняття управлінських рішень. За даними Straits Research, обсяг глобального ринку цифрового консалтингу у 2024 р. досяг 344,72 млрд дол. США, а до 2033 р. прогнозується його зростання до 896 млрд дол. при середньорічному темпі приросту 11,2% [1].

Глобальний ринок управлінського консалтингу у 2024 р. налічував понад 700 000 компаній із сукупним доходом, що перевищував 1 трлн дол. США, а рівень цифрової інтеграції у топових фірмах зріс з 18% у 2019 р. до понад 60% у 2024 р. [2]. Показово, що, за даними McKinsey Global Survey, 78% керівників організацій вважають цифровий консалтинг критично важливим для реалізації стратегій трансформації, тоді як лише 30% задоволені його поточною якістю –

передусім через недостатнє застосування аналітики даних і штучного інтелекту на всіх етапах консалтингового процесу [1].

Консалтинговий менеджмент являє собою систему управлінських відносин, що забезпечує надання фахових порад, розробку рекомендацій та організаційний супровід їх впровадження з метою підвищення ефективності діяльності організацій-клієнтів [4, с. 89]. У структурі консалтингового процесу виокремлюють п'ять базових функцій: діагностичну, аналітичну, стратегічну, імплементаційну та моніторингову [3, с. 46].

Діагностична функція передбачає виявлення організаційних проблем клієнта через первинний збір і структурування релевантних даних. В умовах цифровізації цей процес кардинально прискорюється: інструменти Business Intelligence та технології Big Data уможливлюють опрацювання масивів неструктурованої інформації у режимі реального часу, формуючи точніший та глибший портрет стану клієнтської організації вже на початковому етапі співпраці.

Аналітична функція полягає у систематизації зібраних даних, побудові управлінських висновків та виявленні причинно-наслідкових зв'язків у діяльності організації. Застосування методів штучного інтелекту (AI) і машинного навчання дозволяє ідентифікувати приховані закономірності, що залишаються поза межами традиційних аналітичних підходів. Це принципово змінює якість рекомендацій, що надаються клієнтам.

Стратегічна функція охоплює розробку довгострокових планів розвитку та обґрунтування стратегічних альтернатив. Хмарні платформи (Microsoft Azure, AWS) забезпечують колаборативне планування у розподілених міжнародних командах, а ERP-системи (SAP, Oracle) інтегрують стратегічне моделювання з

оперативними даними організації, скорочуючи розрив між стратегією і виконанням [5, с. 70].

Імплементаційна функція передбачає практичне запровадження розроблених рекомендацій. CRM-системи (Salesforce, HubSpot) автоматизують комунікацію між консультантом і клієнтом, відстежують прогрес виконання завдань та дозволяють оперативно коригувати плани у відповідь на зміну зовнішніх умов. Хмарні проєктні платформи (Asana, Jira) забезпечують повну прозорість процесів і мінімізують операційні ризики [2].

Моніторингова функція забезпечує систематичний контроль результатів і оцінку ефективності впроваджених змін. Цифрові дашборди, інтегровані з CRM та ERP-рішеннями, уможливають відстеження KPI у режимі реального часу та своєчасну реакцію на відхилення від цільових показників. Поступовий перехід від разових консалтингових проєктів до моделі «безперервного партнерства» на основі AI-моніторингу стає стратегічним пріоритетом для провідних гравців ринку [1].

Таблиця 1

Цифрові інвестиції провідних консалтингових компаній світу (2023–2025 рр.)

Компанія	Інвестиції в AI, млрд дол.	Ключовий AI-інструмент	Частка AI-проектів, %	Зростання виручки від AI, %
McKinsey & Company	2,1	Lilli (GPT-4 клас)	~40	+12
Deloitte	2,0	PairD / Industry Advantage	~35	+15
KPMG	2,0	KymChat / MS Azure OpenAI	~30	+11
PwC	1,0	ChatPwC / OpenAI Enterprise	~38	+14
EY	1,4	EY.ai (власна LLM)	~28	+10

Джерело: складено автором на основі [1; 2].

Як свідчать наведені у таблиці 1 дані, сукупні інвестиції п'яти провідних компаній у розвиток AI-інфраструктури за 2023–2025 рр. перевищили 6,4 млрд дол. США [1; 2]. Питома вага AI-проектів у загальному портфелі послуг становить від 28 до 40%, а зростання виручки від AI-сегменту коливається в межах 10–15% залежно від компанії. Ці дані підтверджують фундаментальний характер змін, що відбуваються в архітектурі консалтингового бізнесу: штучний інтелект перетворюється з допоміжного інструменту на стратегічну компетенцію.

Симптоматично, що KPMG уклав п'ятирічне партнерство з Microsoft на суму 2 млрд дол. для розгортання Azure OpenAI у масштабах 265 000 співробітників, тоді як Deloitte запустив програму Industry Advantage з понад 100 GenAI-акселераторами і планує сертифікувати понад 25 000 фахівців у сфері AI [2]. McKinsey впровадив власний AI-асистент «Lilli», а компанії з розвиненою цифровою стратегією демонструють на 14% вищу ринкову вартість порівняно з конкурентами [1].

Вітчизняні консалтингові підприємства поступово адаптуються до зазначених тенденцій. Впровадження CRM-систем для управління клієнтськими відносинами, хмарних сервісів для колаборативної роботи та інструментів аналітики для візуалізації ключових показників стає базовою вимогою конкурентоспроможності навіть для малих і середніх консалтингових агенцій на вітчизняному ринку. Водночас рівень цифрової зрілості українського консалтингу істотно поступається глобальним лідерам, що зумовлює необхідність цілеспрямованої стратегії цифровізації галузі [5, с. 72; 6].

На мою думку цифровізація є системним каталізатором розвитку консалтингового менеджменту в умовах глобальної економіки. Вона трансформує кожен з п'яти функцій консалтингу: прискорює діагностику за рахунок Big Data, поглиблює аналіз за допомогою AI, розширює горизонти стратегічного моделювання через хмарні ERP-рішення, підвищує ефективність імплементації завдяки CRM-платформам і забезпечує безперервний моніторинг результатів в режимі реального часу. Провідні глобальні консалтингові компанії інвестували понад 6,4 млрд дол. у цифрову трансформацію своїх операцій, що підтверджує незворотний характер зазначених змін.

Практичні пропозиції для підвищення рівня цифровізації вітчизняного консалтингу включають: впровадження галузевих стандартів цифрової зрілості

консалтингових організацій; стимулювання застосування вітчизняними агенціями доступних AI-інструментів і хмарних платформ, розвиток партнерства між консалтинговим бізнесом та університетами для підготовки фахівців із цифрового управлінського консультування. Перспективою подальших досліджень є розробка методики оцінки цифрової зрілості консалтингових підприємств та аналіз ризиків запровадження генеративного AI у консалтинговий процес.

Список використаних джерел

1. Straits Research. Digital Transformation Consulting Market Size, Share & Trends Analysis Report. 2025. URL: <https://straitsresearch.com/report/digital-transformation-consulting-market> (дата звернення: 10.05.2026).
2. Ivezić M. 2026 Consulting's AI Revolution Update: Billions Spent, But the Old Pyramid Persists. Future of Consulting. 25 January 2026. URL: <https://futureofconsulting.ai/ai-leadership/2026-consultings-ai-revolution-update/> (дата звернення: 10.05.2026).
3. Масленніков Є. І., Рябоконь А. Є. Теоретичні аспекти управлінського консалтингу. *Український економічний часопис*. 2025. № 8. С. 44–49. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8273/2025-8-8>. URL: <https://journals.dpu.kyiv.ua/index.php/economy/article/view/542> (дата звернення: 18.09.2026).
4. Кузнєцов Е. А. Управлінський консалтинг в системі інноваційного розвитку економіки і менеджменту. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2016. Т. 15, вип. 1 (32). С. 9–22. DOI:

[https://doi.org/10.18524/2413-9998.2016.1\(32\).93870](https://doi.org/10.18524/2413-9998.2016.1(32).93870). URL:

<https://rinek.onu.edu.ua/article/view/93870> (дата звернення: 18.09.2026).

5. Стадник В. В., Йохна В. М., Наскальний С. О. Функціонал діджиталізації у формуванні підприємницького середовища: перспективи та проблеми розвитку в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2022. № 4, т. 1. С. 68–75. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-308-4-11>. URL:

<https://heraldes.khmnu.edu.ua/index.php/heraldes/article/view/994> (дата звернення: 18.09.2026).

6. Мотузка О. М. Роль консультанта в діяльності міжнародних консалтингових компаній. *Економіка та суспільство*. 2024. № 68. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-3>. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4754> (дата звернення: 10.05.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 18.09.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.09.2026

Дата публікації: 28.09.2026

СЕКЦІЯ 13. ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК:1:316.77:004.738.5

**ФІЛОСОФІЯ ЦИФРОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ: СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ТА
ЗМІНА СВІТОСПРИЙНЯТТЯ**

Федоренко Віталіна Віталіївна

здобувач вищої освіти факультету
публічного управління
спеціальності І10 «Соціальна робота та
консультування»

Хмельницький університет управління та
права імені Леоніда Юзькова
м. Хмельницький, Україна
e-mail: vitalinafedorenko23@gmail.com

Ничипорук Яна Олександрівна

здобувач вищої освіти факультету
публічного управління
спеціальності І10 «Соціальна робота та
консультування»

Хмельницький університет управління та
права імені Леоніда Юзькова
м. Хмельницький, Україна
e-mail: yananyhyporuk@gmail.com

Сучасне суспільство переживає масштабні цифрові трансформації, які впливають не лише на технологічну сферу, а й на спосіб сприйняття людиною навколишнього світу. Цифровий прогрес суттєво перетворює соціальну реальність, а поширення цифрових комунікацій та поєднання онлайн- і

офлайн-просторів сприяють формуванню нового інформаційного середовища. Інтенсивна цифровізація останніх десятиліть виступає фундаментальним чинником трансформації соціуму, що переформатовує культурний, економічний та буттєвий вимір людського існування. Еволюція цифрових технологій від вузькоспеціалізованих інструментів до універсальної основи суспільних процесів спричинила глибокі зміни в інфраструктурі соціуму, спровокувавши виникнення мережових структур, цифрової економіки та нових форм комунікації.

Філософ Жан Бодріяр розглядав це питання через призму симулякрів. Концепція симулякрів пояснює, як соціальні мережі змінюють наше сприйняття реальності: вони більше не віддзеркалюють справжній світ, а створюють власну «гіперреальність», де межа між дійсним та уявним стирається. Філософ виділяє чотири етапи трансформації образу – від точного відображення події та її поступового спотворення (за допомогою фільтрів чи кадрування) до створення ілюзій і, зрештою, виникнення чистих симулякрів, які взагалі не мають стосунку до дійсності. У результаті цифрові образи в мережі перетворюються з простого засобу передачі інформації на головний механізм, що конструює наше уявлення про навколишній світ [1].

Для розуміння глибини впливу соціальних мереж і цифрових платформ на людську свідомість необхідно звернутися до концептуальних засад філософії техніки. Технологічні засоби цифрової доби перестали бути лише прикладними механізмами чи комунікаційними медіа – вони перетворилися на специфічний спосіб конструювання буття. Німецький мислитель Мартін Гайдеггер зазначав, що техніка не є нейтральним інструментом, вона задає певну «рамку» – спосіб бачення світу, у якому все постає не як живий й самодостатній, а як ресурс, що підлягає використанню [2]. У контексті сучасних соціальних мереж такий підхід

висвітлює механізм, через який алгоритми платформ перетворюють увагу, емоції, соціальні зв'язки та особистий досвід користувача на цифровий ресурс, підпорядковуючи сприйняття дійсності логіці ефективності, залученості та споживання.

Онтологічний зсув, спричинений цифровізацією, призводить до викривлення самих критеріїв реального. Інформаційні потоки створюють автономний простір симуляцій, де межа між фізичним об'єктом і його цифровим образом розмивається. Зміщення кордонів між онлайн- і офлайн-світами супроводжується фундаментальною трансформацією людської тілесності й самосвідомості. Взаємодія зі смартфонами та цифровими мережами перестає бути зовнішньою дією, вона інтегрується у когнітивні та соматичні структури людини.

Досліджуючи постмодерністську трансформацію суб'єкта, Донна Гаравей у своїй праці визначала кіборга як гібрид машини та організму, стираючи межі між машиною та організмом, у результаті чого технології перетворюють кожного на кіборга. Кіборги формують нову ідентичність, яка може спричинити фундаментальні зміни і створити можливість формування нової свідомості [3]. Сучасний користувач соціальних мереж, який нерозривно пов'язаний зі своїм цифровим пристроєм, втілює модель мережевого кіборга: його пам'ять, сприйняття часу, комунікативні навички та оцінка власного «Я» опосередковуються цифровими інтерфейсами. Це призводить до появи нових дослідницьких парадигм на стику соціології, філософії та антропології. Потреба у вивченні нового типу людського існування зумовила розвиток цифрової антропології.

Як підкреслюють дослідники, віртуальна реальність, сформована новими інформаційними технологіями, сприяла створенню мережевого суспільства, а

існування кіберпростору є його основою, яка впливає на всі сфери суспільного життя і є однією з ключових детермінант формування цифрової людини [4, с. 14]. Дослідження віртуальних спільнот дозволяє розкрити, як мережеве середовище змінює традиційні форми соціалізації, створюючи нові конфігурації людської присутності. Поширення цифрових комунікацій суттєво переформатовує аксіологічну та епістемологічну структури суспільства. Постійний доступ до інформаційних масивів змінює характер людського мислення, послаблюючи здатності до тривалої концентрації, рефлексії та аналізу.

Аналізуючи негативні наслідки інтенсивної цифровізації, О. Дзьобань зазначив, що у цифровому світі система цінностей значно трансформувалася: релігійні цінності поступилися місцем науковому світогляду, що поставив людину у центр світу і побачив її крізь призму числа [5]. Зазначена трансформація демонструє зміщення суспільного запиту від глибинного аналізу до суто прагматичної обробки даних, де кількісні показники та швидкість сприйняття інформації стають більш пріоритетними за духовні й оціночні орієнтири особистості. Знання у традиційному розумінні замінюється оперативним пошуком даних, а глибинна інтерпретація поступається місцем поверхневому споживанню контенту.

Поряд із розширенням комунікативних можливостей, занурення у віртуальний простір породжує специфічні форми соціально-філософського та психологічного відчуження. Соціальні мережі та смартфони формують нові поведінкові паттерни, які суттєво змінюють повсякденну культуру. Науковці характеризують цей феномен через поняття «покоління з опущеною головою»: «Стиль життя сучасного цифрового покоління, його манеру спілкування та звички визначають соціальні мережі та смартфони. Різниця між мобільним

телефоном і смартфоном дуже суттєва: зі смартфона можна виходити в інтернет – для пошуку потрібної інформації та спілкування в соціальних мережах. З часом одні месенджери змінюють інші, але їхній зміст залишається незмінним – заміна об'єктивної реальності цифровою, живого спілкування між людьми спілкуванням через цифрові програми» [6, с. 44].

Така заміна призводить до втрати безпосередності людського контакту. Розглядаючи суспільні наслідки цього процесу, Ю. Огороднійчук у дослідженні зазначає, що на цьому етапі суспільство проходить не тільки технологічну, а й антропологічну і культурну трансформацію. Остання, в свою чергу, продукує зміщення фокусу людського існування з реальної присутності до штучних, часто неусвідомлених форм буття. В результаті під цим впливом виникають нові типи цифрового відчуження. Ми стикнемося з втратою автентичності, унікальності, крокуючи в сторону шаблонності та підпорядкуванню технологічності [7]. Шаблонізація виявляється у підпорядкуванні поведінки користувачів уніфікованим алгоритмам мереж, трендам та візуальним стандартам, що вимиває індивідуальну унікальність суб'єкта. Більше того, спрощення комунікативних актів у віртуальному просторі створює парадоксальний ефект, за умов гіперпідключеності людина відчуває поглиблення самотності. Автор робить висновок, що реальність, спрощуючи комунікацію через стирання часових та просторових обмежень, призвела до знецінення міжособистісного спілкування.

Отже, філософське осмислення цифрової реальності засвідчує, що соціальні мережі та новітні технології виходять далеко за межі простих комунікаційних інструментів, перетворюючись на фундаментальний чинник антропологічної та соціокультурної трансформації. Розмиваючи межі між реальним і віртуальним через створення симулякрів та алгоритмічних «рамки»,

цифрові платформи формують новий тип мережевої особистості, чия свідомість і тілесність тісно зростаються з технологіями. Водночас цей процес супроводжується глибинними ризиками: зміщенням світоглядних орієнтирів від духовного аналізу до прагматичної обробки даних, шаблонізацією поведінки та виникненням нових форм відчуження й самотності в умовах неперервної мережевої залученості. Отже, головним викликом сучасної цифровізації є збереження людської автентичності та унікальності, що потребує усвідомленого й критичного ставлення до віртуального простору.

Список використаних джерел

1. Baudrillard J. Simulacra and Simulation / translated by Sheila Faria Glaser. Ann Arbor : University of Michigan Press, 1994. 164 p. ISBN 978-0-472-06521-9. DOI: <https://doi.org/10.3998/mpub.9904>
2. Heidegger M. The Question Concerning Technology. The Question Concerning Technology and Other Essays / trans. and with an introduction by W. Lovitt. New York : Harper & Row, 1977. P. 3–35. URL: https://monoskop.org/images/4/44/Heidegger_Martin_The_Question_Concerning_Technology_and_Other_Essays.pdf (дата звернення: 23.09.2026).
3. Haraway D. J. Manifestly Haraway. Minneapolis : University of Minnesota Press, 2016. 224 p.
4. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Віртуальна реальність і кіберпростір як атрибути сучасного суспільства. Інформація і право. 2020. № 4 (35). С. 9–21. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2020.4\(35\).221212](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2020.4(35).221212). URL: <https://il.ippi.org.ua/article/view/221212> (дата звернення: 23.09.2026).

5. Дзьобань О. П. Цифрова людина як філософська проблема. Інформація і право. 2021. № 2 (37). С. 9–19. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.2\(37\).238330](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.2(37).238330). URL: <https://il.ippi.org.ua/article/view/238330> (дата звернення: 23.09.2026).
6. Данильян О. Г., Дзьобань О. П., Ласнібат Ф. Р. В. Цифрове суспільство: до проблеми філософської концептуалізації. Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2025. № 2 (65). С. 35–53. DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.65.331772>. URL: <https://fil.nlu.edu.ua/article/view/331772> (дата звернення: 23.09.2026).
7. Огороднійчук Ю. Й. Цифрова цивілізація як середовище нових типів відчуження: соціально-філософський аналіз. Вісник гуманітарних наук. 2025. № 12. С. 1–22. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17522663>. URL: <https://h-visnyk.com.ua/index.php/home/article/view/254> (дата звернення: 23.09.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.09.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 26.09.2026

Дата публікації: 28.09.2026

СЕКЦІЯ 14. ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ**UDC 37.018.43:004****INTERPRETATION OF DIGITAL COMPETENCE IN THE WORKS OF
FOREIGN SCHOLARS****Serhii Kashuba,**

PhD student of the Department of Theory
and Methods of Technological Education,
Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University
kashubasv@gmail.com

The rapid digital transformation of society has significantly influenced the conceptualisation of digital competence in contemporary educational research. The transition from an information society to a digitally mediated knowledge society has expanded the understanding of competence beyond the ability to operate digital devices or software. In current scholarly discourse, digital competence is increasingly interpreted as a multidimensional construct that combines knowledge, skills, attitudes, values, critical thinking, responsible behaviour, and the ability to use digital technologies purposefully in different social, educational, professional, and personal contexts [1; 2].

One of the important stages in the development of the concept was associated with the transition from the notion of computer literacy and ICT skills to a broader understanding of digital competence. Early approaches primarily emphasised technical proficiency and the ability to use computer technologies. However, subsequent research demonstrated that technological proficiency alone cannot adequately characterise an individual's ability to function effectively in a digital environment. Ferrari conceptualised digital competence as a complex combination of knowledge, skills, attitudes, abilities, strategies, and awareness required for effective,

critical, creative, autonomous, and ethical use of ICT and digital media [3]. This interpretation established an important conceptual shift from technology-centred skills towards a broader competence-oriented approach.

The works of Kirsti Ala-Mutka contributed substantially to the conceptual development of digital competence by positioning it within a broader framework of lifelong learning and participation in contemporary society. Digital competence was understood not as an isolated technological ability but as a combination of interconnected competences enabling individuals to communicate, manage information, create content, solve problems, and participate effectively in digitally mediated social environments [4]. Such an interpretation emphasises the contextual and functional nature of digital competence and explains why its development cannot be reduced to mastering particular software applications.

A significant contribution to the conceptualisation of digital competence was made by Janssen et al., whose research demonstrated that experts did not perceive digital competence as a uniform construct. Their study identified multiple areas of competence and highlighted conceptual differences concerning the relationship between knowledge, skills, attitudes, proficiency levels, and actual technology use [5]. Importantly, the authors emphasised that digital competence should not be equated with the frequency of technology use. A person may use digital technologies regularly without possessing the critical, reflective, ethical, and problem-solving abilities required for competent digital participation [5]. This distinction remains particularly relevant for contemporary educational practice, where intensive use of digital devices does not necessarily indicate a high level of digital competence.

In educational research, the concept has acquired an additional pedagogical dimension. Instefjord and Munthe emphasised the need to distinguish general digital competence from the specific digital competence required by educators in

professional and pedagogical contexts [6]. For teachers, digital competence involves not only the ability to operate digital tools but also the capacity to integrate them into pedagogical design, facilitate digital interaction, support learners' digital development, evaluate digital resources, and make pedagogically justified decisions regarding technology use. Consequently, digital competence in education should be interpreted in relation to curriculum objectives, learning outcomes, learner needs, assessment strategies, and the broader educational context.

The European DigComp framework has become one of the most influential conceptual references for understanding digital competence. The updated DigComp 2.2 framework defines digital competence through the confident, critical, and responsible use of and engagement with digital technologies for learning, work, and participation in society. Its structure encompasses five major competence areas: information and data literacy; communication and collaboration; digital content creation; safety; and problem solving [1]. This framework demonstrates a transition from a narrow skills-based interpretation towards an integrated competence model in which cognitive, technical, social, ethical, and safety-related dimensions are interconnected.

The contemporary interpretation of digital competence is further developed in DigComp 3.0, which updates the conceptual framework in response to emerging technological and societal changes. The latest version maintains the overall competence structure while revising competence descriptions, proficiency levels, learning outcomes, and terminology. Importantly, artificial intelligence, including generative AI, is incorporated transversally into the framework alongside cybersecurity, digital rights and responsibilities, digital well-being, and the ability to address misinformation and disinformation [2]. This development indicates that

digital competence is a dynamic construct whose content changes in response to transformations in the digital environment.

Recent scholarly research also emphasises the importance of distinguishing digital competence from digital literacy and digital skills. Although these concepts are frequently used interchangeably, they do not necessarily describe identical phenomena. Digital skills generally refer to the ability to perform specific actions using digital technologies, whereas digital literacy traditionally incorporates the ability to access, understand, evaluate, and create information through digital media. Digital competence represents a broader construct that integrates technological skills with cognitive, social, ethical, critical, and contextual dimensions of digital participation [7]. Such differentiation is important for educational research because it prevents the reduction of competence development to the acquisition of operational technological skills.

A recent comparative analysis by Vrabec and Furtáková demonstrates that international and European policy documents conceptualise digital competence through a number of common dimensions, including information and data literacy, communication and collaboration, digital content creation, safety, problem solving, critical thinking, and responsible participation in digital environments [8]. At the same time, differences in terminology and emphasis remain evident across international frameworks. This confirms the multidimensional nature of the phenomenon and the need to consider digital competence within a particular educational and sociocultural context.

Another important tendency in contemporary research is the shift from the possession of digital skills to the capacity for meaningful digital agency. Digital competence increasingly implies the ability to make informed decisions about when, why, and how technologies should be used. Consequently, a digitally competent

learner or teacher is not simply a proficient user of technological tools but an active subject who can critically evaluate technological affordances, recognise risks, solve authentic problems, collaborate in digital environments, create meaningful digital content, and reflect on the consequences of technology use [2; 7].

Within the educational context, this interpretation is particularly significant because digital competence becomes closely connected with learner autonomy, personalised learning, critical digital literacy, media literacy, information literacy, digital citizenship, and lifelong learning. The development of digital competence therefore requires pedagogical environments in which learners are not merely consumers of digital content but become creators, collaborators, critical evaluators, and responsible participants in digitally mediated communities.

The contemporary scholarly discourse also increasingly considers ethical and responsible digital behaviour as an integral component of digital competence. Issues of privacy, cybersecurity, intellectual property, digital well-being, misinformation, algorithmic influence, and responsible participation have become inseparable from effective digital engagement [1; 2]. Consequently, digital competence should be regarded as a value-oriented construct that incorporates not only what an individual can do with technology, but also how, why, and with what consequences digital technologies are used.

Thus, the analysis of foreign scholarly approaches demonstrates an evolutionary development of the concept of digital competence: from a predominantly technical understanding of computer and ICT skills towards a complex, multidimensional, contextual, and dynamic construct. Contemporary interpretations increasingly combine knowledge, practical skills, attitudes, critical thinking, creativity, communication, problem solving, ethical awareness, digital safety, and responsible participation [1; 2; 7; 8]. This conceptual evolution reflects the transformation of the

digital environment itself and the growing complexity of social and educational practices mediated by technology.

For contemporary educational research, digital competence should therefore be interpreted as an integrated capacity of an individual to critically, creatively, safely, ethically, and purposefully engage with digital technologies and digital environments in order to learn, communicate, create, solve problems, collaborate, and participate effectively in society. Such an interpretation corresponds to the current competence-based paradigm of education and provides a methodological basis for analysing the digital readiness of both learners and educators.

The conceptualisation of digital competence in foreign scholarship thus provides an important theoretical foundation for the development of educational models, curricula, assessment tools, and professional development programmes. For secondary education in particular, the emphasis should gradually shift from teaching isolated technological operations towards the formation of a sustainable digital competence ecosystem, in which technical proficiency is integrated with critical thinking, information and media literacy, creativity, collaboration, digital safety, ethical responsibility, and the ability to adapt to emerging technologies.

References

1. Vuorikari R., Kluzer S., Punie Y. DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens – With new examples of knowledge, skills and attitudes. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022. JRC128415. DOI: 10.2760/115376. URL: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC128415>.

2. Cosgrove J., Cachia R. DigComp 3.0: European Digital Competence Framework. Fifth Edition. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2025. JRC144121. DOI: 10.2760/0001149. URL: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC144121>.
3. Ferrari A. DIGCOMP: A Framework for Developing and Understanding Digital Competence in Europe / ed. by Y. Punie, B. N. Brečko. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2013. JRC83167. DOI: 10.2788/52966. URL: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC83167>.
4. Ala-Mutka K. Mapping Digital Competence: Towards a Conceptual Understanding. JRC Technical Note No. JRC67075. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011. URL: http://ftp.jrc.es/EURdoc/JRC67075_TN.pdf.
5. Janssen J., Stoyanov S., Ferrari A., Punie Y., Pannekeet K., Sloep P. Experts' views on digital competence: Commonalities and differences. Computers & Education. 2013. Vol. 68. P. 473–481. DOI: 10.1016/j.compedu.2013.06.008. URL: <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2013.06.008>.
6. Instefjord E. J., Munthe E. Educating digitally competent teachers: A study of integration of professional digital competence in teacher education. Teaching and Teacher Education. 2017. Vol. 67. P. 37–45. DOI: 10.1016/j.tate.2017.05.016. URL: <https://doi.org/10.1016/j.tate.2017.05.016>.
7. Spante M., Sofkova Hashemi S., Lundin M., Algers A. Digital competence and digital literacy in higher education research: Systematic review of concept use. Cogent Education. 2018. Vol. 5, No. 1. Article 1519143. DOI: 10.1080/2331186X.2018.1519143. URL: <https://doi.org/10.1080/2331186X.2018.1519143>.

8. Vrabec N., Furtáková L. Ways of defining digital competences and their components in the EU, EC and UNESCO recommendations. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Cultura*. 2024. Vol. 16, No. 2. P. 5–17. DOI: 10.24917/20837275.16.2.1. URL: <https://doi.org/10.24917/20837275.16.2.1>

Дата першого надходження рукопису до видання: 09.09.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 12.09.2026

Дата публікації: 28.09.2026

© Кашуба С.В., 2026

УДК 37.015.31:373.5.015.31:614

**ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРИНЦИПІВ ПАРТНЕРСТВА СІМ'Ї ТА
ГРОМАДИ У ФОРМУВАННІ КУЛЬТУРИ БЕЗПЕЧНОЇ
ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ**

Луценко Вікторія Олександрівна,

к. пед. н., завідувач відділу інституційного виховання,

Інститут проблем виховання НАПН України, м. Київ

viktorialucenko63@gmail.com

Михайліченко Микола Васильович,

к. пед. н., професор, наук. співробітник,

Інститут проблем виховання НАПН України, м. Київ

mnv_2008@ukr.net

Безпека людини сьогодні дедалі виразніше постає не як окремий результат дотримання встановлених правил, а як характеристика способу її життєдіяльності, взаємодії з іншими та здатності відповідально діяти в ситуаціях невизначеності. Такий підхід актуалізує необхідність розглядати безпеку не лише як сукупність знань і навичок щодо запобігання небезпекам, а як складову культури особистості, що виявляється у цінностях, ставленнях, способах оцінювання ризиків, готовності приймати відповідальні рішення та діяти відповідно до них.

У цьому контексті поняття «культура безпечної життєдіяльності» дає змогу поєднати когнітивний, ціннісно-мотиваційний, поведінковий і соціальний аспекти безпеки. Т. Окушко розглядає культуру безпечної життєдіяльності дітей та молоді як комплексне утворення, пов'язане з готовністю і здатністю безпечно діяти, запобігати ризикам та мінімізувати їхні негативні наслідки. Водночас

дослідниця наголошує на необхідності участі в цьому процесі не лише закладів освіти, а й органів державної влади, організацій громадянського суспільства та самої молоді [3].

Для нас принциповим є те, що формування культури безпечної життєдіяльності не може бути результатом ізольованого впливу окремого суб'єкта виховання. Безпечні способи життєдіяльності формуються у різних соціальних середовищах, у яких дитина отримує досвід взаємодії, спостерігає моделі поведінки дорослих, навчається оцінювати ситуації, приймати рішення та нести відповідальність за їх наслідки. Саме тому особливого значення набуває партнерство сім'ї та громади як соціально-виховна умова узгодження різних впливів на становлення особистості учня.

Партнерську взаємодію сім'ї та громади доцільно розглядати не як додатковий інструмент організації виховної роботи, а як особливий соціально-виховний простір, у якому поєднуються різні суб'єкти, ресурси, цінності та форми соціального досвіду. Дослідження сімейної залученості засвідчують значення взаємовідносин, відкритої комунікації, інклюзивних можливостей та спільної діяльності сім'ї, школи й громади, причому взаємодія з громадою розширює можливості дитини пізнавати соціальний світ і набувати досвіду участі в ньому [9]. Такий підхід співвідноситься із сучасним розумінням партнерства як взаємодії рівноправних суб'єктів, що ґрунтується на довірі, взаємоповазі, діалозі та дитиноцентризмі [4].

З огляду на це виховний потенціал партнерства сім'ї та громади ми пов'язуємо передусім із можливістю створення узгодженого середовища, у якому безпека набуває не декларативного, а особистісного і соціального значення. Виховний вплив у такому середовищі реалізується через участь, взаємну відповідальність, спільне розв'язання проблем, практичну діяльність і

набуття досвіду відповідальної поведінки. Для концептуалізації цього підходу вважаємо доцільним є визначити систему принципів партнерства сім'ї та громади, які розкривають основні умови його виховної результативності. До них відносимо:

- 1) принцип суб'єктності та рівноправності партнерів, який передбачає визнання сім'ї, громади та учнівської молоді активними суб'єктами взаємодії;
- 2) принцип добровільності та взаємної відповідальності, що орієнтує партнерів на усвідомлену участь, прийняття спільних зобов'язань та відповідальність за їх виконання;
- 3) принцип довіри та відкритої комунікації, який створює основу для обговорення проблем, вільного обміну позиціями, своєчасного повідомлення про ризики та спільного пошуку рішень;
- 4) принцип спільності ціннісно-цільових орієнтирів, відповідно до якого виховні зусилля різних суб'єктів узгоджуються навколо спільного розуміння цінності життя, здоров'я, відповідальності та безпеки;
- 5) принцип взаємодоповнюваності виховних ресурсів, що передбачає використання відмінних можливостей сім'ї та громади без їх дублювання;
- 6) принцип дитиноцентризму, за якого інтереси, потреби, гідність, безпека та суб'єктність дитини визначають спрямованість партнерської взаємодії;
- 7) принцип превентивності та ризик-орієнтованості, що передбачає перенесення акценту з реагування на небезпеку на її своєчасне розпізнавання, оцінювання та попередження;
- 8) принцип соціальної включеності, який орієнтує на реальну участь учнівської молоді у житті громади та спільному вирішенні значущих соціальних проблем;

9) принцип контекстуальності та врахування особливостей громади, відповідно до якого виховний зміст має враховувати конкретне соціальне, культурне, природне, інфраструктурне та безпекове середовище;

10) принцип наступності й системності виховного впливу, що забезпечує взаємопов'язаність досвіду, набутого дитиною в сім'ї, закладі освіти та громаді.

Визначені принципи розкривають чотири взаємопов'язані виміри партнерської взаємодії: ціннісно-суб'єктний, комунікативно-діалогічний, соціально-ресурсний та безпеково-системний.

Перший вимір – ціннісно-суб'єктний. Його утворюють принципи суб'єктності та рівноправності партнерів, спільності ціннісно-цільових орієнтирів і дитиноцентризму. Йдеться про таку організацію взаємодії, за якої учнівська молодь не залишається об'єктом виховного впливу, а набуває статусу його активного учасника. Відповідно, безпека поступово переходить із площини зовнішньої вимоги у площину особистої та спільної цінності.

Виховний потенціал цього виміру полягає у формуванні відповідального ставлення до власної безпеки та безпеки інших, розвитку самостійності у прийнятті рішень, здатності оцінювати наслідки власних дій та усвідомлювати власну роль у створенні безпечного середовища. Рівноправність і дитиноцентризм у цьому разі мають не лише гуманістичне, а й безпосереднє виховне значення, оскільки сприяють переходу від виконання правил під зовнішнім контролем до внутрішньо мотивованої відповідальності.

Другий вимір – комунікативно-діалогічний. Його основу становлять добровільність і взаємна відповідальність, довіра та відкрита комунікація. Партнерство передбачає можливість не лише передавати інформацію, а й обговорювати проблеми, висловлювати різні позиції, домовлятися, приймати спільні рішення та виконувати взяті на себе зобов'язання. Саме такі

характеристики, як рівність, довіра, взаємоповага та діалог, визначають сутність сучасної педагогіки партнерства [4].

У формуванні культури безпечної життєдіяльності цей вимір набуває особливого значення, оскільки безпечна поведінка часто залежить від здатності своєчасно повідомити про небезпеку, звернутися по допомогу, обговорити складну ситуацію або попередити інших про можливий ризик. Отже, довіра в партнерстві постає не лише моральною характеристикою взаємин, а й практичним ресурсом безпеки. На нашу думку, саме відкритий діалог створює умови, за яких цінності безпеки можуть бути переведені у реальну готовність діяти.

Третій вимір – соціально-ресурсний. Він об'єднує принципи взаємодоповнюваності виховних ресурсів, соціальної включеності та контекстуальності. Його сутність полягає в розширенні простору, у якому учнівська молодь набуває досвіду безпечної життєдіяльності. Сім'я, заклад освіти, органи місцевого самоврядування, громадські організації, культурні, соціальні та молодіжні інституції мають різні можливості впливу, тому їхнє партнерство створює не просто більшу кількість ресурсів, а якісно різноманітні умови для соціального розвитку.

Участь молоді у волонтерських, соціальних, культурних, екологічних та інших ініціативах дає змогу переводити засвоєні цінності у практичний досвід. При цьому особливо важливо, що громада є не абстрактним соціальним середовищем, а конкретним простором із власними ризиками, ресурсами, традиціями, проблемами та способами їх розв'язання. Тому виховний потенціал громади значною мірою визначається можливістю включення молодої людини в реальні соціальні ситуації, у яких вона вчиться взаємодіяти, відповідати за спільний результат і враховувати інтереси інших.

Четвертий вимір – безпеково-системний. Його визначають принципи превентивності та ризик-орієнтованості, наступності й системності виховного впливу. Цей вимір забезпечує безпосередній зв'язок партнерської взаємодії з формуванням готовності особистості розпізнавати небезпеки, оцінювати ризики, прогнозувати можливі наслідки та обирати відповідний спосіб дії. У такій логіці безпека перестає бути лише реакцією на вже наявну проблему, а стає способом організації життєдіяльності.

Системність і наступність забезпечують перенесення досвіду безпечної взаємодії з одного соціального середовища в інше. Якщо цінності, правила та моделі відповідальної поведінки узгоджуються в сім'ї, закладі освіти та громаді, вони отримують можливість закріплюватися не як ситуативні вимоги, а як стійкі особистісні орієнтири.

У контексті дослідження принципів партнерства сім'ї та громади особливого значення набуває поняття «виховний потенціал». Концепт сутнісно дає змогу розглядати виховання не лише як цілеспрямований вплив окремого суб'єкта, а як процес актуалізації ресурсів і можливостей соціального середовища задля досягнення визначених виховних цілей.

Такий підхід узгоджується із сучасними концептуальними орієнтирами української педагогіки, відповідно до яких виховання дітей і молоді передбачає консолідацію зусиль сім'ї, освіти та інших соціальних суб'єктів, а безпечне середовище розглядається як простір особистісного розвитку й набуття відповідного соціального досвіду [1]. У наукових роботах з дослідження культури безпечної життєдіяльності учнівської молоді також наголошується на необхідності розглядати її формування як цілісний виховний процес, пов'язаний із набуттям цінностей, знань, ставлень і способів відповідальної поведінки [6].

У нашому дослідженні виховний потенціал розглядаємо як сукупність ресурсів, можливостей і здатностей суб'єктів та соціального середовища, які можуть бути актуалізовані у виховній взаємодії для формування цінностей, ставлень, компетентностей, соціального досвіду та готовності особистості до відповідальної життєдіяльності. Відповідно, «виховний потенціал партнерства сім'ї та громади» ми визначаємо як сукупність взаємодоповнюваних ресурсів, можливостей і здатностей сім'ї та громади, які через їхню узгоджену взаємодію можуть бути актуалізовані для формування в учнівської молоді ціннісного ставлення до безпеки, відповідальності, здатності оцінювати ризики та готовності діяти безпечно.

Отже, партнерство постає не просто способом об'єднання виховних ресурсів, а механізмом їх актуалізації, узгодження та перетворення на реальний виховний вплив, унаслідок чого цінності переходять у ставлення, ставлення – у готовність діяти, а практичний досвід взаємодії – у стійкі способи безпечної життєдіяльності. Сім'я є первинним середовищем, у якому формуються базові цінності, ставлення до себе та інших, моделі взаємодії і перший досвід відповідальності. Саме в повсякденному житті дитина засвоює уявлення про турботу, взаємодопомогу, довіру, відповідальність, допустимі та небезпечні способи поведінки. Значна частина такого виховного впливу реалізується не через спеціально організовані заходи, а через характер взаємин, способи комунікації та особистий приклад дорослих. Дослідження сімейної залученості також засвідчують значення взаємин, комунікації та активної участі сім'ї у розвитку дитини [9].

Тому сімейний виховний потенціал ми пов'язуємо передусім із формуванням ціннісно-мотиваційної та особистісної основи культури безпечної життєдіяльності. Саме в сім'ї безпека може набувати первинного емоційного та

ціннісного значення, а відповідальність – поступово ставати внутрішньою нормою. Важливо також, що сучасне розуміння партнерства передбачає активну участь сім'ї як рівноправного учасника освітнього процесу, а не лише отримувача інформації чи виконавця рекомендацій закладу освіти [8].

Виховний потенціал громади має іншу спрямованість. Він пов'язаний із розширенням соціального простору розвитку особистості, у якому учнівська молодь взаємодіє з різними людьми, соціальними групами та інституціями, бере участь у спільній діяльності й стикається з реальними проблемами та потребами свого середовища. Залучення до життя громади створює можливості для набуття соціального досвіду, розвитку відповідальності за спільний простір і перевірки власних ціннісних орієнтирів у практичній діяльності. Саме взаємодія з громадою, за даними досліджень сімейної залученості, розширює можливості дитини пізнавати навколишній світ у конкретному соціальному контексті [9].

Важливим результатом такої участі є перехід від уявлення про безпеку як особисту справу до її розуміння як спільної відповідальності. Участь у соціальних, культурних, волонтерських, екологічних чи молодіжних ініціативах дає змогу учнівській молоді виступати реальним суб'єктом життя громади, а не лише об'єктом організованого виховного впливу. Такий підхід відповідає принципам рівності, довіри, взаємоповаги, діалогу та дитиноцентризму, які визначають сучасне розуміння партнерської взаємодії [4].

Отже, сімейний і громадський виховний потенціал не є тотожним і не повинен дублюватися. Їхня цінність полягає саме у взаємодоповнюваності. Сім'я створює первинну ціннісну, емоційну та особистісну основу ставлення до безпеки, тоді як громада розширює цю основу через соціальну взаємодію, участь, практичну діяльність і відповідальність за спільний простір. У цьому

контексті партнерство сім'ї та громади слід розуміти не просто як об'єднання ресурсів, а як узгодження різних виховних впливів і забезпечення переходу між різними просторами життєдіяльності дитини. Те, що засвоюється в сім'ї як цінність, отримує можливість реалізуватися та перевіритися в соціальному середовищі громади; своєю чергою, набутий у громаді досвід може осмислюватися, підтримуватися й закріплюватися у сімейному середовищі. Саме така взаємодоповнюваність дає підстави розглядати партнерство як важливу соціально-виховну умову формування культури безпечної життєдіяльності.

Таким чином, запропонована логіка може бути представлена як послідовність: принципи партнерства → виміри партнерської взаємодії → виховний потенціал сім'ї та громади → культура безпечної життєдіяльності учнівської молоді. У межах цієї логіки сім'я забезпечує первинну інтеріоризацію цінностей безпеки, громада створює простір їх соціальної практики, а партнерська взаємодія забезпечує зв'язок між цими двома процесами. Цінності переходять у ставлення, ставлення – у готовність діяти, а практичний досвід взаємодії – у стійкі способи безпечної життєдіяльності.

Отже, сім'я формує первинне ціннісне ставлення до безпеки, громада розширює його через соціальний досвід, а їхнє партнерство створює умови для перетворення цього досвіду на стійку готовність відповідально діяти. Подальші дослідження будуть спрямовані на визначення механізмів реалізації такого партнерства, а також критеріїв та індикаторів його виховної результативності у формуванні культури безпечної життєдіяльності учнівської молоді.

Список використаних джерел

1. Кремень В. Г., Сисоєва С. О., Бех І. Д. та ін. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі. *Вісник НАПН України*. 2022. Т. 4, № 2. С. 1-30. DOI: 10.37472/v.naes.2022.4206.
2. Нагайчук О. В. Система освіти України: стратегії формування культури безпеки. *Наукові записки*. 2025. № 161. С. 105–118. DOI: 10.31392/NZ-udu-161.2025.12.
3. Окушко Т. К. Culture of Life Safety of Children and Youth in the Conditions of Challenges and Threats. *Theoretical and Methodical Problems of Children and Youth Education*. 2023. Vol. 27, № 2. P. 94–108. DOI: 10.32405/2308-3778-2023-27-2-94-108.
4. Павловський Ю. В., Павловська Н. Т., Щупляк М. Я. Педагогіка партнерства: сутність, основні ідеї та принципи. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2024. № 13. DOI: 10.5281/zenodo.14590320.
5. Сисоєва С. О., Харченко Н. В., Вайнола Р. Х. та ін. Концепція виховання дітей і молоді на пограниччі України. Київ : ЦП «Компринт», 2026. 65 с.
6. Шахрай В. М. Актуальність виховання культури безпечної життєдіяльності учнівської молоді. *Суспільство та національні інтереси*. 2026. № 4 (24). С. 1119–1131. DOI: 10.52058/3041-1572-2026-4(24)-1119-1131.
7. Epstein J. L., Sheldon S. B. School, Family, and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools. 3rd ed. New York : Routledge, 2023. 366 p.
8. Garbacz S. A., Minch D. R., Jordan P., Young K., Weist M. D. Moving Towards Meaningful and Significant Family Partnerships in Education. *Adolescent Psychiatry*. 2020. Vol. 10, № 2. P. 110–122. DOI: 10.2174/2210676610666200324113209.

9. Kelty N. E., Wakabayashi T. Family Engagement in Schools: Parent, Educator, and Community Perspectives. *SAGE Open*. 2020. Vol. 10, № 4. P. 1–13. DOI: 10.1177/2158244020973024.

Дата першого надходження рукопису до видання: 16.09.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 19.09.2026

Дата публікації: 28.09.2026

© Луценко В.О., Михайліченко М.В., 2026

**MODERN SCIENCE IN A GLOBAL CONTEXT: CHALLENGES,
DISCOVERIES AND FUTURE PERSPECTIVES**

international scientific and practical conference

28.09.2026 – Uzhhorod, Ukraine – Wroclaw, Poland
collection of scientific papers